

ARNE NOVÁK

Z ČASU ZA ŽIVA POHŘBENÝCH

Úvahy z let válečných

PRAHA

Zátiší, Knihy srdce i ducha

1923

Drahému příteli
OTOKARU ŠIMKOVÍ,
s nímž jsem reptal, trpěl a doufal
v čase za živa pohřbených.

PŘEDMLUVA

V měsících, kdy kde kdo kolem mne pospíchal s přihláškou, že také boural Rakousko a hned za to vymáhal odměnu, nevábilo mne, abych veřejně na sebe upozornil, že jsem ve válečných letech pokušení a zkoušky stál na svém místě a konal svou povinnost. Viděl jsem ji tehdy v tom, že jsem jako psycholog kulturní a literární ukazoval k podstatě národní tradice a z ní vážil sílu i důvěru pro chabnoucí mysl; nemaje možnosti bourati, spokojil jsem se s prací kresliře plánů pro půdorys nové budovy, o němž jsem byl přesvědčen, že nemůže nedbati podmínek vytvořených minulostí. Podávám nyní, kdy jest již pozdě na přihlášku, zaručující odměnu, soubor svých válečných úvah, otištěných, namnoze za částečného nesouhlasu censury, hlavně v Národě a Venkově; jest v nich kus našich nedávných dějin, na něž bychom neměli zapomínati.

V Brně, na jaře 1923

Arne Novák

*Mám pět o nynějšku bratrům písni,
mám pět tklivou jara obnovu?
Jakž to možno, když už za odměnu
slyším v píseň řinkot okovů?
Smíme dýchat, ne však o tom mluvit,
smíme mluvit, ne však vlastní řeči,
smíme žiti, však jen skromně, skrytě,
bojovat těž — ale v jaké seči!*

Jan Neruda

LEGENDA BLANICKÁ

V hlubokém mlčení, jakoby přísně vymodelován soustředěnou vůlí obrovitého sochaře krajnotvorného, spočívá těžce modrý obrys lesnatého Blaníka na mírně zvlněném obzoru pahorkatiny posázavské. Koldokola pokojný a vldný kraj, oddychující zvolna v pravidelné práci a ve skromném užívání jejích výtěžků; cizí šlechtické rodiny na starobylých zemanských sídlech, tak příznačných pro jižní Čechy; širé, nejúrodnější lány a krásně pěstěné lesy v rukách nepřátelského velkostatkářstva; nepatrný průmysl v končině převahou zemědělské a řídká železniční síť. Halí-li se krajina podblanická do hustého, modrého závoje ticha, jest to vážný klid vzpomínání na vzrušený obsah předešlého života, po němž následovala jen mdlobná elegie: jak dávno nerostí tato památná dějinná půda ničeho, co by se z daleka mohlo srovnávat s její minulostí! Starobylá a čistá místní jména i s rázovitými románskými stavbami, rozesetými po vsích, svědčí o dávném osídlení a časně kultuře; z dědin a tvrzí zdejších shromažďovalo své valné vlny lidové hnutí husitské; ještě po bělohorské pohromě zaburácelo v těchto okresích krvavé povstání sedláků, tištěných nábožensky i právně, vedeno reformačním vášnivcem Matyášem Ulickým; pak nedlouho před ukončením třicetileté války přelila se téměř až k patě Blaníku krvavá zátopa bitevní a popřála proslulosti nepatrnému Jankovu, aby se poté celý kraj na století odmlčel a za souběžného hospodářského úpadku duševně odumřel.

A nade vším Blaník, posvátný vrch národní báje, památný všem Čechům stejně jako jeho bliženec a protějšek starý Říp. Mezi oběma nevysokými horami, jejichž jmen vědecký dějepis nezná, vlní se podle obecné tradice kmenové celé zpěněné a zkrvavené moře naší vlastenecké historie: z předvěkých mlh noří se lysá homole Řípu, aby božímu lidu při vstupu do dějin nabídla se za požehnaný práh, v nejistých dýmech prorocké

tuchy ztrácí se lesnaté téměř Blaníka, když bylo lúno hory vydalo zemi ochranu a záchranu.

Jako řípská báje o Čechovi a jeho lidu, připomínající Mojžíše na hoře Nebo před příchodem do země zaslíbené, není ani blanická legenda o rytířském, pomocném vojsku, zakletém v útrokách hory, výhradním majetkem lidu a země, jež v ní našly apoteosu svých nadějí, zocelených ve zkouškách nejtrpčích, ba zdomácněla v Čechách později, než by se povrchní odhad nadál. Látkoslovný badatel, profesor našeho vysokého učení, Arnošt Kraus, jde v neobyčejně bohaté a pouťavé stati posledního „Národopisného věstníka“ bedlivou cestou srovnávací a s filologickými pomůckami po stopách pověsti o Blaníku a k opravdovému překvapení svých čtenářů dovozuje, že legenda blanická v dnešní znárodnělé podobě jest dítětem romantické doby, která podle svých potřeb a zálib obměnila rozptýlené starší motivy původu ne právě dávného.

Z českého středověku nemáme dokladů, že by byli naši předkové oživovali některý domácí vrch zakletým vojskem rytířským s nějakým národním hrdinou v čele, jako to činili angličtí Keltové s Walesem, hostícím krále Artuše, Němci se solnohradským Untersberkem, kde dříve Karel Veliký, neb s Kyffhäuserem, jenž skrývá Bedřicha Rudovousa, a Poláci s tajemnou Babí Górou — tato středoevropská pověst u nás do XVII. věku nebyla známa. Vlastenecký sběratel místních a dějinných pamětihodností, Bohuslav Balbín, slyšel o Blaníku leccos zajímavého, ale nadobro mu byla nepovědoma blanická legenda o rytířském vojsku na obranu ohrožené vlasti se svatým Václavem v čele; není myslitelné, že by jí nebyl zaznamenal horlivý ctitel patrona zemského, zabývající se s rozehříváním tak úchvatným myšlenkou o osvobození a oslavě milované domoviny. A přece lze souditi rozbořem lidových proroctví, většinou zachovaných v psané i tiskové úpravě doby pozdější, že lid náš i za časů ušlechtilého jesuity vzhlížel k Blaníku s dechem zatajeným. Nikoliv český lid všechen,

nýbrž pouze tajní stoupenci husitské a bratrské víry: v chiliastických tužbách vyznavačů Beránkových sdružuje se obnovení kalicha s krvavou protiněmeckou bitvou pod Bláníkem, k níž vyvede Bůh z hory vojsko silné a statečné. Přesvědčivě dovozuje profesor Kraus z tohoto podání, jež zachováno jest v několika versích, že původně nebyl svatý Václav s blanicou legendou ve spojení, nýbrž že v památné hoře dřímali boží bojovníci, čekajíce, až udeří hodina kalicha a obnoveného panování jména českého v zemi zděděné...

Pronikavé změny doznala blanická pověst v neobratných rukou německých lžiromantiků, kteří za úsvitu českoněmeckého písemnictví pražského podle dobrodružného vkusu svého čtenářstva šperkovali české hrady a vrchy krvavými a tajemnými zkazkami a jako praví synové soumraku protireformační doby, nešvařili naši minulost náboženskou pomlouvačnými bajkami jezuitskými. Z nesympatického a zapomenutého zástupu těchto pisálků, jež zná lépe než kterýkoliv jiný dějepíselec literární, profesor Kraus zkoumáním stejně lopotným jako důmyslným určil lžihistorického vyprávěče Josefa Schiffnera jakožto přetvořitele legendy blanické. V ubohém románu rytířském z r. 1798, psaném chatrnou němčinou, Zdeněk ze Zásmuk a jeho druhové čili Rytíři zamčení ve skále, sloučil Schiffner starodávnou, všeevropskou báchorku o Fortunátovi s lidovým vypravováním o Bláníku, ale tomuto dal protihusitský a protičeský ráz: zakletí hrdinové blaničtí nejsou bojovníky božími, nýbrž naopak statečnými odpůrci loupežných hord husitských; v čele bohatýrů, mezi něž Zdeněk ze Zásmuk, rek bez bázně a hany, jest přijat, stojí Žižkův odpovědník, urozený katolík a rytíř Meinhard. Schiffnerova zvrhlá romantičnost a nečeský záměr protihusitský ovládají odtud zpracování blanické látky, z nichž germanista Kraus sleduje podrobněji některé kusy německé, zvláště vypravování Moravana Schöna, který matného Meinharda Schiffnerova nahradil historickou postavou horlivého pána protikalíšného Oldřichem Sezímou z Ústí..., takto legenda, zrozená z úpěnlivé

naděje pronásledovaných a tajných husitů českých, obrátila se posléze proti nim ; do té míry promyšlené bylo úsilí domácí protireformace. Ale i řada českých spisovatelů přiklonila se od prostého lidového podání k motivicky bohaté úpravě německých romantiků : tak V. K. Klicpera v hlavním ději své rytířské hry Blaník, tak J. K. Tyl v pobočném motivu dramatické báchorky Jiříkovo vidění ; oba vábila k látce ovšem také tendence vlastenecká.

Až potud vzorný Krausův rozbor pověstí postupuje krok za krokem, nemíjeje ničeho, co by pro výklad motivů bylo významno, ale pak nepřihlíží k jedné podstatné stránce legendy blanické. Svatý Václav, vévoda české země, zjevuje se podle Krausových vývodů v čele blanického vojska teprve v umělelem podání 40. let : původně si vypravoval prý lid pouze, že se k rytířům z hory připojí až po krveprolítí na bílém koni s kopím. Tu bylo by nutno studii Krausovu doplniti snad důkladným rozbořem legend svatováclavských, a jest velmi pravděpodobno, že pojitkem mezi blanickou pověstí a proctvím o příští sv. Václava byla chiliastická důvěra v osvobození země české, zrozená v dobách nejtěžších ; odtud zařazení národního světce v čelo vojska zakletého, ale očekávajícího plnost času. —

Pověst blanická, kterou nejvýrazněji hutným a kovovým slovem zaznamenal Alois Jirásek v Starých pověstech českých, náleží k běžným a drahým motivům českého moderního umění ; zpracovali ji Levý a Aleš výtvarně, Smetana a Fibich hudebně, Vrchlický a Jirásek slovesně. Bylo by třeba nové studie, obdobné pojednání Krausovu, jež by sledovala obměny a růst legendy pod rukama novověkých českých mistrů, kteří potlačují stále rozhodněji živly romanticky cizorodé, zdůrazňující základní prvky národně prorocké. Při tom vždy určitěji proniká dvojí hluboké pojetí, o němž neměli němečtí ani čeští romantikové potuchy ; dokonale vyhraněno to nacházím jednak u Bedřicha Smetany, jednak u Jaroslava Vrchlického. Smetanův symfonický cyklus Má vlast uzavřen jest hudební básní

Blaník, kde v sebevědomém a chrabrém hymnu o důvěře ve velkou budoucnost národní zaznívají nově rozvedeny akordy z Tábora — intuice geniova vrací legendě blanické její původní smysl, skalou posvátné hory proniká tvůrčí pohled národního věšce v tónech a nachází tam — boží bojovníky. Vrchlický ve své Baladě blanické pojímá pověst jako apoteosu dělné a osvobozující síly našeho selského lidu; není náhodou, že báseň přeložil z Fresek a gobelinů do Selských balad. Věky, jež přespal písmák Jíra mezi dvojím zpěvem pašijí v Blaníku, nadobro přepodstatnily tamní vojsko boží; básník utopista, jenž po celý život snil o nekrvavém sbratření lidstva v práci a v rovnosti, dá se Jírovi v Blanice probuditi za šťastné již doby, kdy rodná země nepotřebuje zbraní a rytířských činů. S úžasem hledí Jíra na snící blanické reky :

*Ale u jich nohou nebylo víc zbraní.
Místo velkých štítů jak měsíčné pláni
ruchadla se skvěla, pluhy místo praků,
místo mečů, kopí zdívenému zraku
jevily se kosy, rýče, cepy, brány,
motyky a srpy čistě ukovány,
stejně nad tím davem prapor však se zdvihal,
na němž svatý Václav s orlicí se míhal,
vesel zachvíval se . . .*

A v proměněné vesnici, již, sám nepoznán, nepoznává, nachází Jíra týž nový šťastný věk selské idyly: v smavém kraji plno ruchu a nade vším skřivan jásaající — —

Takto se v podání největších českých umělců nad zkouškami a nejistotami, ztrátami a prohrami, zmatky a úzkostmi kolísavých dnešků, vymodelován tvůrčí vůlí národního genia, rýsuje vítězný obrys Blaníka, nadaného mluvou útěchy: jednou Blaník hrdinského činu v duchu národního náboženství, po druhé Blaník bohatýrské selanky podle staré české selské pýchy. Naše srdce mohou si voliti mezi obojím pojetím posvátné hory,

ale nesmějí nikdy zapomenouti, že vysoko na obzoru nejisté přítomnosti české, trvale zůstává zakreslen modrý obrys symbolického Blanika, jenž zakazuje, abychom pochybovali a zoufali nad budoucností lidu božského.

Veliká osobnostní vlna, která ve čtrnáctém věku zachvacuje Evropu, převaluje se za doby Karlovy a Václavovy do Čech. Sám panovník na trůně, ačkoliv namnoze ztělesňuje podstatu středověkého lidství, podléhá vlivům nového individualismu, pěstí vlastní osobnost se záměry sebezpytnými, pracuje všestranně o zvěčnění svého monumentálního já, seskupuje kolem sebe muže velmi vyhraněných povah a svérázných názorů. Tak ustupují pozvolna z českého duševního světa pouhé všeobecné typy, aby byly nahrazeny skutečnými individualitami — tento závažný zjev (a nikoliv snad jen nové rysy ve slohu řečnickém, literárním a výtvarném) opravňuje nás, abychom příchod renesance do Čech sledovali již v období Lucemburků.

Nikde není tento převrat tak patrný jako v písemnictví. Staročeská literatura byla neosobní, bezejmenná, konvenční; anonymní skladatelé starobylých legend rýmovaných, obratný tlumočník Alexandreidy, rozhodný a srdečný původce t. zv. Dalimilovy kroniky ztrácejí se nadobro za svými díly, vyjadřující spíše názor své společenské skupiny než vlastní, osobně zdůvodněné úsudky a mínění. Náhle v době Václavově zjevuje se řada spisovatelů, již jsou význačnými osobnostmi, a jejichž uvědomělý hlas dodnes k nám zaznívá ze slovesných výtvorů jejich: jak jasně se před našimi zraky rýsuje šlechtický politik mravokárného založení a gnómické bystrosti Smil Flaška z Pardubic; jak zaokrouhlenou a teplou individualitou jest urozený tradicionalista právní Ondřej z Dubé; v jakou svéráznou jednotu osobnostní dovedl nábožný zemanský filosof Tomáš ze Štítného zpracovati západní scholastiku a jadrné myšlení přísného českého lidu!

Ale i výrazové prostředky slovesné mění se vlivem nového individualistního hnutí, které u nás v Čechách projevuje se spíše v oblasti náboženské než učenecky odborné neb

básnický řečnický; všeobecné oblíbení docházejí formy, jimž spisovatelova osobnost může co nejvýdatněji vtisknouti svůj ráz. Z literárních útvarů těch nejbohatšího rozvoje a nejplodnějšího rozvětvení byl schopen *list*, jehož staročeské písemnictví takměř neznalo, ale jenž v patnáctém věku došel rozkvětu přímo podivuhodného: kypící obsah pohnuté doby, znásobená družnost všech stavů národa, významná shoda zájmů osobních i obecných vedly k nebývalé sdílnosti, a v nejednom ze zachovaných dopisů husitského věku zachyceny jsou dvě individuality, pisatelova i příjemcova, třebaže črtami nemnohými a chvatnými, ale za to bezprostředními.

Zůstane vždycky chloubou českého umění dopisového, že nad jeho kolébkou stál mistr Jan Hus, a že již posvátná ruka jeho, vedena zároveň mohutným hnutím duše i naléhavou potřebou chvíle, vytvořila tolik druhů této formy nad jiné osobní; od kvapného sdělení praktického rázu až po výmluvnou zpověď tryskající z hlubin duše jsou v Husovi zastoupeny všechny způsoby slohu dopisního. Důvěrný projev přátelský i objektivní naučení kazatelovo či vychovatelovo, díkuvzdání i polemický dotaz, veřejná obrana i družné vysvětlení, politický manifest i akademická zpráva střídají se v těchto stovraceti epištolách, které tak věrně zobrazují posledních osm let Husova života. Ale zájem slovesný ustupuje tu nadobro zřeteli psychologickému a národnímu. Za prudkého spádu událostí českých i světových, jejichž odraz duní mezi řádky těchto listů, roste a zraje mistrova povaha až k výši mravního hrdinství, zároveň však roste a zraje také národ český pro poslání světové, a pisatel těchto statečných a jímavých epištol, určených namnoze hromadným adresátům, uvědomuje si sám chvílemi, že *věrní Čechové*, jeho posluchači, stoupcí a miláčkové, jsou boží vůlí určeni pro velké věci, ať v oslavení či utrpení.

Ačkoliv se nám nezachovaly vůbec listy z Husovy mládosti, kdy byl spíše učeným odborníkem universitním než lidovým kazatelem náboženským, a kdy pod talárem magisterským

dřímaly ještě ukryty schopnosti národního vůdce a politického činitele, přece můžeme sledovati, jak listovní umění Husovo pozvolna vznikalo. Nejstarším dopisům jeho chybí posud osobnostní ráz: pisatel nemluví ani z potřeby okamžiku ani z plnosti svého znepokojeného nitra, nýbrž ze své funkce kněžské či akademické; poučuje, vykládá do široka, provádí učený důkaz neb pronikavé vyvrácení. Ať jsou tyto starší Husovy listy zakuklenými traktáty, ať zastřeny kázáními, vždy v nich pronikají ony rysy intelektuální vlohy mistrovy, které nedávno tak výstižně vymezil Vl. Kybal, obratnost v postupu scholastickém, přesná a přehledná logika, názorná jasnost rozvrhu, sklon k dialektice, pohotovost v příkladech i v citátu; mluví či spíše přednáší a káže tu vynikající představitel církevní učenosti, stojící na výši svého povolání i veřejného úkonu, avšak marně hledáme osobnost, jež by strhovala tím, že pohání slova, věty, obrazy proudem svého kypivého ducha. Mistr Jan Hus ještě nenalezl sebe sama.

Měl-li mistr Jan Hus neklamně odhaliti a plně projeviti velikost své osobnosti, jež byla nesporně spíše charakterní a mravní než ryze intelektuální, nestačilo, aby přijal a vnitřně zpracoval mocný podnět rozumového poznání a náboženské obrody, jakým byla nauka Viklefova. Jan Hus musil prudce prožítí a nejnaléhavěji si uvědomiti celý etický dosah smělého, ba revolučního kroku, který vykonal, přidav se k dogmatickému kacířství anglického učitele, otrásajícího netoliko články víry, nýbrž i celou církevní kázní. Teprve když procítil v hlubinách přísné a svědomité duše velikou odpovědnost, kterou přijímá za sebe, za své žáky, za posluchače svých kázání, ano za celý národ český odvážným svým činem; teprve když ocenil všestranná nebezpečnosti, jimž vystavuje sebe a své věrné a když se odhodlal čeliti jim, neustupuje ani o krok od poznané pravdy; teprve když si umínil zasvětití sebe celého, očištěného přísným sebezpytováním a příkladnou askesí, tomuto novému poslání, nadosobnímu a hromadnému, dospěl mistr Jan Hus svého nejvlastnějšího já.

Nikde nemůžeme sledovati tohoto úchvatného postupu tragického sebepoznání Husova tak zblízka a tak důvěrně jako v listech jeho, jmenovitě v těch, které psány jsou v době arcibiskupského boje proti viklefství a za venkovského vyhnanství. Jako v modlitbě pronášené na úsvitě velkého rozhodnutí, zkoumá Hus před tváří Hospodinovou celé své já, které touží čisto a neporušeno přinést v obět svému poslání: vyznává bezmeznou pokoru před Bohem a tichou skromnost před lidmi, nabádá se k trpělivému snášení útrap a příkoří i k stálosti v předsevzetí a v poznání, kaje se z bludů a hříchů mladosti a povzbuzuje se sám k přísnému sebeovládání, bezohlednému k chybě i nejmenší, v kázni důsledně křesťanské odmítá dary a příjemnosti světské, aby se zcela oddal službě boží. Leč ani na okamžik nepropadá tento náboženský idealismus mystické soběstačnosti, která bezohledné potřebě vlastního spasení obětuje všechny zřetele pospolité; naopak, v každém projevu a rozhodnutí Hus se staví cele a bez výhrady do služeb vyššího poslání, které pokládá za věc veškerého národa. Svědomí osobní, nad pomyslení citlivé a jemné, podřizuje se tu svědomí křesťanského lidu českého, jenž si vyvolil kazatele betlémského za svého mluvčího. Proto mistr Jan Hus stále se obrací v listech, ať stručnými vzkazy, ať rozměrnými výklady k těm, jejichž je tlumočником před církví a papežem, před císařem a světem a za něž nese ne- toliko tíhu odpovědnosti, ale i břímě pronásledování: k nábožné obci v kapli betlémské, k přátelům a žákům na universitě, k urozeným ochráncům nové nauky, k pražským měšťanům, prodšeným reformním duchem. Někdy za nátlaku nových událostí pohnuté politiky církevní, jindy z pouhé starostlivosti svědomitého vůdce rozmlouvá písemně s nimi o tom, co jej sama znepokojuje, ale zároveň osvěcuje v hodinách sebezpytování, o stálosti v poznané pravdě, o křesťanské přípravě k boji, o nesouměřitelnosti pokušení a nebezpečnosti tělesného s hodnotou duchovní, o nebeské odměně za vytrvalost v přesvědčení.

Výraz Husův nezbavuje se rázem slohových příkras středověké disputace, její rozvětvené tautologie, jejích nakupe-
ných obrazů se symbolickým výkladem, její konstruktivní
strohostí, ale občas udeří tu Hus na zcela nový tón, roz-
hodný a naléhavý, osobnostní a důvěrný, pohnutý a vřelý,
tak na příklad v překrásné úplně stručné epištole z r. 1413
mistru Janu Kardinálovi z Rejnštejna, kde dí o ústřední o-
tázce svého svědomí: *Lépe jest dobře zemřít nežli zle žítu
býti; pro trest smrti nemá se hřešiti; přítomný život skon-
čiti v milosti, jest vyjiti ze strasti; kdo vědomosti přidává,
přidává práce; kdo pravdu mluví, hlavu si rozbíjí; kdo
smrti se bojí, ztrácí radosti života; nade všemi vítězí pravda;
vítězí, kdo je usmrcován, protože žádné jemu neškodí pro-
tívenství, jestliže žádná nad ním nepanuje nepravost.* Vedle
dopisů přátelských, naplněných důvěrou příchylností a vděč-
ným i něžným smýšlením, vedle listů obranných, psaných často
za prudkého pohnutí myslí rozvířené vědomím utrpěného
bezpráví, vedle výchovných a posilujících epištol dotazujícím
se neb kolísavým měšťanům na venkově, nezapomínajícím
Pražanům a věrným Čechům, objevují se u Husa velmi záhy
listovní posláná politická, v nichž Hus u vědomí velké přijaté
misse národní obrací se k významným osobnostem mimo
Čechy: jaká prozíravost mluví z dopisů zaslaných po Grun-
valdě králi polskému Vladislavu; jakou kulturní šíří projevuje
pozdravné psaní velkému Viklefovcí Richardu Wychovi, v němž
Hus velebí vděčně a příchylně *blahoslavenou Anglii, z níž
Čechy nabyly pomoci Pána Ježíše Krista již tak mnohých
prospěchů!*

Za výslechu a řízení kostnického uzrála mravní povaha
Husova, a také jeho umění dopisové, toto citlivé zrcadlo
Husovy duše, dostoupilo v posledním roce mistrově dokona-
lostí. Stalo se mu jediným výrazovým prostředkem, jehož
mohl užívatí bez újmy a bez závady, když byl pozbaven ka-
zatelny a krajanských posluchačů, když nedostažek bohoslo-
veckých pomůcek neobyčejně mu ztížil spisování traktátů,

když přísná censura církevní omezovala jeho spisy latinské. V dopisech, posílaných buď věrným Čechům provázejícím jej v Kostnici neb krajanům a přátelům ve drahé vlasti, udržoval mistr Jan styk s těmi, kdož se nad ním nepohoršili, nýbrž naopak uctivali v něm mluvčího a mučedníka svého přesvědčení. Kromě toho bránil se veřejnými i soukromými projevy úskokům koncilu i mírnému nátlaku úlisných zprostředkovatelů. Kolika strunami zní nyní Husovy listy kostnické! Jak odstíněn jest tón a sloh podle povahy příjemců dopisů! Jak dovede mistr vždycky naléztí způsob, jenž by neúčinněji se dotkl ducha a srdce adresátova!

Ke spolehlivým a obětavým ochráncům svým Janu Kepkovi z Chlumu a Václavu z Leštna a z Dubé zachovává vděčnou úctu a důvěrnou přichylnost jako k těm, kdož stojí mu do poslední chvíle po boku: zpravuje je soustavně o svých osudech, sdílí se s nimi o své sny, předtuchy, úzkosti, ale konejší zároveň jejich starostlivou mysl, pomýšlí účastně na jejich budoucnost a zachováváje odstup kněze a učence od urozeného pána, dává jim rady — nejjímavější však jsou místa z těchto listů, kde „nejvzácnějším dobrodincům a pravdy boží obráncům“ děkuje za vše, co mu prokázali na posledních stanicích cesty, vedoucí k umučení a oslavení. Zcela jinak obrací se k spolehlivému a věrnému druhu universitnímu Křišťanu z Prachatic, jehož naučil se dvojnásobně vážit, poznáv, jak někdejší jeho přátelé v studiích, působení i zásadách, Stanislav ze Znojma a Štěpán Pálec, nepřátelsky od něho odpadli; přimyká se k rektoru Křišťanovi pln vděčné důvěry, mužného souhlasu, srdečné sdílnosti. Třem důsledným a statečným žákům, nástupci v Betlémě knězi Martínkovi, jeho spolupracovníku mistru Havlíkovi a svému nadšenému evangelistovi Petru z Mladenovic, jest starostlivým otcem a pamětlivým pěstounem, jakoby si připomínal stále odpovědnost, již má sám za jejich budoucí vývoj: napomíná jich a poučuje je v maličkostech praktického života, tyče při tom vysoké cíle náboženské a mravní; varuje a povzbuzuje

mladé muže před pokušením a neztrácí důvěry, že jeho duchovní synáčkové zůstanou vždy věrni cestě s vůdcem nastoupené.

Nejkrásnější však jest řada listů, psaných Pražanům a věrným Čechům ze žaláře kostnického; z kázání betlémských zůstal tu důraz, ale horlivost kazatelova nadobro ustoupila naléhavosti přátelské, něže bratrské: v rodácích a krajanech drahého království Českého vidí se Hus sám znásobena, a vše, co zaměstnávalo po celý život jeho vlastní duši, rozebírá nyní v osamělých hodinách rozloučení se svými vzdálenými dědici, otázku odpovědnosti a stálosti, poznané pravdy, na niž marně sahá násilí, občanských povinností a synovství božího. Několikrát se mistr Jan Hus, „v naději sluha boží, se všemi věrnými, jenž Boha a jeho zákon milují a budou milovati“, několikrát pronesl k nim z okovů „žádost svú, aby v pravdě a v milosti Boží prospívali a do smrti statečně stáli“ — vždy nalezl nový odstín výrazový, slohový a přednesový podle povahy události, podle své nálady, podle intensity světla, které již již proudilo z nebes otevřených do žaláře mučedníka, hotového podstoupiti smrt za přesvědčení.

Není to již scholastický učenec, ani středověký kazatel, nemluví tu ani dialektik ani mravokárce: čisté lidství v hodině tragické dochází tu výrazu zcela osobního, ač sloh jest obecně přístupný, lidově srozumitelný. A hle, co jest útěchou statečnému muži na pokraji hranice? *Jistota, že zůstal věren pravdě boží, a že jeho svědomí splývá nadobro se svědomím národa, jemuž podříditi se znamenalo mistru Janu Husovi posílití vnitřní jistotu, která ještě v plamenech otevřela jeho ústa k písni nábožné.*

Ústřední dílo života Miloše Martena, symfonicky stavěná sbírka essayů, *Akkord*, vyvrcholuje poslední svou studii, věnovanou syntetickému výkladu básnického díla Březinova, odvážnou a původní meditací o smyslu a směru našich dějin náboženských. Dovojuje, že k mystické lidskosti básnických knih Březinových, jež ideí viny a kletby i myšlenkou vykoupení jsou typicky slovanské, přistupuje v *Hudbě pramenů* prvek nový, specificky český a úzce spřízněný s náboženskostí Chelčického neb Komenského. Miloš Marten vymezuje jej jako mravní vážnost, rozjímavý, skoro rozumový charakter, pozitivní smysl pro lidskou a životní účelnost náboženské pravdy a vynakládá všecku svou barvitou výmluvnost, aby dokázal, že duch ten jest blížek myšlení románsky západnímu a podstatou rozdílný od germánského protestantismu.

Tato koncepce našich dějin a naší národní duše vrací se jako základní téma i v Martenově díle pohrobním, pro něž, stejně jako kdysi pro artistickou rozpravu mladých let, *Stil a stilisace*, vyvolil vybroušenou formu dialogu. Ve večerním rozhovoru *Nad městem* (v krásné úpravě Zd. Braunerové vydán nákladem Ludv. Bradáče na Král. Vinohradech) pohlížejí dva přátelé, vyzrálý cizinec Allan a rozpolcený Čech Michal, s terasy patricijského domu hradčanského do soumraku, jenž se klade na Prahu u jejich nohou, a snaží se porozumět složitým záhadám, které zalidňují vznešené i ponuré mlčení města krásného a nezbadatelného. Miloš Marten, jenž několikrát jako kritik i novelista se zahloubal do výtvarné i dějinné hádanky pražské, pojal tentokráte situaci čistě dramaticky. Praha, vystižená s podivuhodnou gracií pohledu i výrazu ve svých architektonických i dekoračních hodnotách ať gotického, ať barokního rodu, jest pro každého z obou účastníků dumy a rozhovoru něčím v podstatě jiným. Allan, v němž daleká pout světem vychovala smysl pro řád a kázeň

v duchu francouzsko-katolickém, nachází s mužným klidem v Praze právě tuto kulturu latinskou; pražské a české národní katastrofy jsou mu jen nutnou očistou viny, kterou na sebe uvalil národ, uchýliv se od západní kázně, nadané tvořivosti a radostnosti.

Jinak Čech Michal. Do něho, rozumového vzbouřence a náboženského i národního pochybovače, zaklel Marten s jímavou upřímností netoliko sebe sama, nýbrž typ našeho intelektuála před válkou: prchá z domova, ne že by ho snad nemiloval dosti vroucně, nýbrž nenacházejí tu dosti místa pro své čínorodé účastenství; nedovede v sobě překonatí bolesti z urážky, jíž se mu dostalo odmítnutím, když nabízel své síly; marně hledá v kvietismu svého okolí poslání a životní smysl a posléze svůj zápor, svůj vzdor, svou nevěru promítá i do minulosti svého národa. Tedy typ ven a ven záporný, křtěný ze studených vod severského kriticismu a protestantské inspirace, domyšlený dědic nervní dekadence a ideového nihilismu. Tento Michal — postava tak památná, že by neměla býti dějepisci generace z let 1894—1914 přehlédnuta — Prahou trpí, jako vůbec jeho poměr k životu jest bolestný: připomíná si její katastrofy a hrůzy, které národ stály málem život, táže se po jejich vnitřních důvodech, ale nechce zapřítí a zradití minulostí, v níž z národní duše vytryskly nejčistší prameny síly a bolesti. Nedobírá se ani v závěru dialogu, kdy spíše mlčením než přímým souhlasem přisvědčuje konečně přece Allanovi, bezpečných kladů, nanejvýše živí v sobě naději jako zrno klíčící pod zemí, že jednou najde v městě pro sebe a své poslání místo a že vynutí silnou vůli, aby nebyl opět odmítnut. Miloš Marten, jenž dialog svůj psal dílem v Uhrách jako rakouský voják, dílem v Praze, jako muž zasvěcený smrti, nedospěl ani v posledním svém osobnostním projevu životních jistot, které si většina z nás vynesla jako nejcennější kořist ze světové války; tušil však, že se jich domyslí, docítí, dotrpí . . . bylo tragickým sarkasmem Osudu, že se směl dotrpnouti jen tichého hrobu pod Jizerskými horami. . .

Leč hlavní slovo v dialogu *Nad městem* nenáleží Michalovi, jehož hlava jest podobiznou, nýbrž Allanovi, jehož slova jsou programem, jak jej známe, byť bez národně českého přízvuku, v podstatě již z Martenovy Knihy silných. Allan jest typický Latinec, jenž chtěje býti zřetelným, hromadí doklady z klasického francouzského umění a myšlení a jenž chce Prahu nobilisovati tím, že ji přivtěluje s pyšnou samozřejmostí k myšlence Západu. Podle jeho pojetí Praha — a zde všude Praha zosobňuje celý národ — byla sama sobě nejvěrnější a zároveň duchově nejmohutnější, dokud žila a tvořila v románském rytířství, ve francouzské gotice, v latinském baroku; zbavila se nejlepších možností, opovrhnuvši stykem se západní renaissancí XIV. a XVII. věku; propadla nutnému trestu, jakmile zradila ducha románského a podrobila se nepřátelské myšlence německého protestantství; spěje v nekonečné moře černé a pusté zhouby, chce-li se i nadále oddávati démonu neřace, vzpoury, pochybovačství, který číhá ukryt na jejím dně, jmenovitě za přítomné situace světové, kdy se zápolí o vítězství jasné kázně, spravedlivého řádu, pozitivního zákona.

Tak mluví Allan nad Prahou, a s Michalem mu přisvědčuje Miloš Marten sám.

Jest patrné, které myšlenkové motivy z Akkordu se zde vrací. Opět staví se v nesmířitelný protiklad latinsky katolický Západ a německé Protestantství; opět vykazuje se národním duchu českému osudové místo v onom, nikoliv v tomto táboře; opět hledá se rozluka mezi domácím náboženským hnutím a reformací našich sousedů; opět provedena jest celá dějinná konstrukce s dialektikou, ať díím, hegelovskou. Bylo však již správně naznačeno, že stanovisko Akkordu nekryje se úplně s Martenovým názorem, jak jej formuluje dialog *Nad městem*: tam Chelčickému, Komenskému a Březínovi, jakožto mluvčím náboženského ducha svého národa, přisuzoval kritik samosvojně postavení v dějinách evropské myšlenky, odlišené jemně netoliko od latinského katolictví

a germánského protestantismu, ale i od ideové oblasti slovanské, kdežto dnes Miloš Marten káže rozhodnutí se služebně a závisle pro ten či onen duchovní svět, neuznávaje, že možno, že nutno vybudovati si *svou* říši hodnot, býti spasenu po *svém* způsobě. Mrazí a děsí tato nestatečná perspektiva, hájená důrazně básníkem i myslitelem, jenž důsledně v oblasti ideové a mravní, hlásal vždycky chrabrost a rytířství. Zdaž nepocítil, že v jeho slovech syčí a plazí se studený a zbabělý ďábel otroctví, jehož tolik nenáviděl právě jeho miláček a učitel Julius Zeyer? Naše národní otázka nemůže zníti: chcete zůstatí podruhy a paroby Severu či jste ochotni skloniti šíji pod měkčí jho Západu? Jsme syti odvěké samovolné závislosti, která podvazovala náš vývoj a toužíme i v oblasti myšlenky státi na *svém*, třeba malém, ale *samo-statném* láně. Uvědomíme-li si to až do důsledků, sotva upadneme v martenovské pokušení, abychom tragiku svých dějin vykládali tím, že jsme zradili Západ, oddavše se Severu. Naše vina byla hlubší: zradili jsme *sebe samy*, odcizili jsme se domácí reformaci, Husovi, Chelčickému, Komenskému — a *proto* jsme padli.

Dám-li se proníknouti myšlenkou, že naším odvěkým losem bylo a zůstane závislost na kultuře cizí, nezbude mně než postaviti proti příboji protestantského germánství buď myšlenkově doposud matný panslavismus nebo skvělou koncepcí latinské kázně, autority, zákona. Miloš Marten rozhodl se pro tuto, ale nadal jí týmiž atributy legitimismu a katolictví, jakými ji šperkovali, byť s menší grácií myšlenky a slovy daleko méně zdobnými — naši protireformační myslitelé a dějepisci od Viléma Slavaty a Jiřího Plachého až po Václava Vladivoje Tomka; duchové služební velebili jejich ústy vznešenost a krásu autoritativní.

Snad takto v koncepcí alegorické pojal boj archanděla Michala barokní mistr, jehož hradčanskému výtvoru se Martenův cizinec Allan v závěru dialogu podivuje takovým právem; archandělův pružný meč míří na protestantské

kacíře, na duchy vzpoury, negace, skepse. Já miluji umělecky toto křepké a vítězné dílo. Avšak, kdybych napsal dialog o tragice našich dějin, zvolil bych si za symbolickou plaketu jinou plastiku hradčanskou: pologotického, polorenesančního svatého Jiří, tváří v tvář pražskému hradu, pod jehož lehkým a přece bezpečným kopím svíjí se poražený starý a nenasytý zmek, duch otroctví a závislosti, syčící ještě v umírání: *Zůstanete navždy národem služebným ; zbývá vám jen vybrati si důvtipnou úvahou, k o m u chcete otročiti!*

K sedmdesátému výročí úmrtí 14. listopadu 1917

Výroční den úmrtí Jungmannova býval v minulých časech tichou národní slavností: na pomník před kostelem u Panny Marie Sněžné, tak výmluvný v klidné své prostotě, býval kladen věnec; chodci zastavovali se ve vděčném rozjímání na chvíli u tohoto půvabného zákoutí v samém středu nejživějšího ruchu; někteří ze starých vlastenců putovali zbožně i k jeho hrobu v nejtěšším ústraní hřbitova na Olšanech — a všichni vraceli se pak k denní práci s posilujícím vědomím, že vzpomínkový styk s Jungmannovou bytostí jim vrátil jitrní zář a vesnu svěží ideálních snah, mluveno slovy básníka, jenž nejlépe postihl smysl a mravní sílu národního našeho obrození. Ale nadešla léta, která utlumila kult jungmannovský, nepotlačila-li ho vůbec. Nový dějinný rozhled po duchovním a slovesném vývoji českém v období osvícenském a romantickém dal vystoupiti v popředí jiným zjevům buditelským a prohlašuje za životné vůdce našeho národního snažení Dobrovského a Šafaříka, Palackého a Havlíčka, odsunul značně stranou muže, jehož právě tito duchové sami pokládali za ústřední osobnost děje obrozeného. Silně vyvinutý kriticismus vědecký a přímočarý směr nové filosofie dějinné nenacházely v Jungmannovi naprosto bytosti sourodé; katedroví učenci svůj nesouhlas s Jungmannovými názory ve známé horlivosti odbornické projeví neklidnými pochybnostmi o jeho povaze; a co jest asi nejpodstatnější: tam, kde nejvýše byly hodnoceny tvůrčí koncepce myšlenkové, zdál se přece podružnou osobností spisovatel, který, nevytvářející sám nových ideí, soustředil práci celého života na kult a kulturu jazyka.

Leč životní a národní vývoj mění podstatně rozhledy dějinné. Připomíná to horskou cestu, vzestupující k několika pásmům vrcholů různě vysokých; i nejmohutnější z nich občas zmizí, zastírán horou bližší a dostupnější, a co chvíli jest poutník

v pochybnosti o pravé výšce jednotlivých jehlanců a kuželů. Avšak jednoho jitra v jasném vrhu ranního světla vypluje z mlhy a nejistot, samozřejmě a klidně, nad celé pásmo hora knížecí, a pozorovatel se diví sám, že tak dlouho se klamal o jejím vévodícím postavení. Podobá se, že taková chvíle na-
dešla Josefu Jungmannovi právě nyní, kdy se dovršuje sedm-
desát let od jeho smrti. Nezapomínáme, že druhá, historicko-
politická fáze národního obrození našeho vyvrcholena jest
patriarchální postavou Františka Palackého, ale uvědomujeme
si stejně jasně, že vůdcem a otcem prvního, jazykově literár-
ního údobí byl ten, jež svorná láska a vděčnost přátel, žáků
i obdivovatelů nazývala jímavě báfuškou. Bylo snad potřebí
hořkých zkoušek přítomné doby, abychom lidsky porozuměli
nejednomu rysu v povaze Jungmannově, který se nám dotud
jevil jako záhada, ne-li dokonce jako slabost: náhlému střídání
opojných národně-politických nadějí a beznadějně sklí-
čenosti v otázkách plemenné víry; sankvinickému vzplanutí
nadšení, za nímž následovaly přísné měsíce práce trpělivé
až k sebeohlušení; opatrné nedůvěře i k nejbližším druhům
úsilí a díla a v zápětí po tom srdečnosti otvírající se celé
vlastenecké družině; krajnímu odporu ke všemu, co pronik-
nuto jest německým duchem a hned zase soustavné snaze
naučiti národ německé metodičnosti a kázni; odvážnému ro-
mantismu, jenž se dává unášeti toužebným citem a inspiro-
vaným tušením, ale vedle něhož se hlásí jindy ostražitá kritika
rozumová, ba občas i rozumářská. Tyto rozpory, pro které
dovedl ještě nedávno Jungmanna odsuzovati zjednodušující
radikalism odborníků, byly odrazem převratné a těžké doby,
v níž buditelský patriarcha žil a působil; nejlepší z nás pro-
žili je zcela obdobně. Neostýchejme se toho vyznati: právě
pro ně jest nám Jungmann nyní důvěrně blížek, a naše úcta
dějinná násobena jest láskou lidskou.

Josef Jungmann nebyl v ničem osobností jednoduchou.
Kolísal mezi různými naukami a rozličnými formami životního
povolání, než našel svůj vlastní směr; nevěděl dlouho, zda

jest básníkem či učencem; od pracovního pultu sběratele vědecké látky přesešával k psacímu stolku buditelského publicisty a obratného popularisátora cizího badání. Jeho typ v devatenáctém století zvolna vymřel; abychom se setkali s podobnou slohou slovesného učence i umělce, tvůrčího pěstitele poesie i kritiky, tlumočníka kulturní minulosti i vychovatele pro naléhavé úkoly dobové, musíme se rozhlédnouti ve věku humanistickém nebo v období osvícenského encyklopedismu. Josef Jungmann má filologický smysl a formální vytríbenost pravého humanisty a podobá se encyklopedickým osvícencům jak publicistickými sklony, tak stanoviskem rozumovým a přesně účeloslovným — ale jednotící zásada, která v Jungmannově osobnosti a působení slučuje různorodé prvky v dokonalý a dějinně tak památný celek, toť věc nová ve věku devatenáctém a příznačná pro něho — princip *národnosti*. Jungmann nenalezl ho ještě ani hotovým, tím méně zobecněným: sám jej teprve vysvobozoval z politické jednostrannosti pojetí teritoriálního, aby jej naplnil novým duchem, totiž vřelým uvědoměním jazykovým; neopomíjel ovšem ani podpor tradičních. Národnostní proudy, vynesené válkami napoleonskými, nacionalistické hnutí po jednotě v romantickém Německu, zvolna se probouzející myšlenka slovanská podporovaly Jungmanna v jeho úsilí, které namnoze zároveň prýštilo ze sebevědomí selského syna, strásajícího s panskou porobou zároveň panské cizáctví — ale s mystickou takměř jistotou, již by vyznavač Voltairův a Wielandův sám nedovedl vysvětliti, měnil se Jungmannovi stále určitěji pojem národnosti, ať tak dím, *v náboženství jazyka*. Jazyk, dlouho opovrhovaný a dosud ohrožený, tento citlivý svědek celého duchovního vývoje národního a věrný nositel hodnot básnických — toť pro Jungmanna tvůrčí život sám. V něm jako v kvetoucím, oduševnělém těle vlaje a vane duch svobody i zákona; v něm se vrství všecka tradice minulosti, aby nabídla prst nadějí a důvěře v další růst a květ; v něm skrývají se nejbezpečnější spojitosti i možnosti nestihlé. Takto nemohli

o národním jazyku ještě smýšletí učenci osvícenští, kteří jazyk jen poznávali, analysovali, řadili v zákonnou soustavu — Josef Jungmann, v mladosti pisatel Dvojího rozmlouvání, a v mužných letech tvůrce Slovníku českoněmeckého, jazyk prožíval, v něm, z něho a pro něj tvořil, jej plnil obsahem básnickým i vědeckým.

Učenec, jenž pro svou Historii literatury české přečetl valnou většinu našich slovesných památek, aby z nich popisnou cestou sestavil přesvědčivý obraz písemné minulosti národní, jenž vybudoval svůj Slovník českoněmecký na dokonalém poznání starého jazyka i obecných nářečí, jenž byl, přes zásadní odchytky, přece vědeckým učněm Dobrovského, uznával a ctil arcí v jazyku také živel tradiční, prvek konservující, sílu poutající s minulostí. Ale mohutnost Jungmannova spočívá právě v tom, že odhalil v naší řeči daleko více: její schopnost růsti a omlazovati se, její mladistvou ochotu oddati se dvorné službě moderního básnictví i její dotud nevyužitou způsobilost pro vědecké badání a jeho výraz. A v tom jest Jungmannův *tvůrčí čin*, jenž váží snad ještě více než jeho obětavá a trpělivá práce o Slovníku, přesáhnuvši pravidelnou mez působnosti jednotlivcovy, a proměněná ve svých výsledcích v takořka symbolické dílo národně obrodné.

Pro mladší léta Jungmannova, jmenovitě pro podivuhodnou dobu litoměřickou, jest příznačno, že jazykový čin tvůrčí jest promítán v oblasti *poesie*: zde jest vlastní kolébka našeho novodobého básnictví. Jungmann sám byl umělec jemné vnímavosti a vzácné kultury, leč bez produktivního nadání; měl odstíněný a jistý smysl pro básnickou formu, ano i sklon ke slohové virtuositě; kouzlo metrické i mluva obrazová nacházely u něho vždycky spolehlivý ozvuk; jeho vkus byl vzdělán klasičností, která pro něho znamenala tolik, co zralé mistrovství, a zároveň chápal již duchová i vášnivá tajemství romantiky. To vše uvedlo jej na dráhu překladatelskou, na níž vykonal díla nikoliv jen vzorné reprodukce, nýbrž právě tvořivosti. Rázem postavil českého čtenáře v samý vír

moderní poesie evropské a zbavil jej závislosti na tlumočnické pomoci němčiny, naučil jej naslouchati třem duchům, tak různorodým, a přece svorným v úsilí o básnickou velikost, jako jsou Milton, Goethe, Chateaubriand; avšak čtenář neměl toliko naslouchati, směl v mateřštině živě a svěží, silně kořenné příchuti slovanské a odvážného rozkřídlení abstraktního básnění v jejich slohu, a tím cvičiti se pro nedalekou budoucnost, až ve svém slohu zabásní si po česku a po evropsku zároveň.

Když se mladší básnické pokolení, jež můžeme nazvati jungmannovci, přihlásilo k tomuto úkolu, zabýval se patriarcha sám již skoro výhradně druhou stránkou své tvůrčí činnosti jazykové. V důsledném protikladu proti učencům osvícenským, kteří o vědeckých předmětech psali jen latinsky či německy, dobýval krok za krokem pro českou slovesnost odborů naukových; omezil-li se s důvěrnou svou družinou na duchové vědy, vypravil se jeho přítel J. S. Presl, aby po česku ovládl poznání přírodní. Zde všude, kde se zdálo, že český jazyk, ochromený dlouhým úpadkem, není schopen dohoniti pokročilé vzdělanosti evropské, dokázal Jungmann se svými stoupenici v zásadě i v praxi opak; jazyk, uchovaný ve ztrnulosti mechanické, ovšem nebyl by s úkol, jež vytkl mu Jungmann — avšak řeč, nadaná organickou tvořivostí, čerpající z ostatních jazyků slovanských i z vlastní mohutnosti plastické odvahy k novým výrazům i pro pomysly nejabstraktnější, odzbrojila nedůvěřivé odpůrce. Hlavní dílo Jungmannovo, kde ve svém oboru nejvlastnějším, kriticko-krasovědném, dokázal způsoblost mateřštiny pro literaturu vědeckou, Slovesnost, odpola učebnice, odpola parafraze prací cizích, nenáleží již dávno živému písemnictví; pokrok odborný předstihl nejen Jungmannovy dějiny literární, ale i jeho slovník, třebaže obě díla doposud vydatně slouží jako nepřebrané prameny badání učeného i potřeby praktické.

Leč ten byl nadobro neporozuměl Jungmannovu významu, kdo by v něm mínil oceňovati jenom odborníka filologického. Již Jungmannovi žáci, Šafařík, Palacký, Čelakovský, kteří sami

ve vědě neb v poesii namnoze teprve úplně uskutečnili jazykově tvůrčí program mistrův, vyložili jasně, čím by jim a národu statečný a soustavný příklad patriarchův: nejen podnětem a posilou, nýbrž samým základem a východiskem životního díla. I nemýlila se starší pokolení, uctívala a milovala-li v Josefu Jungmannovi samo ztělesnění našeho obrození, a ani nás, jímž nejprve tragická úzkost, později však i rozpomenutí na smysl a cíl národního snažení uložily, abychom hledali vědomou souvislost s budítelidoby předbřeznové, nemůžeme minouti čestná úloha, vyrovnati se vděčně s myšlenkovým a vlasteneckým odkazem Josefa Jungmanna.

I.

Výstava Smetanových památek, jejíž síně v Národopisném museu se v těchto dnech otevrou, má dvojí cíl: uměleckou bytost tvůrcovu, které se všichni podivujeme u věrné lásce, chce doplniti v našich srdcích jeho teple důvěrnou osobností lidskou, ale zároveň míní ukázati, kterak Bedřich Smetana není jen vrcholným zjevem české hudby, nýbrž zároveň z úhelných kamenů naší novodobé kultury vůbec. Toto přesvědčení, které se takřka podvědomě zmocňuje každého Čecha, poslouchá-li celou duší Smetanovy opery, jeho básně symfonické i skladby vokální a nalézá-li v nich tou měrou jako v žádném jiném díle tónovém plný a osvobodivý výraz svého češství, dochází rok za rokem zdůvodněnějšího a prohloubenějšího vyjádření v knihách i statích o Smetanovi. Ze všech dějepisných i krasovědných spisů o zakladateli naší hudby národní, od Hostinského a Zeleného po Krejčího, Nejedlého a Hoffmeistera, vane plnými proudy názor, že Smetanův význam daleko přesahuje meze hudby a že zabírá v podivuhodné míře širokou osvětovou oblast národní; tradiční poklad českého duchovního obrození shrnuje velkou zkratkou, odevzdává jej v monumentální podobě a ve slohové čistotě přítomnosti, ba zasnuhuje jej s nadějemi a tuchami příštího češství. Bedřich Smetana, dojistá spíše neuvědoměle než programově, obsáhl v bohaté a vážné své duši celou náplň národní vzdělanosti svého věku, ale podle zákona geniality tvůrčí vyňal odtud a hudebně ztělesnil pouze živly vyzbrojené schopností věkovitého frvání — proto vedle hudebníka najde ve Smetanových dílech tolik podnětů, tolik příbuzenských rysů, tolik citových motivů básník; proto od jeho výtvorů neodejde neobohacen člověk výtvarného založení; proto přináší Dalibor i Libuše, Tajemství i Má vlast, tolik hlubokého poučení tomu, kdo zkoumá myšlenkové

proudění veřejného života českého za obnovené konstituce. Není tedy snad projevem všetečného ochotnictví, jestliže ve smetanovském měsíci chce spisovatel nehudebník promluvit o místru a zdůrazňuje-li při tom výslovně hlediska čistě literární: což by nemělo písemnictví, které nejčastěji a nejvěrněji vyjadřovala národnost, poklonit se tomu genu, jenž zmonumentalisoval a zvětčil nejhutnější obsah bytosti národní?

Hudba a básnictví! Romantická touha i nauka snily vytrvale o věrně sesterském poměru obou Mus, o souměrné jejich součinnosti, o vzájemné inspiraci a tvůrčím jejich splývání — skutečnost však nesrovnávala se ani zdaleka s požadavky českých romantiků. V době, kdy za vedení Čelakovského bohatě rozkvétalo české básnictví v duchu poesie lidové, kdy po Rukopisech následovaly Ohlasy a po Ohlasech Kytice, žádali pražští literáti po hudebních svých vrstevnících obdobná díla musikální, ale co mohli jim poskytnouti přežilý Tomášek a nadšený ochotník zastaralého stříhu, František Škroup, byly jen chudičké napodobeniny prstonárodní písně, i když se kryly slohem operním. Minula dvě pokolení, a po vzácné přípravě přicházely z ciziny do Čech v Bedřichu Smetanovi skutečný tvůrce národní hudby; když však hledal u českých spisovatelů dějové a motivické obrysy pro dramatickou náplň své kypící mysli umělecké, musil, odmítnut Hálkem, vzít za vděk librety příčinlivých, ale málo schopných diletantů Karla Sabiny, Em. Züngla, Josefa Wenziga, jež teprve v Elišce Krásnohorské vystřídalo opravdové ingenium básnické o velké obratnosti výrazové.

Bylo častěji s povzdechem vzpomínáno, kterak Bedřich Smetana prožíval v sobě sám nepoměr slovesné předlohy a vlastního obsahu hudebního, když užíval tekstů prostoduchých nebo suchopárných v pojetí, vadných a nevkusných ve slohu, špatně rytmovaných a dramaticky neúčinných, když je zdokonaloval, upravoval, krátil, a vždycky znovu ozýval podiv přetvořující síle neúnavného genia, jenž měnil v zlato dramatické melodie netoliko levné kovy běžného veršovníctví,

ale i jalové strusky odpadkové romantiky. Sledován v této zázračné dílně světlé a blahodějně alchymie, rostl litomyšlský genij mohutně před našimi zraky; hudební i literární dějepisci poskytli nám poučný ten pohled několikrát. Zd. Nejedlý v kritickém vydání nejpobulárnějšího operního tekstu českého podal nám zajímavé dokumenty vztahu Sabinova k tvůrci Braniborů a Prodané nevěsty a dovedil, jak jedině silou orlího vzletu mistrova byl nešťastný Ganymed kritických a politických doktrín unesen také jednou za neblahého svého života na Olymp tvůrčího úspěchu. Ot. Fischer rozborem libret k Daliboru a k Libuši (v Hudební revui) ukázal, že obě hudební dramata Smetanova hrdinských obrysů a výrazně českého cítění nezápasila jen s trapnou nesnází dvojjazyčnosti dobrého Wenziga, ale i s přítěží sentimentální romantiky německého vkusu, kterou s sebou vlekl ušlechtilý veršotepec-pedagog. Útěšněji působily výklady Ad. Piskáčka o účasti El. Krásnohorské na hudebních dílech Smetanových (v Ženských listech): tehdy bylo mistru přáno těžiti z pokroku českého umění slovesného; vzestupná linie vedoucí od Prodané nevěsty k Hubičce jest zároveň vývojovou čarou, vinoucí se od burleskních typů sabinovských k opravdové lidové psychologii, jaké se dobralo velké umění K. Světlé. Jak patrnó, jsou Smetanova libreta slovesně prozkoumána velmi bedlivě; zde badání literární nikterak nezůstalo za studiem hudebním.

Zda však nebyl Bedřich Smetana českému básnictví za nic zavázán, než za několik tekstů, které, až na nepatrné výjimky, naprosto nestály na úrovni tehdejšího básnického slova českého? Nepřijal opravdu nižádné inspirace od sesterské Musy, která byla tak štědrá k jeho starším druhům Schubertovi, Wagnerovi neb Berliozovi? Zůstal přítel Nerudův nadobro nedotčen vítězným vzestupem onoho umění, jež před hudbou, malířstvím i sochařstvím ztělesnilo snahy a tužby národního obrození? Poměr Smetanův k literatuře není posud do té míry prostudován, abychom znali dopodrobna jeho četbu,

oblíbené Smetanovy spisovatele a drahá mu díla, abychom se mohli jednoznačně vyslovit o stupni jeho slovesné vnímavosti neb dokonce o mistrově příslušenství k tomu onomu směru. Leč psychologický rozbor dovoluje nám přece ne jeden významný závěr.

Až jednou pronikavý znalec tvůrčího aktu uměleckého nám dolíčí, kterak hudební skladatel čte své libreto, kterak domýšlí jeho narážky a rozvíjí jeho nápovědi, kterak tam, kde původce textu nedovedl propracovati úplných a důsledných obrysů, koná básník tónů rekonstruktivní dílo dovršovací, pak vysvitne dojista, že pouze v rukách onoho mistra vzniká ze suroviny libreta dokonalý tvar hudebního dramatu, jenž zná, ať uvědoměle či intuicí, možnosti v látce skryté a jenž sám nosí v hrudi určitou představu jednotného díla slovesného. Aní postupu Smetanova nelze si vyložit jinak.

V operách i v symfonických básních Smetanových došel mohutného ztělesnění několikerý typ češství, který jeho libreta sotva naznačují, jenž však žije trvale v naší básnické tradici předsmetanovské. V Prodané nevěstě, v Hubičce a v Tajemství, ale i v Českých tancích a v básni Z českých luhů a hájů, kde tvořil skladatel bez jakékoliv slovesné pomůcky, oslaven byl jasný a slunný český venkov se zdravým a jarým lidem bohatého citu a šťastného humoru, nevinná shoda požehnané přírody a neporušeného člověka, blažený sen o čistém ráji slovanského kmene, kde dobré pudy neklamně vedou k spasení a kde slunce nezapadá. U Čelakovského, u Boženy Němcové, u Hálek byl tento venkovský ráj český zobrazen a opěvován — Smetana melodicky dosnil romantickou touhu našich spisovatelů po milostné selance české a slovanské; jsem přesvědčen, že bez těchto slovesných předpokladů byl by sotva dovedl tolik vložit do obrysů podaných mu Sabinou a Krásnohorskou. Také bohatýrský typ bájeslovný, jenž v Libuši, ve Vyšehradu a v Šárce došel své apoteosy a o němž ničeho nedovedla pověděti suše střízlivá slova Wenzigova, žil před Smetanou v našem básnictví: rek udatný a zpěvný zároveň,

důvěrník bohů a laskavý zastánce utlačených, pěvec znající z vyšší vůle tajné hlasy země i božstev, nadlidská žena moudrá v soudu a vznešená v lásce — toť představy, které, jako nejkvalitnější obsah obou domněle staročeských Rukopisů, sytily vlasteneckou romantiku pýchou na naši dávnověkost a důvěrou v naši velkou budoucnost. Smetana, zmocniv se této představové oblasti, drahé Jungmannovi, Šafaříkovi i Palackému, nadal nebývalou monumentálností hrdinský svět nořící se z par a mlh pravěku a přece poskytující ne jeden prorocký pohled do staletí, kdy bude uhájeno bytí národu pěstícího cnoti bohatýrské. Ale Smetanovi nedostačilo toto pravěké češství rekovské, uspokojující romantická pokolení. Z finale Libušina prorocství, z obou úzce spjatých symfonických básní Blanika a Tábora zaznívá k nám hluboké pochopení pro jiný heroismus český, pro husitskou velikost spravedlivého boje za pravdu boží, kterou národ náš učinil svou pří. Nechápán ještě starší školou Jungmannovou, zdůrazněn životním dílem Palackého, proniká tento typ v 60. a 70. letech v literatuře, ve výtvarném umění a Smetanovou zásluhou v hudbě: kromě Palackého neutíkal se nikdo z vůdčích duchů českých tak důvěryplně k husitské ideji božího bojovnictví, nesoucího v sobě samém mravní oprávněnost, tehdy, když jednalo se o rozhodné okamžiky v životě národa. I zde domyslnil Smetana literární podnět s hlubokou vážností a zmonumentalisoval jej.

Souvislost Smetanova s naším písemnictvím jest tehdy těsnější a závažnější než by se na pohled zdálo a než lze prozatím doložit důkazy i příklady z aktů — ani vrstevníci geniovi nechápali této významné spojitosti. Bedřich Smetana sám vrátil královskou štědrostí našemu básnictví vše, co od něho v inspiraci přijal; je-li naše vlastenecká romantika šťastnou věřitelkou tvůrce Libuše a Mé vlasti jest české básnictví novodobé jeho stálým dlužníkem.

II.

Mohutnou, teplou vlnou zaplavuje ze Smetanových děl posluchače radostný a silný cit vděčnosti; plesá vítězně ze sborů ve zpěvohrách, kmitá se ve světlém víření všemi smetanovskými tanci, prozařuje zlatým paprskem letního slunce mistrův ústřední cyklus básní symfonických. Za dary země a za štěstí lidského bytí, za štědrost lásky a za kouzla přírody, za jistotu, s níž možno mužnému srdci pobývatí pod boží oblohou a za nejvyšší bezpečnost, jakou jest příslušenství k národu a ke zděděné půdě, zpívá tu neúnavně statečný a jasný duch svůj stále nový hymnus díkuvzdání. Bedřich Smetana, který jako pravý genius klasický nikdy nevyhledával rozporů s přírodou a osudem, nýbrž naopak usiloval o jasný smír mezi člověkem a zemí, mezi jednotlivcem a národem, mezi touhou po velikosti a pokorou před posláním, nalezl hned, jakmile lidsky a umělecky vyzrál, ony radostné a čestné klady, k nimž se jiný náš klasik temnější krve a neklidnějšího založení protrpěl, promiloval, protoužil teprve na sklonu své klikatě vzeštné dráhy; již z Prodané nevěsty jásají k nám tytéž tóny díkuvzdání, pro něž Jaroslav Vrchlický v předposlední své knize našel mluvu tak výraznou:

*Mé srdce cítí dík za každou kapku rosy,
jež z jitra na keři se leskla na listech,
za bzučný tanec včel, za zafičení kosa,
za prozpěv skřiváncí, vlaštovky v zástupech!
Mé srdce cítí dík za silnou krásu muže,
jenž první na cestě mi vyšel v ústrety,
a za vás nejvíce, vy plné naše růže,
vy ženy, kouzelné tak očím poety!*

Není nám, čteme-li tyto verše, sládnoucí zlatým medem a vonící letním vděkem mateřídoušky, jako by před námi v posvátné a nevinné své kráse vstávala hrdínská idyla stadická

z Libuše ; jako by klenulo se nad námi jasné nebe, odrážející zpěvný šum hájů a bujaré veselí lidové, o kterém melodicky vypráví střední skladba symfonie *Má vlast* ; jako bychom naslouchali Smetanově opeře nejslastnější, jeho *Tajemství*, kde radostnou vděčností životu zvoní a vábí každý akord ?

Bohudíky, našemu největšímu a nejvytrvalejšímu učiteli vděčnosti, dostalo se ve vrchovaté míře toho, co sám vyznával tak důsledně a věrně. Již v dobách, kdy kolem jeho díla bouřila stranická vřava, mohl poznati sám, že ti, kdož se k němu statečně a hrdě hlásí, nevyznávají pouze úctu, ale také vděčnost, a její stupňovaná míra nesporně byla tím, co Smetanu sílilo v těžkých časích hluchoty a choroby — vždyť měl častokráte příležitost přesvědčiti se, že k jeho výtvorům neporušitelně a stále lnou netoliko hudební odborníci, naplnění znaleckým podivem, ale sám vděčný národ. Až budou napsány dějiny Smetanova kultu v Čechách — a není sporu, že k historii hrdin nerozlučně náleží kapitola o ctění hrdin — bude to duchovní román hromadné vděčnosti ; vždyť právě teď prožíváme všichni pohnutý jeho oddíl.

Zdaž odvedlo také naše písemnictví povinnou a radostnou daň vděčnosti genu Smetanovu ? Několik názorných příkladů naznačí, jak vyjadřovali čeští spisovatelé svůj vztah k jeho tvoření a osobnosti.

V čele našich literátů, kteří se Bedřichu Smetanovi oddali u vděčné lásce, nekráčí nikdo menší než jeho věrný průkopník a neohrožený obránce, Jan Neruda. Když vzeplál urputný boj o češství a původnost Smetanova díla, které zlovolní odpůrci pohazovali výtkou cizáctví, měl Jan Neruda již za sebou vlastní, poctivý zápas o rázovitou českost, jíž by se nebyl také dopracoval bez pronikavého studia moderních mistrů a směrů zahraničních i nemohl se nepostavit s celou rozhodností své přímé povahy za svého uměleckého přítele, který za úmyslného neporozumění úzkoprsých sudílků ubíral se drahou obdobnou. Zvlněovaly-li smetanovské tóny tak mocně citovost Nerudovu, mohl v tom sebezpytný zor básníkův shledávati

posilující důkaz, že se sám nemýlí o ryzosti vlastního češství — jak jinak on, nehudebník a laik, by prožíval souzvuk tak mocný, kdykoliv se rozšuměl příboj Smetanova orchestru? Neruda, který plně docenil mistra již před Libuší a Mou vlastní, zaznamenal nezapomenutelným způsobem vítězství Smetanovy hudby nad vlastní citovou bytostí; znalec Neruda přiříkne památnému dokladu proto význam dvojnásobný, ježto Neruda sám jen velmi zřídka na sebe prozrazoval prudké pohnutí citu emfatického, a ježto právě Dalibor jest mezi operami Smetanovými ono dílo, které jest nejvíce vzdáleno vnitřního světa Nerudova. *Bůh ví, jaké to podivné kouzlo je ve Smetanově hudbě*, píše Neruda r. 1872 v Národních listech, (Kritických spisů J. Nerudy sv. I. str. 391.) *Slzy vyhrknou člověku při místech něžných, a při jiných vstaneš se sedadla svého a ani nevíš, že jsi již vstal. Stalo se mně tak při finale druhého aktu Dalibora při zkoušce generální. Finale jest tak mohutné, pne se výš a výš, jako štíhlé, vznešené sloupy a klenby gotického chrámu — teď, teď genius rozepial celé obrovité peruti své, zvoní to a zní co přemohutná hudba sfér — a když vše rázem doznělo, stál jsem v lóži, tělo maje napiaté ku předu, zrak zakotven v neurčito a každý nerv se chvěl rozkoší netušenou.* Zde promluvil Jan Neruda za všechny, kdož Smetanovu hudbu vnímají sluchem hlubším než pouze fyzickým a kdož její melodii dávají se unášeti až v tajemství podvědomá. Jak by byl nazval Neruda toto mysterium? Básník mesiášského češství ze Zpěvů pátečních sotva by je byl označil jinak než — melodickou prabytostí národa.

V osmdesátých letech, když dozněly boje o Smetanovo wagnerovství a o českost jeho hudby, stává se Smetanova velikost samozřejmou; najdou se proto doklady i literární, v příležitostných zmínkách Jaroslava Vrchlického, v obdivných verších i vzpomínkách El. Krásnohorské, zvláště však v krásném Zeyerově úvodě ke knize V. V. Zeleného o Smetanovi. Ale mladé pokolení básnické, které s bolestnou opravdovostí hledá nový vztah k duchovním hodnotám svého národa a

pátrajíc po pravých božstvech fanaticky boží modly staré, nechtělo a nedovedlo se spokojiti se Smetanou, jehož samozřejmost uctívaly veřejný soud a obecná láska. Jako si našlo svého Alše, svého Máchu, svého Nerudu, tak táže se, zda pod jasným a klidným geniem, v němž se zalíbilo generaci předchozí, není snad skryt Smetana jiný, umělec bolestné vášnivosti a krvavého zápasu životního, jakýsi bliženeček těch, kdož jsou odhodláni teprve z nejkřutějších disonancí duševních a společenských vybaviti možnost nového souzvuku.

Antonínu Sovovi, který mezi básníky ze soumraku století měl neživější vztah k hudbě, připadl úkol, načrtnouti veršem, zneklidněným až k nervose a přisávajícím se k představám rty horečně žízňovými, zcela novou podobiznu Smetanovu. Téhož roku, kdy nejvlivnější myslitel mladšího pokolení zdůrazňoval přítomnost reformačního povědomí v Mé vlasti a volal po filosofii Smetanových tónů, vložil A. Sova do své zvichřené zpovědi Zlomená duše mezihru, nadepsanou Smetanovo kvarteto Z mého života. Rozvrácený a úpadkový hrdina Sovův nejde zapomenout svých hořkých trýzní do kvetoucího a plesajícího světa komických oper Smetanových, ani neléčí své generační choroby v nadosobním a rodovém hrdinství Libuše neb básní symfonických, nýbrž usedá v koncertním sále, kde dumají, teskní a kvílí čtyři smyčce Smetanova díla nejdůvěrnějšího a — nejbolestnějšího. Chvatně a jako by nedočkavě proběhne třemi větami kvarteta, aby v náhlém uvědomění překvapující spřízněnosti vpil se v poslední větě „do hrůzou končícího se tónu, jenž jak ve výšce by zůstal viseti.“ Se sebemučivou rozkoší požívače jedu, pomalu působícího, vychutnává analytik všecku trýznivou bolest, zakletou do tohoto finale, ale nemůže se jí nasytit; přál by si dávky ještě ostřejší, tragiky ještě drtivější, nic nedbaje, že se prudce vzdaluje od lidského hrdinství Smetanova, které překonávalo utrpení statečností; Herakles nemá býti bohem, nýbrž přelidským nositelem palčivého šatu Nessova:

*Ó, mistře, mistře, báseň tvoje velká
bohužel, celá, celá není ještě,
v ní schází ještě poslední tvůj vzkřik
člověka, který ve tmě zákeřně
se pere s děsnou svojí chorobou
a lapá po tvoření křečovitě
a lapá chvíle — v prázdnotě své hluché,
a lapá světla v pustém prázdnu mozku,
po tónech hmatá, — ale ony náhle
jako omrzeli, šklební sluhové
vykradou palác a jej zapálí,
jej opustí a pána v zuření,
a v bezvědomém, hrozném úpadku
kdes v síni na podlaze ležet nechají . . .*

Bylo třeba dozrát k vnitřnímu osvobození, aby toto pokolení, upřímné a statečné v mukách křečovitého přerodu, si uvědomilo, že se nemáme k Smetanovi obracet pro obrazy „hrozného úpadku“, nýbrž pro vítězné klady života ničím neuzavřeného. Není zde místa, aby zkoumány byly podmínky, umožnivší to blahodějně poznání, a aby bylo zjišťováno, jaký podíl na tom převratu má odborně poučené proniknutí k podstatě Smetanových děl a jaký vůle, vychovaná pro hodnoty pozitivní; budiž jen řečeno, že liší-li se vztah našich vrstevníků k Smetanovi od poměru našich otců k němu ne sice opravdovostí, ale intenzitou lásky, jest to jistě proto, že prošel ocelíci křisemi.

Plně mimoděk požadavek dějinného myslitele, aby byla podána filosofie Smetanových tónů, vložil F. X. Šalda do bohatě rozvětvené hudební kapitoly v prvním díle svých Dělníků a loutek božích několik výmluvných odstavců o Smetanovi, nepřihlížeje k tomu, že hlubokomyslná meditace kritikova tvrdošijně se staví do cesty výpravnému básníkovi, sotva poněkud rozvil vlákna děje románového. Šaldova hrdinka Kornelie Nikodymová, zasvěcená od počátku

zmaru a bránící se mu statečně, uchyluje se načas, jako by do asylu, do bohatýrského světa Smetanových hudebních bájí, do *pokojné slávy Libuše a v hýřlivě mytickou krásu se živě zlatým odleskem*, kterou přisuzuje Mé vlasti. A tu naskytá se Šaldovu peru, které se dotud vyhýbalo problémům hudebním, příležitost, aby v obdivných rysech syntetických nakreslilo klídnou a monumentální podobiznu Smetanovu: *Je-li jaké víno srdcí, hle, to jest On, náš světec a mučedník. Jest teplý jako poledne a zároveň mysticky velký a slavný jako půlnoc, v níž spí naši první předkové; jest dobrý jako půda, která ti dává za ránu rydla nebo pluhu chleba a při tom tajemný jako ona, neboť jest jen přeměněný popel všech našich mrtvých otců od prvního do posledního, kolik jich kdy bylo. Jest jako prastará lípa u našeho někdejšího jihočeského statku: listí její šelestí ti nad hlavou písní, v níž rozechvěje ji nejslabší větrík, ale kořeny usahá do tmy a obcuje jimi s hlubinami země; bohatýři pod ní mřeli a děti si hrají dnes v jejím stínu.* Jasnovidně postřehl tu básníci kritik milost tradice, kterou jest nadáno Smetanovo dílo, ale ježto umění mistrovo není zároveň obdařeno milostí náboženskou, stačí, podle nynějšího mystického pojetí, Šaldově krásné a smutné rekyní, aby ji posílilo, vzpružilo, zadrželo, nikoliv aby ji spasilo.

Nedlouho potom, co F. X. Šalda osnoval tuto kapitolu, prožili jsme však, že Smetanovy vrcholné výtvořiny dovedou právě onou milostí tradice spasiti jednotlivce i zástupy v otřesných krizích životních. Též zde možno se dovolávat svědectví slovesného. V novinářské stati, která se místy povznáší k výši zpovědi básnické, vyjádřil Gustav Jaroš (Brázda, I. Uměním), jakou osvobodivou mocí bylo zkormouceným srdcím českým na sklonku těžkého roku 1915 Smetanova *Má vlast*; jak bezpečno bylo utéci se ve dnech, kdy se rozkolísaly všechny dosavadní jistoty národní, pod symfonická křídla genia, nezakolísavšího nikdy; jak melodický prorok mluvil k nám v Táboře a Blaníku posvátným pramotivem *nebojte se*; jak

zaklínadlo hudby vyvolalo z podsvětí nám k potěše a posile netoliko Smetanu sama, ale všechny *velké a svaté našeho rodu* — — — Pronikavý psycholog umění a jeho vztahů mravně společenských vyzpovídal se tu za valné řady svých vrstevníků, procházejících dějinnými krisemi dneška ; stříbrným zvukem zazvonila z jeho řádků naše nově stupňovaná *vděčnost* k Smetanovi, který sám byl geniem vděčnosti.

A v tomto znamení chceme všichni vstupovati také do síní Smetanovy výstavy v zahradě Kinského.

TROJÍ POSLÁNÍ STUDENTSTVU

Českému studentstvu nechybělo nikdy přátelských rádců, kteří s hlubokým smyslem pro zvláštní poslání akademické mládeže v malém národě a zároveň s oddanou láskou k ji-nošským druhům svých životních ideálů vřele a důrazně připomínali našim studentům to, co dává skutečné posvěcení průpravné době, ztrávené na vysokých školách. Mezi těmito hlasy zároveň laskavými i důtklivými zaznívá dokonce dvojitý tón zvonového zvuku a dějinné svatosti: nač může český student býti pyšnější než na to, že za hrdinských dob národní reformace kladl právě jemu na srdce Mistr Jan Hus povinnost setrvatí v poznané pravdě a rozšiřovati ji, a že právě s ním rozmlouval Jan Amos Komenský o správné a účelné cestě ke všemoudrosti, sloučené s ušlechtilostí oduševnělého života?

I v druhém bohatýrském období českých dějin duchovních, za národního probuzení, jest naše studentstvo hlavním spolupracovníkem velkých vůdců obrody jazykové a mravní: Jungmann i Kollár, oba neunavní a důmyslní pedagogové, obracejí se ke studentům s promyšleným plánem národního i slovanského uvědomění a vzdělání; ze studentských kruhů vyrůstá dvojí, umělecky i národně plodný směr mladší romantiky, označený jménem Čelakovského a Máchy; studentům odevzdává do rukou Karel Havlíček úkol politického i kulturního buditelství mezi lidem. Jako dějinný protagonista, dodávající rušného a výbojného rázu celé době, vstoupí český student do popředí událostí v roce 1848, kdy jeho typ nabude přetvoření a doplnění — českého a slovanského demokratismu, pražské radikální politiky, básnického svobodomyšlnictví, fričovskému sklonu k dobrodružství na baště, ve vězení i uprostřed vyhnanství nedovedeme si ani pomyslití bez živlů studentských.

Český student, jenž i nadále vyrůstá zprvu z pod rukou vychovatelů kněžských a klášterních, na to na poněmčené vy-

soké škole, většinou v hmotné tísní, podezřelý úřadům a nepohodlný zastrašeným šosákům, zachovává po celé čtvrtstoletí svou duševní podobu, ve které se vlastenecké nadšení romantické mísí s liberalismem osmačtyřicátnickým; když se však naše studentstvo počne zřetelně odchylovati od tohoto tradičního směru, promluví k němu významná slova lásky i výstrahy vynikající představitelé umění slovesného. Všichni tito tři mluvčí, Vítězslav Hálek, Karolina Světlá a Svatopluk Čech, kteří přicházejí s výmluvným posláním k českému studentstvu, řadí se k sobě co nejtěsněji: prošli v myšlení a tvorbě otužujícím pokušením evropského a liberálního kosmopolitismu, aby tím pevněji zakotvili v domácí tradici, ano aby tím rozhodněji přičklí v krásné literatuře důležitý úkol vlastenecky výchovné a záchovné tendenci. Vzletná a vřelá slova, která určili svým přátelům mezi studentstvem, stojí stranou jejich vlastního díla básnického, ale osvětlují jasně, ano neočekávaně lidské osobnosti svých původců. Vítězslav Hálek, jehož mladistvé projevy publicistické vyznívají nejrozhodnějším světoobčanstvím, mluví v mužných svých létech k studentstvu jako neúchylný zastánce vlasteneckého snažení; Karolina Světlá, která v poslední fázi svého vývoje kladla nade všechny zájmy naléhavou otázku národní sebeobranu, ukládá akademické mládeži poslání společensky reformní; Svatopluk Čech nedovede před mladými druhy zapřítí své rozpačité elegie, hledající ideály v minulosti, ale touží se právě na hrudí jinnošských přátel probrati z ní a vychovati k pochopení myšlenek obsahem i rytmem různých od jeho vlastního světa, vždy však rušných a zdravých, schopných vývoje i výboje. —

Když osmatřicetiletý Vítězslav Hálek předstoupil na vrcholu své životní síly i básnické populárnosti v létě r. 1873 před mládež v Národních listech šesti feuilletonistickými Epištolami k našemu studentstvu, prohlašoval publicistický svůj krok sám s velmi šťastnou invencí za přátelskou návštěvu, kterou mladým svým druhům dělá muž stále ještě mladistvým srdcem a myšlením. Toť motivy čistě hálkovské! Na

srdečnou a letmou besedu chodíval šťastný a lehký improviátor do kvetoucí přírody i rušné vsi, do divadla shakespearovského i k novele Turgeněvově, do dějin i do přítomnosti: všude pobyl chvílku, podlehl kouzlu dojmu a síle prvního podnětu, reagoval s překypující výmluvností na ně a odcházel opět, neschopen trvalého oddání se ani důsledného zahloubání. Měl stále, až do předčasného skonu, plné právo cítiti se mladístvou duší, známeť z nejhlubší básnické knihy jeho mužných let V přírodě, živé úsilí překonati vše, co by mohlo znamenati duševní sestárnutí, smyslové zevšednění, okoralost názoru a citění — proto Hálek zůstával vždy lyrikem jara, dramatikem junáckého citění, byronistickým mluvčím mladých stesků a pochybností. Bránil se přímo tomu, aby uzrál, a aby mužnost zahladila na dobro rysy jinošské . . . , osud splnil neočekávaným způsobem tužby básníkovy.

V Epištolách neklepe Hálek na srdce studentů pouze proto, že se sám cítí mlád, nýbrž hlavně z obavy, aby jeho přátelé nepřestali býti mladými, svěžími, zdravými — chce je jako varující druh přímo ochraňovati před nebezpečím střízlivé staroby, omrzelého zevšednění, churavé lhostejnosti. S vřelostí sobě vlastní požaduje Hálek od českých studentů právě rysy, které jsou výsadami a chloubou mládeže: nadšení, odhodlanost, hrdinství, výbojnost, poesii života, vznešené snažení, hybnost, jarou sílu, sebevědomí, cnosti spíše citové a volní než rozumové, znaky spíše bohatého temperamentu než propracovaného charakteru. Zdáť se Hálkovi, že studentstvo příliš a předčasně moudří a stárne, upadajíc v ubohé chlebařství a dávajíc své síly vyčerpávati honbou za životním zaopatřením; i nadsazené odbornictví školského studia, nátlak opatrnických úřadů, lákavé svody kariérnictví porušují bezprostřední svěžest českého studentstva. Proti všemu, co si nasazuje škrabošku rozvážného stáří a zralé občanské moudrosti, staví se básnická mysl Hálkova nepřátelsky — jest nám, jako bychom slyšeli parafrasi slavných veršů Hálkových, výtřeskších z naléhavé potřeby citu:

*Jen zeušetřit mně nedej, Bože,
v tu píď, již měřils mi svou láskou;
to raděj smrt, smrt desaterou,
než býti hrobem s lidskou maskou.
Být člověkem a přec jim nebýt,
nic nemít, co je duši svato,
bez lásky, bez jara a touhy,
a v srdci chlad a nezahřáto!*

Zvláště nebezpečnou formu duševní staroby, ba povahové nemoci spatřuje Vítězslav Hálek ve světoobčanství, lhostejném k potřebám vlasti a národu, jehož šíření v duších studentských s bolestným úžasem zjišťuje, které bylo nejvlastnějším podnětem, proč psal své Epištoly, vytryskší z pobouřeného národního liberalismu, jak jej generace Májová vypracovala ve shodě s politiky mladočeskými. Pisatel kosmopolitického manifestu mladých literátů skupiny Májové, Básnictví české v poměru k básnictví vůbec, v Obrazech života z r. 1859 zřiká se r. 1873 svého někdejšího stanoviska a prohlašuje otevřeně: *Mezi velkými muži všech národů, mezi ozdobami člověčenstva neznám ni jediného, kteréhož velikost, význam, sláva nezakládala by se na nejživější, nejvroucnější lásce k vlasti rodné. A jestliže který z nich dospěl k lásce širší, k lásce k člověčenstvu, byla tato láska jenom ušlechtilým výkvětem onoho kmene, onoho stromu, kterýž nesl pouze jméno vlasti; na ničem jiném tento květ se nezakládal, z ničeho jiného nevypučel. Nemát' smyslu jakési světoobčanství, nemá-li za podklad vlast, a myslíte-li, že tomu jinak, jste svedeni, neboť nejhornlivější hlasatelé světoobčanství jsou vždy vlastenci nejhornlivějšími.* Příklady, jimiž Hálek zve české studentstvo k veřejné činnosti vlastenecké, jsou vesměs vyváženy z oblasti národně liberální politiky a to způsobem, který se naprosto kryje s žurnalistickou praxí Národních listů: vzpomíná Španěla Castelara, Vlacha Cavoura a celé Mladé Itálie, dovolává se politiků

z Mladého Německa, od něhož se i se svými vrstevníky tolik učil literárně, ale při tom stále zdůrazňuje spíše vlastenecké než svobodomyslné tendence jejich buditelského úsilí. Přihlašuje se však zároveň v tradicionalismu zcela uvědoměném k postupu české vlastenecké romantiky probuzenské, kterou vykládá z velké části jako dílo studentských nadšenců vedených profesorstvem; rozdílů mezi obdobím předbřeznovým a poměry vrstevnickými nevšímá si při tom valně. Uvádí sice, že se vůdčí ideály generací časem přežívají, aby podle zákona všeho ústrojného života ustoupily ideálům novým, ale příklady, jež tu zaznamenává, jsou voleny tak, že z nich vysvítá pouze zestarávání a odumírání zevních projevů, nikoliv sama obsahu myšlenkového; tak připouští Hálek zastaralost hlučného vlastenčení nebo příležitost pouličních demonstrací politických.

A zde tkví hlavní nedostatek Hálkových Epištol k našemu studentstvu, který jest sotva vyvážen básnickou živostí a lidsky srdečným tónem jejich podání. Zřejmě a vědomě byly vyvolány obratem, ba krisí v českém studentstvu, jemuž již nedostačovalo romantické vlastenectví a svobodomyslnost osmačtyřicátnická, a minily právě v této kritické chvíli promluvíti slovo rozhodující, ale nezamyslíly se ani dost hluboce nad tím, čeho si nové studentstvo žádá, kam mladá generace na rozdíl od svých otců tíhne, nýbrž ve směsi obrozenkého tradicionalismu a liberálního mladočešství spokojily se hesly příliš všeobecnými, programem příliš povšechným, ušlechtilou tendencí bez obsahu dostatečně hutného. Nedostatek pozitivního programu přiznával Hálek svým vývodům sám a dobře cítil, že studentstvo na stálou jeho výzvu, aby zachovalo si duševní mladost, snadno může odpověděti dychtivou otázkou: kterak býti mladými? A tu Hálek skutečně neuměl vyhověti, a znovu závazek určitého vyjádření zastřel básnickými obrazy o jaru, květech, o ptácích neb nadšeným horováním o hrdinství, bojovnosti, sebevědomí atd. Ukázaly se tu opět skutečné meze jeho nadání. Ve výchovné promluvě stejně jako v bás-

ních lyrických, reflexivních a dramatických zmocňoval se skutečností především horoucím citem, který propukal výmluvnými slovy obecného rázu, rozněcoval čtenářské nadšení, působil mocně i na vůli posluchačů; ale toho, co Hálek cítil s opravdovostí věčného junáka, nedovedl naplniti živým obsahem myšlenkovým, neuměl vysloviti s věcnou určitostí. Studenti, k nimž zašel Hálek na návštěvu a besedu, mohli býti potěšeni i posílení srdečným způsobem nestárnoucího přítele, mohli se pokochati teplem jeho zvučného hlasu, mohli načerpati povzbuzení z jeho neoblomného idealismu — ale byli by na rozpacích, kdyby měli říci, čemu novému se od něho naučili.

V jediné věci se Hálkovy výklady povznesly nad mlhavou povšechnost, to tam, kde říznou a bezohlednou kritikou hodnotí podíl profesorstva na duševní ochablosti a lhostejnosti současného studentstva. Zde si Hálek, odpovědný odpůrce školského mudráctví, odbornické povýšenosti, zkostnatělé pedanterie, suché rozumovosti dusící srdce, promluvil od plic a pověděl leccos samostatného i nového: jak jednostranný a mechanický intelektualism školský brání souměrnému vývoji mladých bytostí, jak pěstování vědy cizím jazykem chová prvky bezkarakternosti, jak tajemství učitelova úspěchu u žáků spočívá v umění zahřát, rozohnit, strhnout, jak kouzlo styku důvěrně přátelského mezi profesory a studenty daleko převyšuje výhody vzájemného poměru autoritativního. Výtky Hálkovy obracejí se dílem proti středním školám, dílem proti zněmčené pražské universitě a tnou v mnohých případech opravdu do živého; současný čtenář, jenž dojísta živě souhlasil, očekával asi, že za negativním rozborem bude následovati nějaký reformní pozitivní návrh, jak nově upravit poměr mezi profesory a jejich žactvem. Místo toho však Vítězslav Hálek se projevuje jako pouhý laudator temporis acti, jehož ideálem jsou středoškolští učitelé typu Jungmannova a Klicperova i profesori universitní způsobu Koubkova; tato retrospektivní záliba vlasteneckého tradicionalisty v útvarech

běžných za vlastní mladosti zachází tak daleko, že proti novým gymnasiím jako dokonalejší školskou formu velebí staré filosofie, kde prý lépe byly pěstovány uvědomělost vědecká i humaní, kolegialita a přátelskost společenská, volnost ducha stále nabádaných k přemýšlení samostatnému. Jak patrně, pohlíží Vítězslav Hálek větší měrou nazpět, než by čtenář očekával od horlivého svobodomyslníka, a než si básník asi sám uvědomoval. Mluvě s mladými přáteli, na něž za studií doléhal názorová krize, nešel ani krokem před svou dobou, nýbrž spíše se opožďoval v tradicionalismu poněkud krátkozrakém; byl-li však přece poslouchán pozorně a zahrnut za své poslání studentstvu obecnou vděčností české mládeže, dosáhl toho nikoliv obsahem své promluvy, nýbrž jen mladickou družností svých srdečných způsobů, jež projevil, když mladé a vřelé srdce přisedlo si k českému studentovi na besedu. —

Necelých šest let dělí feuilletonistické Hálkovy vzkazy českému studentstvu od příbuzné epištoly, kterou Karolina Světlá poslala na adresu Akademického čtenářského spolku, když jí r. 1879 požádal za mateřství svého spolkového praporu — ale jaký pokrok se hlásí v příležitostném projevu velké básnířky! A přece dosavadní činnost její plně nasvědčovala, že i ona nosila stejně jako Vítězslav Hálek v duši tradiční obraz vlasteneckého a liberálního studenta českého. Vzpomeňme jen jasné postavy idealisty Jarolíma, skřivánka to svobody a národního osvobození, v románě Na úsvitě, neb obou mladistvých bratří Nattererů ve Zvonečkové královně, kteří tragicky hynou v rukách absolutismu za dílo mladistvě buditelské, nebo jarých studentských bojovníků na barikádách v povídkách shrnutých jako Ohlasy z roku 1848 — vždy, třeba v odlišném rámci dějinném a kulturním, vrací se tu onen typ českého studenta, vlastence a svobodomyslníka, který do let sedmdesátých u nás výhradně ovládal. Roku 1864 Karolina Světlá vystoupila na jeho obranu dokonce úvahou teoretickou: nadměrně květnatá a upřílišněně vzletná

poslání *Naší mládeži*, jehož jádrem jest poněkud bombastický přehled národního znovuzrození, pojatého skoro jen jazykově a literárně, neukládá mladým generacím v Čechách nic jiného než věrné následování tradice vlastenecko-romantické. Jen matně zní v závěrečném odstavci tento dodatek: *Odkázali ti štít, v němž orel k slunci tíhnoucí a lev, obraz velkomyslnosti hrdinné; připojíš jim co odznak doby své pochodeň svobody a osvěty?*

Zcela jinak r. 1879. Skvěle, ale bez nadsázek, jaké tak často se objevují v pozdních prosách Karoliny Světlé, mluví tehdejší uznaná vůdkyně českých žen, s mládeží akademickou. Jakoby chtěla dovolávat se starých ideálů studentských, zahajuje své výklady vzrušeným obrazem revolučního hnutí v roce 1848, připomínajíc si *slavnostní okamžik, když za blankytného jarního jitra, ponejprv spatřila v zlatém slunci zavláti prapor vojáků studentských a slyšela hřímavé jejich volání, naší stověží Prahou až do hlubin otřásající. Ať žije vlast! Ať žije národ! ať žije svoboda svatá!* Leč tato vzpomínka nemá určovatí směr zásadním vývodům příležitostného poslání, nýbrž jen ozřejmití pisatelčinu důvěru v národní a kulturní uvědomění studentstva.

Jemu, vyvolenému nositeli mravních a vzdělanostních ideálů v národě, ukládá básnička, naslouchající s účastnou pozorností výzvám doby, nejnaléhavější starost přítomnosti — chápání a řešení otázky sociální. Mocně a hrozivě doléhá k jejímu sluchu dunění podzemního hlasu: rozpor mezi prací a kapitálem, dělníky a zaměstnavateli, chudobou a hmotným nadbytkem, bezbrannou křivdou a výsadním nadprávím nabývá rozměrů tak děsivých, že může se co nevidět proměnit v krizi katastrofální, zachvacující veškeré lidstvo. Rozhodně odmítá bystrozraká a nepředpojatá myslitelka uklidňující a vyhýbavé pokusy politiků a estétů, kteří by otázku sociální rádi prohlásili za věc podřízenou, s naprostou nedůvěrou posuzuje domnění filantropů, jakoby bylo možno společenský problém rozřešiti pouhou dobročinností. Žádá si spravedlnosti, která

by vstoupila s pochopením mezi obě zneprátelené strany a zprostředkovala mezi nimi — na studentstvu, jež většinou vyšlo z pracovních a chudobných tříd, ale vzděláním a budoucím postavením se přimyká naopak ke kruhům zámožných zaměstnavatelů, jest, aby vzalo na svá bedra tento úkol obrodné spravedlnosti sociální. Karolina Světlá nežádá po akademické mládeži pouze, aby záhady a rozpory společenské studovala, nýbrž aby činně spolupracovala k jejich vyrovnání a odčinění — vytýkajíc toto vznešené poslání, přenáší na studenty něco ze svého světelného mravního a společenského mesianismu, který prozařoval její veškeré sny a tužby o obrodě lidstva. Ještě jiný motiv, běžný v idealistických jejích úvahách a tužbách, románových i teoretických, vrací se v této stati; míním útěšné přesvědčení, že to byl právě národ náš, jenž našel již v období reformačním pravou cestu k rozřešení krísí společenských, dospěv v Jednotě bratrské k *praktické ideálnosti, již se snažil přesvědčení nebo myšlenku velebnou a krásnou vždy ihned uskutečniti*. Pod prapor takového českého praktického idealismu volá Karolina Světlá naše studenty a na povzbuzenou ukazuje jim k příkladům jiných slovanských národů, hlavně Rusů, Bulharů a Srbů.

Ačkoliv i její vzletná a horoucí výmluvnost pojímá nadhozené otázky jen zcela všeobecně, nespouštějíc se nikde do jednotlivostí konkrétních, třebaže pojímá sociální problém toliko v rámci nejširším, nechať její optimistické nazírání připouští příliš důvěřivě a ochotně snadnou dosažitelnost smírného rozřešení, přece jest tato epištola Karoliny Světlé českému studentstvu z roku 1879 významným činem historickým. Největší básnířka svého národu naklání se k našemu studentstvu s něhou ženy a s důvěrou matky, aby jej zaslíbila úkolu, jež sama pokládá za nejdůležitější; romanticky založená mluvčí národních ideálů let šedesátých objevuje se jako průkopnice spravedlnosti sociální; odvážná tlumočnice ideových koncepcí v české mysli lidové ukazuje, že to, co lidstvo ukládá k rozluštění mladému pokolení, není než odkazem my-

šlenek naší národní reformace. Jak podivuhodný to zjev v Čechách na sklonku let sedmdesátých! Jaká škoda, že myšlenky, zasluhující rozvedení v řadě kapitol, zůstaly pouze nadhozeny na několika stránkách projevu příležitostného! —

Studentská mládež pohlížela k Svatopluku Čechovi již dávno jako k vyvolenému svému miláčku a osvědčenému svému rádcí, když se k ní roku 1887 v Jitřních písních obrátil naléhavým a závažným svým posláním. Znovu a znovu vrací se v jeho poesii i prose z mladších let jako ústřední postava jinoch idealista, jenž s ozbrojeným intelektem, ale i naivním srdcem vstupuje do světa, dychtív poznati, zda jeho svěží a smělé představy o lásce, svobodě, kráse a souladu budou skutečností stvrzeny; než by se jich vzdal a prohlásil je za pouhou ilusi, raději hyne neb obětuje své štěstí osobní. V různých obměnách jsou to hořečný hrdina v Umírání, Adam v Adamitech, Václav Hrdina v Oblacích, mladý kozák v Čerkesu, Karel Smělý v povídce Mezi knížkami a lidmi, Vlad. Hrdlička v právnickém románu Jestřáb contra Hrdlička, český chorý básník ve Slávě, poeta Pavel i revolucionář Gaston v Evropě, Václav z Michalovic, Rus Ivan ve Slavii, pan Strange v Dagmaře, zeman Jan Burian, Pavel Vysocký v Ikaru a j. v. Nacházelo-li studentstvo v sedmdesátých a osmdesátých letech v Čechových dílech stálou oslavu svého mladistvého typu, potkávalo-li se v nich s básníkem, který věren nadšeným zásadám svého jinošství, byl vždy ochoten přiznati právo novým ideím a moderním proudům, zněl-li k němu odtud hlas vřelý, shovívavý i při nesouhlase a ochotný k ústupkům, žádal-li toho společenský a národní pokrok, jaký div, že záhy prohlásilo studentstvo Svatopluka Čecha za svého nejdražšího básníka?

S jakou důvěrou sek Svatopluku Čechovi studenti university utrakvistické i později obnoveného vysokého učení českého v Praze obraceli, o tom máme řadu dokladů v příležitostných básních jeho, shrnutých dnes do XIX. a XXIV. svazku Čechových sebraných spisů. V pěti těch proslovech k student-

ským divadelním představením, koncertům a akademiím nemluví jen vzletný opěvovatel jara a mládí v přírodě i v lidském životě a neúnavný učitel jarého nadšení povzbudivého optimismu, idealistického názoru na svět, ale i starostlivý přítel studentů, který dobře ví, že se bez hmotného zajištění, taktní podpory a obětavé účasti zámožnějších českých vrstev chudý český student nemůže náležitě připravovati pro důležité poslání v národě a ve společnosti. Těchto projevů Čechových nebylo dosud náležitě dbáno. Některé z nich nepovznesly se arcíť nad úroveň vynuceného veršování příležitostného: tak odtažitý alegorický rozhovor mezi minulostí, přítomností a budoucností, majetku to nadšené mládeže, jež roku 1873 věnoval Svatopluk Čech jako divadelní proslov k 25. jubileu Akademického čtenářského spolku, tak apotheosa jarního nadšení za národní obrody i v činnosti studentské, kterou roku 1881 vyplnil báseň určenou jako vstup akademie rakovnického Krakovce, tak vtípná a rozmarná, ale jen lehce nahozená causerie, vyžádaná roku 1888 pro uvítací večírek českých mediků. Významný však jest proslov k akademii studentských krajinských spolků z roku 1879. Založen jest na oblíbené Čechově období radostné, slibné a vonné vesny v přírodě, která slibuje pro léto bohatou žatvu, a požeňnaného ruchu mládeže v národě; velmi případně stanoví význam studentstva v tělese národním:

*Duch mladý stálým ruchem perutí
proud času volný chrání ztrnutí,
a v myšlenek pak jeho bujně změtí,
byť jako vody jarní bila v hráz,
byť na plano se zdála šelestětí,
se budoucnosti tvoří duch i ráz,
z ní vyhraní se příští národ celý
co lichá škvára neb co křišťál skvělý.*

K těmto důvěryplným úvahám pojí se výzva, aby veřejnost věnovala českému studentstvu pomoc, lásku, přízeň, a aby

snažila se zbaviti je hmotných starostí. Toto povzbuzení rozvíl pak Svatopluk Čech roku 1886 v proslovu ke koncertu ve prospěch nemajetných právníků. Dávný milovník jinotajitelného básnictví východního váží poněkud z daleka vstup své příležitostné skladbičky a vypravuje paramythii o Mohamedu, jež za přípravné doby na poušti zachránila dobročinně darovaná kytka klasů před hladem a zoufalstvím; tuto nepoměrně rozpředenou mudroslovnou zvěst z koranu obrací v druhé části básně daleko stručněji na poměry studentské: česká akademická mládež jest mu obdobou Proroka, jež putoval za poznáním a dokonalostí. Buďtež zde citovány závěrečné verše Čechovy, které by si do svého štítu mohly napsati všechny podpůrné spolky studentské :

*Hle, duchy mladé, vroucí tužbou jaté,
zřím putovati v jasný vědy chrám
a směle vzlétat k vysokému cíli —
leč bída zatíná v ně drápy své,
jich zápal dusí, hubí jaré síly,
v tůň beznaděje svaté touhy rve.
Tu mnohdy hrstkou nasbírané klásky
zář míru v čelo kleslé rozliji,
chléb prostý, svěcen rukou sdílné lásky,
se změní v ducha spasnou hostii,
a zdvihne z prachu, zdrží nad propastí
tak mnohé duše velkých snah a sil,
jež stonásob kdys vrátí lidu, vlasti,
co soucit šlechetný jim udělil.*

Poměry, za nichž Svatopluk Čech roku 1887 zařazoval do Jitřních písní své poslání *Mládeži*, lišily se podstatně od příležitostných podnětů, vyvolavších jeho dřívější básně určené studentstvu. Akademická mládež česká, vycházející již z university navracené národu, nespokojovala se na sklonku osmdesátých let oněmi oteckými ideály, které Svatopluk

Čech sám horlivě vyznával a jejichž nadšené udržování a prohlubování ve zmíněných proslovech jí kladl opětovně na srdce; za vlivu vysokoškolských svých učitelů i zahraniční slovesnosti a filosofie oddávala se moderním proudům myšlenkovým, z nichž nejsilnějším příbojem narážela otázka sociální. *Cos nového se rodí v českém vzduchu, dum svě-
zích jiskření a vlnobití*, počíná Sv. Čech básnické své poslání. Leč v tomto rozporu otců a dětí, jehož stíny padly o něco později do obou veršovaných idyl Čechových Václava Živsy a Sněhu, naprosto se nestaví čtyřicetiletý básník do tábora starých, třeba že sám cítí, že letu mládeže nepostačí, a ačkoliv zkušenost jej učí pohlížeti poněkud resignovaně na smělý výboj mládeže. Jen slova sympatií, důvěry, povzbuzení a uvítání hrnou se mu se rtů.

*Leč nyní burně vpřed! Jak rád bych s vámi,
vy juní hrdinové, v zápas pilil,
v ten krásný boj, z let uprchlých mně známý,
zas bořil, tvořil, jásal, blouznil, šílil!*

Svatopluk Čech však ve svých čtyřiceti létech nedovedl se ani bezpečnou sebedůvěrou napítí z kouzelné číše mladosti ani úplně ztotožnit s junáckými druhy ze studentstva — pocit elegický, tak příznačný pro jeho tvoření, usadil se předčasně v jeho hruď a nedal se ničím zaplašiti. Proto jádro poslání tvoří otcovská rada studentskému pokolení, nikoli však rada k opatrnému vykořisťování poměrů a okolností, ani k ziskuchtivému sobectví přihlížejícímu k úspěchu a ke kariéře — stárnoucí, nepodplatný idealista povzbuzuje mládež, aby vzdorovala svodům mdlého pozitivismu, nástrahám vy počítavosti, pošklebům zkornatělé skepse. — Není nikterak náhodou, že základní obraz, jehož ve své promluvě Svato- pluk Čech užívá, jest vyvážen z oblastí, do níž se fantasie básní- kova vracela stále v dobách mladistvé tvořivosti; slovanský exotik Bouře, Evropy, Slavie, vidí českého studenta hrdým

konkvistadorem na bohatýrské lodi spějící do kraje luzných palem, podobným Kolumbovi, veslujícím ne po známých drahách, nýbrž hledajícím nových cest za hvězdou budoucna.

Umnou a zdobnou svou tirádu, blýštící se v barvách exotických a provedenou ve slohu řečnickém, přetrhuje Svatopluk Čech náhle sám; zdát se mu, že na tváři pomyslného jinocha, jež oslovoval, kmitá úšklebek pohrdání a pablesk vzdoru, obrážejícího smýšlení samostatné, které odmítá rady a návody sebe zkušenější. Věrnému ctiteli mladosti líbí se mladický vzdor, záruka to, že mládež nechce se dáti voditi, nýbrž že spěje za svou vnitřní pravdou, z jejíhož kvasu vzejde zdravé víno. Čtenáři stále připadá jedno krásné gesto dramatické, když čte vroucí Čechovy verše k mládeži: otec, svěží duchem a plný oddaného pochopení, vine se slzou v zraku na vřelou hrud' milovaného syna :

*Ne ! V tobě budoucnost je, mladý světe,
vznět nových dum, jimž nerozumí stáří,
ve hrudi tvé nám nové jaro kvete, —
necht' bujaře jen kypí, plesá, září !*

Tento svůj krásný a mužný pozdrav českému studentskému hnutí pokrokovému parafrasoval Svatopluk Čech sám po dvou letech, když roku 1889 pro Časopis českého studentstva v básni Novému jaru ve zpěvných čtyřech slokách znovu provedl příměr mezi vesnou a mládeží — zůstal miláčkem české pokrokové mládeže také později a nadobro v jejich sympatiích zastínil Vítězslava Háška. Dějinným dokladem tohoto vnitřního souhlasu mezi Svatoplukem Čechem a naším pokrokářstvím devadesátých let jsou dvě básně zařazené na konec *Písní otroka* (číslo XX. a XXI.). První z básní, provedených důsledně v sytých, až palčivých barvách východní romantiky otrocké, vítá vzdor pokrokářské Omladiny proti dusivému servilismu českému, druhá se stupňuje v apoteosu krutě politicky pronásledované Omladiny. Tam volá Svatopluk Čech české protestující mládeži doprovodem :

*Buď zdrav, ty jarní blesku,
jenž svítáš z juných řas
a věštíš v noci stesku
nám brzké spásy jas!*

Zde klade na předčasný, zneuctěný hrob pod čakanem palmu vděčnosti a obdivu mladému hrdinovi se slovy: *Ó mučedníku juný, jak hvězda jitřní v naše temno zař!* Tomu, co pozdravoval Svatopluk Čech ve svém poslání Mládeži, zůstal takto věren až do posledních důsledků. —

Když Svatopluk Čech touto elegií loučil se s oběťmi pokrokového hnutí, které cíle národně politické spojovalo s přerodnými snahami sociálními, byla již nadobro uzavřena ona fáze českého vývoje studentského, již v různých dobách doprovázeli přátelskými slovy Vítězslav Hálek, Karolina Světlá, Svatopluk Čech. S novými generacemi studentskými přicházely nové proudy, do jejichž hučení zaznívala píseň nových básníků. Též mezi básnickými mluvčími t. zv. pokolení let devadesátých přihlásilo se několik významných duchů obračejících se přímo ke studentstvu. Řadí se sem nejdražší jména nové české literatury. Pronikavostí úsudku, stanoviskem kritickým, životnou konkrétností předčili své předchůdce, ale nedovedli k mladým svým druhům promlouvat s větší láskou a vroucností než učinili ve svém trojím poslání právě Vítězslav Hálek, Karolina Světlá a Svatopluk Čech.

Z básníků, k nimž v posledních otřesených letech našlo české čtenářstvo nový, důvěrnější a opravdovější vztah, dva vyrůstají ze selské půdy, aby posypali její vonné lichy narůžovělými jabloňovými květy své poesie, Josef V. Sládek a Svatopluk Čech. Oba, rodáci českého venkova a potomci rolnického rodu, zůstali i tehdy, když způsobem života nadobro splynuli s měšťanstvem a zakotvili v městě, věrní názoru svých praotců, že zdraví a řád světa stojí na selském stavu; spolehlivého toho přesvědčení nedovedl v nich otřásti ani poznatek, že národ náš zvolna, ale jistě přechází od hospodářství agrárního k průmyslné soustavě — oba, vyznavači občanské spravedlnosti, uvítali sice v dělníku, který hlásí se o svá práva, *hrdinu budoucnosti*, leč sami uctívali i nadále vlastního reka národu Přemyslova v sedláku, jenž žije ve shodě s přírodou a jenž zachovává a stráží odvěké dědictví — vzdělanou a neúnavně plodivou půdu.

Avšak jenom povrchní pohled by mohl přehlédnouti podstatného rozdílu mezi Sládkovým pevným a neměnným zakotvením v hrdém a soběstačném sedláctví a mezi Čechovým toužebným kultem idealisovaného rolnického stavu: kdežto jadrný autor Starosvětských písniček a Směsky se stále cítí kostí z kostí západočeských oráčů a ženců, nedovede citlivý básník Zpěvníku Jana Buriana a Sekáčů úplně překonati rozpačitého ostychu, když svou měkkou, bílou ruku vkládá do okoralé a opálené dlaně pravého sedláka. Mnoho tu vykládá, tuším, výchova Čechova a panské prostředí jeho dětských let. Čechova matka usilovala o to, aby její děti, vnuci to starodávného rychtáře peruckého, zachovávali patrimonialní důstojnost, zdomácnělou u jejích rodičů, čítajících se k aristokracii vrchnostenského úřednictva. Kolísal-li již básníkův otec mezi vědomím příslušnosti k selským praotcům a pocitem vyvýšenosti vrchnostenské, trpěl tím více Svatopluk Čech

tímto rozporem; že nad uvědoměným názorem demokratickým mimoděk, ale tím silněji vítězily vybrané a přejemnělé záliby panského dítěte, doloženo jest nade vše určitěji rodinnou zповědí nezapomenutelně vloženou do mistrovské povídky Jestřáb contra Hrdlička.

Vycházeje z těchto podmínek rodu a výchovy, Sv. Čech ve své poesii sice stále toužil po naprostém splynutí se selským živlem, avšak nedosáhl ho. Prah „v dusných města zdech“ po volné a zdravé přírodě venkovské, ale, navrátiv se do ní, cítil se tam spíše cizincem plným obdivu a něhy, než přirozeným soudruhem a spolupracovníkem půdy nikdy nezahálejší. Venkov nebyl mu tedy plnou samozřejmou skutečností, v níž může silný a zdravý duch dokonale vyžítí svůj osud, nýbrž vyvolával si jej cestou kontrastu jako selanku, kam muž uštvaný neb zklamaný městem a světem jde pohřbítí svůj nepokoj, kde z mateřidoušky slunných mezí a ze šalvěje klidných úvalů se vaří spasný lék pro pobledlou a churavou civilisaci, kudy za jitra před dílem vykupitelským kráčí mladý spasitel, aby vykoupal nohy v čerstvé rose a učil se mluvě prostoty od pěnic a skřivanů. Proto nevytvořil Svatopluk Čech oné monumentální samoučelné idyly venkovské, jakou darovali modernímu světu Mickiewicz a Mistral, u nichž v uzavřeném světě nerušené prostoty každodenní úkony života nabývají hrdinské mohutnosti a patriarchální krásy. Slohovou jednotu Čechových selanek, zbarvených vždy vzpomínkově, ruší zpravidla nějaký prvek problematický: obyčejně novověký mrav a řád vtrhuje hlučně a se zlozvukem do selské ryzosti, kazí neb porušuje i ničí její nositele, posléze však sám jest zvládnut a ochočen mocnými vitálními silami, utajenými v původní, selské kultuře a mravnosti.

Na počátku básnické své dráhy miloval Svatopluk Čech, tenkrát ještě výbojce látkový i myšlenkový, náměty, kde v praskotu bouře a chroptění vášní bortil se a hynul starodávný patriarchální svět pořádku a klidu, tradice a víry, mravnosti a jasu. Bouře mořská se vzpourou otroků na lodi, krvavý a válečný

konec komunistické sekty uprostřed bojů husitských, tragický rozvrat socialistických utopistů v chorobném lůně Evropy, vyvraždění domorodců na úpatí kavkazském, soud rozhněvaného Žižky nad proradnou Prahou, pobělohorský rozklad národní duše české — toť byla hlavní Čechova témata v prvním desetiletí jeho tvoření. Jenom občas a episodicky zjevily se mezi dusnými a temnými obrazy této problémové epiky Čechovy lahodně útěšné pohledy do neporušeného světa přírody, ovládnuté blahodárnou rukou rolníkovou. Toť vzpomínka moudrého revolucionáře Gastona v Evropě na ztracený ráj dětství, toť Ambrožovo vypravování ve Václavu z Michalovic o česko-bratrské selance na Rvenicích, kde zemanská dobrota objímala ve svorné lásce pracovní lid i povolnou štědrá půdu; toť — z doby o něco pozdější — apoteosa díla a poslání rolníkova obsažená v druhé prosbě královny Dagmař. Zde všude použito selské selanky jako prvku kontrastního, jako místa odpočinku, jako folie k dějům a líčením příliš vzrušujícím. Ježto pak Svatopluk Čech není nikde čistým epikem, nýbrž všude otáčí děje i scenerie hojným živlem reflexe, mění se tyto selankové vložky namnoze v programovou chvalořeč rolnického stavu; nejsilněji v Dagmaře, kde na zámku v Ribe dcera Přemyslova hlásá přímo teorie agrárního státu, v němž by rolník byl zbaven daní vůbec, a staví se tím jednak proti námořským výbojům Valdemarovým, jednak, odvolávajíc se na původ svého rodu od praotce-oráče, proti brannému rytířství středověkému :

Za pluh oroduju, požehnaný nebem :

Nejen tělu zemský, ale také duši

rajský pokrm chystá posvěceným chlebem.

Nad meč rytířský mu vyšší pocta sluší :

ten kol zhoubu sije — pluh jen život plodí,

z ran, jež zemi vtíná, štěstí jen se rodí.

Zbav jej těžkých platů! Do všeživné hrudi

země matičky se vnoří svěžím ruchem

*a žeň nádhernější z jejích nader vzbudí.
Vroucněji lid k tobě přilne vděčným duchem
a kraj, blahobytu šumě zlatou vlnou,
poplatků těch ztrátu splatí měrou plnou. —*

Od konce sedmdesátých let se zesiluje v Čechově tvoření živel venkovsky idylický a z někdejší složky kontrastní se tím mění v prvek hlavní. Smrt otceva vzbudila v básníkovi dětské vzpomínky; pobyt v městě doléhal tesknou tíhou na srdce samotářovo; zásadní odpor vlasteneckého tradicionalisty k přívalu novodobé a bezbarvé civilizace přispíval k tomu, že si Svatopluk Čech idealisoval starožitný byt a mrav lidu selského. Takto selanky Čechovy se vyznačují dvojím rysem subjektivním: prodšeny jsou zádumčivou touhou po ztracených, nevinných rájích mladosti a zároveň provázeny tendenční obranou starobylé tradice rolnické proti rozkladným vlivům světoobčanské vzdělanosti.

Pro toto nazírání Čechovo jest zvláště příznačný cyklus idyl v novelistickém záramování *V stínu lípy*, do něhož básník vydatně vpracoval vranské i liteňské vzpomínky, a kde se výrazněji než v kterémkoliv jiném veršovaném díle projevil Čechův dar genrové povahokresby, prováděné s vervou až do nejjemnějších podrobností. Ohraničeny lyrickým vstupem, kde propuká subjektivism touhy, a ódickým doslovem, v němž záměr oslavný se pojí s chutí popisnou, kmitají se postavy a příběhy venkovského zákoutí v kaleidoskopickém sledu a rozmarné směsi žertu i sentimentality, aniž jest jimi vlastně charakterisován český selský stav v typických svých osudech a úkonech. Naopak, setkáváme se v básnickém tom cyklu hlavně se situacemi a figurami, jež ukazují, jak cizorodé prvky porušují starou idylu patriarchální, ať jest to americké, či podkavkazské vystěhovalectví, ať řemeslníkovy či vojákovy zkušenosti za hranicemi domova, ať styk přirozených venkovanů s citlivostí učených stavů nebo s pochybnou dobrodružností úřednictva vrchnostenského. Kdo *Ve stínu lípy* opravdu

chybí, toť čistý sedlák, opírající se o rodnou a ornou půdu a vypravující o rozporech, v něž uvádí jej jeho životní povolání. Humor, ozlacující vlídně celý cyklus, vzbuzuje ve čtenáři však pevné přesvědčení, že se nadhozené rozpory vyrovnají harmonicky, a že bez konfliktů rázu tragického náš venkov uhájí si nadále prvního místa v národním životě.

Ale harmonické toto luštění nevyhovovalo trvale starostlivému zájmu českého vlasteneckého problematika: venkovské a selské idyly, jež pak následují v mužném i stařeckém tvoření Čechové, znepokojují se vesměs naléhavými časovými otázkami a mění se tím v práce výrazně tendenční.

Vyhraněný prototyp venkovských a selských svých idyl s tendenčně časovým pozadím vytvořil Svatopluk Čech roku 1883 v Lešetínském kováři. Starý, spokojený svět rolnických řádů a drobného domácího průmyslu ocitá se náhle a neočekávaně tváří v tvář novodobým formám společenským a hospodářským a podstupuje s nimi zápas na život a na smrt. Smírné, zprostředkující řešení jest nadobro vyloučeno, neboť jak kovář lešetínský, tvrdošjně lpící na rodné půdě a jejím svobodném užívání, tak cizácký továrník, samolibý to stoupenec těžařského liberalismu, jsou neústupnými představiteli dvou protilehlých zásad. Konflikt, spíše dialektický než dramatický, vyvráží až k tragice, v níž nositel starobylého práva sice hyne, ale nepodléhá: na konec přece vítězí rukodělná domácí výroba nad hromadnou, strojovou prací tovární, princip zděděné a osobně ovládnuté půdy nad kapitalismem, jenž v půdě nevidí než mrtvý prostředek zbohatnutí, posvátnost domova nad přívalem cizoty. Pravá selanka šťastného selského života neklene se tedy nad vlastním dějem, jehož obsahem jest živel i zásad boj a svár — ta zlatí útěšnou svou září minulost, z níž lešetínský kovář ční jako čestný a osamocený pozůstatek, ta kyne čtenáři z optimistického závěru, slibujícího obnovu bývalých řádů. Proto Lešetínskému kováři chybí klidná, monumentální pohoda dokonalých idyl; marně bychom tam hledali jak typické děje rolnického stavu, tak hutné

postavy sedláků a domácích pracovníků. Kováře sama poznáváme spíše jen v odboji a ve vzdoru než při práci, spíše z kořene vytržena než pevně zakotvena v povolání a v půdě; rovněž účastníci jeho branného odporu, soused Brázda, dělník Prokop a proletář Józa nejsou představiteli selského stavu, který klidně zraje pro budoucnost, nýbrž žalné oběti jeho dočasného rozkladu.

Svatopluk Čech postřehl sám tyto nedostatky a nedůslednosti díla, jež chtělo slaviti vítězství venkovských hodnot životních, ale rozrostlo se v písně o jejich rozpadání a proto hledal odpomoc. Vložil do začátku básně trochu národopisné a zvykoslovné retrospektivy, která zdobným veršem, často zálibně filigránských jednotlivostí, slaví kouzlo a vděk starobylé tradice a promíslil všecku epiku písňovými vložkami o lásce, touze a věrnosti oněch dvou srdcí, jež nad mrtvolou kovářovou založí novou trvalou selanku šťastné domácí práce na zděděné půdě. Nezdařilo se mu slohově vyrovnati tyto různorodé živly: prstonárodní popěvky Liduščiny a Václavovy nesrůstají s výpravným tělem skladby, a romantický archaism vstupních zpěvů se příliš křiklavě odlišuje od tendenčně dobové malby venkova, zachváceného horečkou modernosti. Lešetínský kovář není tedy ani selskou idylou velkého slohu, ani důsledným obrazem společenského vření a hospodářského převratu v české vsipřítomné: má z každého genu něco, leč nespájí toho v celek jednotlý. Kniha, tak populární pro svou tendenci i pro své zpěvné části, má významné místo nikoliv v uměleckém tvoření Čechově, nýbrž ve vývoji jeho názorů o selské civilisaci, vyrůstající z rodné půdy, jež zde osvětlují i problém domácí výroby — po této stránce zůstane Lešetínský kovář vždycky památným.

Vznikem i básnickou technikou stojí z Čechových venkovských skladeb Lešetínskému kováři nejbliže Zpěvník Jana Buriána uveřejněný sice teprve r. 1894, ale vzniklý již r. 1886, tedy pouhá tři léta po tragické idyle lešetínské. I zde střídání epického vypravování s intimní lyrikou, prostého románu

lásky s dobově tendenčními konflikty prvků selankových s látkou problémovou. Hrdina básně Jan Burian není do té míry plodem a výrazem starodávneho venkova jakokovářský mistr z Lešetína: na otecký statek, posvěcený věkovitou tradicí předků, vrací se hospodařit ze studií a stojí celým způsobem života blíže zemanovi než prostému sedláku. Osudový konflikt, který jej přivede až na pokraj tragiky — ale právě jen na pokraj — temení u Jana Buriana přímo z touhy, povznést se nad selský stav. Kdežto panský mrav a řád přistupoval k lešetínskému kováři jako odpovědný nepřítel, blíží se k Janu Burianovi jako pokušení; prostičký kovář nebyl ani na okamžik na pochybách, jak jednat, městem porušený zeman jest však slaboch, který málem podléhá. Sotvaže k přesvědčenému demokratu vyšle šlechtický stav svůdkyni v podobě krásné, jemné dívky, přijímající dvoření snilkovo, jest potomek náboženských exulantů a hrdých sedláků hotov zřici se tradiční prostoty, spojené s nejsvětějšími vzpomínkami dětskými, odvrací se od polní práce, kterou dotud miloval, jako od čehosi nižšího, pohrdá vším, co mu bylo vlastním životním obsahem; pouze rozpor v národním přesvědčení činí mu přestup do aristokratického světa obtížným. Ale ani zde nedojde u trpného Jana Buriana k ničemu, co by bylo možno nazvatí skutečným dramatickým konfliktem, ježto šlechtična Stella, neindividualisovaná vidina idealistova, uspoří Janovi jakékoliv rozhodování se a odklání se od něho náhle, v stejném rozmaru, v jakém se s dvorným sedlákem bavívala, uvádějíc rodový rozpor za příčinu rozchodu. Burian sice si zoufá, ale jest zachráněn, aby v náručí prosté zdravé dívky z lidu nalezl návrat k tradičním hodnotám českého sedláka. Zpěvník Jana Buriana jenž podle vlastního doznání básníkova setrval ve formě prozatímních náčrtů, Čechem samým posuzovaných velmi přísně, nemá ani básnické, ani myšlenkové přesvědčivosti. Není historií osudu, nýbrž příběhem omylu; nevládne v něm nutnost života, nýbrž snění uvolněného citu; nestaví do svého středu muže jednajícího, nýbrž kajícího slabocha. Ale zase

jest významným dokladem pro Čechův selský demokratism, názorově překonávající citové sklony zahanbeného milovníka panské kultury : jádrem českého národního života jest sedlák, vzdělávající ručně svou roli, hrdý na odkaz praotců a spokojený se svým losem ; šlechtic, tyjící z naší půdy a nerozumějící jí, jest jen příživníkem, jeho honosné světoobčanství není než maskou nepřátelství národa, jeho přízeň jest pokušením, kterému třeba odolávati.

Ještě jednou vrátil se Svatopluk Čech k životním problémům českého venkova ; bylo to pět let před smrtí, r. 1903, cyklem písní, reflexí a obrázků Sekáči. Forma, jako vůbec v jeho pracích posledních, jest značně uvolněna : místo plynulého vypravování růžencem uzavřených kusů lyrických ; ni žádný pokus o individualisaci postav, které stlačeny jsou napolo úmyslně na schémata ; neorganicky mezi figury sekáčů, z nichž mnozí se vyjadřují autenticky po selsku, jakoby Sv. Čechovi byl vzorem J. V. Sládek se svými starosvětskými písničkami, vsunuta jest postava básníka, komentujícího subjektivisticky ruch na poli a prodávajícího vzestup k zdravému realismu i k statečnému demokratismu. Postavíme-li podle výrazového umění Sekáče do sousedství jiného stařeckého Čechova cyklu, Do světa širého, kde rovněž místo individuálního dění dostává se čtenáři kolozpěvu typů, přičkeme, hodnotíce básníkovy díla ideově, naopak pozdní této skladbě místo významné ; lze z této příčiny pouze litovati, že Sekáči jsou tak málo známí. Obraz žní, jež v patriarchálním osvětlení malovalo již Ambrožovo vypravování ve Václavu z Michalovic a první příběh ze Stínu lípy, stal se tu symbolickým pozadím sociálního vření na českém venkově našich dnů, na který básník hledí bez konvenční idyličnosti. Není tu hrdinou ani zámožný zeman, pro něž s radostí a v souladě sklízí spokojený lid poddaný, ani sedlák, šťastný ve své prostotě, který ve svorné práci s čeledí a podruhy slaví obžinky ; básníkovy srdce přiklonilo se tentokráte cele a výhradně k selskému dělnictvu, které, nemajíc samo půdy, pracuje pro jiného, ale doufá

v nápravu společenského řádu, aby samo též zasedlo k prostře-
nému stolu života, aby smělo vzdělávat také svůj lán, kliditi
na něm, účastniti se tu na výstavbě národního života a vše-
lidské spravedlnosti.

Svatopluk Čech ani v Sekáčích nepodává skutečné idyly, jež se mu v pozdních letech dařila jedině, když do široka opěvoval vzpomínky z mladosti, umístěné v patrimonálním, polopanském světě, propadlém již zániku, jako ve Václavu Živsovi nebo ve Sněhu — domnělý rámec selankový jest také zde záminkou tendenční reflexi, nořící se až ke dnu soudobých otázek. Smysl pro sociální spravedlnost, soucít se všemi utištěnými, láska k lidu, mrvícímu svým potem ornou půdu, proměnily Svatopluka Čecha postupně z někdejšího epika českého zemanstva a chvalořečníka domácího sedláka, v obránce našich „trudovíků“. Sekáči prohlašují jejich podíl v nadcházejícím společenském převratě Evropy, vyžadují pro ně úděl spravedlnosti, půdy a práva v budoucím novém řádě — čistě po česku slučují požadavky selského citění se sociální obrodou veškerého člověčenstva. Ale i pak, až zrodí se nový, spravedlivější, bratrštější svět na rumech starého kastovnictví a nadpráví — věří Svatopluk Čech, básník selských tuch a jistot, — zůstanou sedláci jádrem národa i veškeré společnosti:

*A nechť si lidstvo k výši jakékoli
svým duchem vzlétne, zjemní svoje žití,
ta práce prastará na rodné roli
vždy základem přec bude jeho bytí.
Měšť hlučný ruch a všechen přepych skvělý,
řád společnosti se svých strážců šikem,
zář vědy, poklad vzdělanosti celý —
to všechno v nich zvrátilo se mžikem,
verš poetů by ztich' i louten zvuky,
i štětec s dlátem kles' by z umné ruky
ve chrámu krásy zpuslém — kdyby v luhu*

*dlaň drsná srpu nechala i pluhu :
ta práce všední dosahem je prvá,
jsou bez ní všechny stavby ducha vratky
neb štáva životní, již lidstvo trvá,
jen tam se prýští — z ňader Země matky !*

SVATOPLUK ČECH NA ŘÍPU

Nejmocnější krajinné dojmy Svatopluka Čecha poutaly se k pozeňnaným svahům českého Středohoří, odkud vzešel jeho rod, a kde od desátého roku na záměcku vranském prožil nejnámavější léta chlapecká i studentská. Chtěl-li ve svých básních vyvolati typický obraz českého kraje, vždy namaloval klidným štětcem zálibného idylika modré pásmo lesnatých homolí a chlumů, věnčených středověkými zříceninami a pod ním širé lány vzdělané stáletou prací selských pokolení, které přerušují vesnice seskupené v šfavnaté zelení sadů kolem kostelíků a drobných záměčků, mírné háje plné květin a lesních plodů, zářivé rybníky obřezující úsměv jasné oblohy. Když se jako muž po dlouholetém a nevítaném pobytu „v dusných města zdech“ vrátil opět na venkov, zvolil si významně za bydliště Podřípsko: kdykoliv, naslouchaje ze samotářské své besídky v Obříství tichému šumění nedalekého Labe, zahleděl se přes kypré lučiny do dále, zjevil se mu nad vlídnou rolnickou selankou patriarchální Říp a za ním v jasných dnech milovaná hradba Středohoří. Proto díla, inspirovaná tímto pobytem na Mělnicku, se po krajinářské stránce v ničem neliší od básní těžících z mladých dojmů vranských. Leč Svatopluk Čech nebyl pouze idylikem: to, z čeho jeho zraku temenila utěšená rozkoš smyslově výtvarná, zároveň znepokovalo bolestně jeho národně mravní svědomí, a modré překrásné pohoří, vyvřevší v pravěku sopečně uprostřed středocheské roviny, které tak dokonale uzavíralo nejdražší prospekt, značilo pro národovce, uvědomělého již od nejčasnějšího jinošství, vpád cizáctví do samého srdce domova a výstražnou připomínku národních, jazykových a hospodářských ztrát našeho kmene v přiosťřeném zápase českoněmeckém. Místa, na nichž nedaleko Boženiny studánky stávala kolébka selských předků básníkových, sousedila takměř s končinami, kde českému, tradičně zakořeněnému živlu, vykopán rozpí-

navými kolonisty dočasný hrob. Milovaný typ českého kraje měnil se takto v krutý symbol dějinné tragiky slovanského kmene, jenž jest vytlačován nepřítelem ze sídel nejúrodnějších. Tam kde oko rozzářené vzpomínkami, vyznávalo : *Hory drahé!*, vyčítalo srdce ve shodě s rozumovou úvahou : *Hory ztracené!*

Ale toto dvojí, tak odlišné, ba navzájem znepřátelené pojetí domova pod Středohořím, neprojevalo se u Svatopluka Čecha současnými činy básnickými; mnohem později než idylický půvab, vyzpíval Svatopluk Čech národnostní tragiku kraje, jenž jeho lásce zůstal vždy nejbližším. V létech mladosti i v mužném období tvůrčího varu vyhýbal se básník váhavě přímému či dokonce tématickému řešení českoněmeckého zápasu na odrodilé a zcizené půdě našeho severu, ačkoliv se zcela zřejmě zatínala právě tato otázka dravým spárem do jeho zjištěného svědomí — ve velké skladbě širokého rámce epického a propracovaných partií dialogických nezabýval se vůbec tímto ústředním problémem české národní a národnostní politiky. V tendenční idyle o Lešetínském kováři zastřen jest konflikt českého domova s přistěhovalým němectvím celou řadou motivů jiných probraných daleko podrobněji: nehledíme-li ani k nasládlému příběhu erotickému, s nímž nepříjemně vnikly do děje titěrné ohlasy lidových písní, nacházíme tu tragicky vyhocený rozpor mezi domácí výrobou a cizáckým továrnickým kapitalismem, nepřátelskou srážku kmenového lpění na zděděné půdě s podnikatelskou expropriací, nepřátelské napětí mezi lidovou starodávnou kulturou a novodobou civilizací, jež s mezinárodní lhostejností vše rázovité vyrovnává a obrušuje. Čtenář si při tom sotva uvědomuje, že děj vážné selanky se odehrává na národnostním pomezí, a že továrna, jíž statečný kovář z Lešetína nastaví obranně svou hrud', znamená zároveň předvoj germanisace, tlačící se od severu. Opěvoval-li Svatopluk Čech skoro současně v Dámska dějinný zápas slovanského pleme s bojovným násilím germánským, pomýšlel zcela patrně

na odvěké zápolení českoněmecké, které se mu v hodinách úzkosti jevílo přirozeně bojem vyhlazovacím a na něž na několika skutečně nevjzrušenějších místech svého dekorativního eposu učinil lehce srozumitelné narážky. Avšak zřejmě hovělo jeho romantické vloze i jeho kvietistickému pohodlí, že konflikt přenesl do vzdáleného století a do vzdálené země, aniž se musil dotýkati ožehavých poměrů, aktuálních událostí a přítomných osob. I v tom jest věrným žákem Jana Kollára, který přijal inspiraci od elegického pláče odumírajících Polabanů v Durynsku, nikoliv však od výkřiku protestu proti maďarštění Slováků v blízkosti vlastního rodiště ani od zkázy českých rodáků pod patou rakouských Němců několik hodin pěší chůze za Prahou. U Čecha jako u Kollára potřeboval veřejný děj historického posvěcení než se zdál hodným, aby byl zvládnut básnicky. V epické výstroji nejedné pozdější práce Svatopluka Čecha naskytila se příležitost, aby napiaté poměry na českoněmeckém pohraničí a u našich ohrožených menšin byly řešeny buď dějově neb tématickou diskusí — uvádím na příklad Zpěvník Jana Buriana neb Václava Živsu, ale nikde nepostoupil básník nad všeobecné obrysy, vzdálené narážky o přítomných dějích politiky národní a jazykové; ani, když psal propagační báseň na počest Ústřední matice školské, nepojmenoval věci pravým jménem a neuznal za dobré položití sondující prst lékařův do jitrivé rány národního organismu.

Teprve když Svatopluk Čech uprostřed let osmdesátých přistoupil k politické své lyrice, která obsáhá stejně samotářskou dumu zbarvenou silnými živly osobními jako populární chansonu myšlenou a provedenou jako zpěvný nebo rétorický projev hromadný, poznal, že nelze se již vyhnouti tomuto naléhavému tématu. V Jitřních písních prodírá se jeho ohlas zdobnými slokami obou slavných básní Nevěřme nikomu a Pod starým praporem, v Nových písních pak věnována jest mu samostatná skladbička popisně meditační Vyhlídka do hor. Básník připojil k ní podtitul List z deníku,

a skutečně důvěrně subjektivní prvek proniká tu mocně. Při návštěvě Vraného, ozářené plnou září vzpomínek podzimních a opěvané způsobem blízkým vstupu idyly *Ve stínu lípy*, básník se oddává dojmu, jenž mu byl v jinošství zvláště drahý: na zalesněné stráni odhrnuje clonu větví, aby užil překrásného pohledu do kraje vyvrcholeného modrou hradbou Středoohoří. Nyní však nedovede a nechce potlačit *chmuru, jež kalí nadšený jeho zor a do smutečných závojů mu halí ten valný zástup modrojasných hor*. Milešovka, Košťál, Radobyl zjevují se mu jako odrodilky, jako zrádné hory, jež určeny byly geniem vlasti za vzdorný násep proti moři cizoty, ale nesplnily svého úkolu; dnes jsou baštou živlu nepřátelského. Jediný Říp, osamělý a pevný bohatýr, skýtá básníkovi útěchu a posilu; k němu obrací se vzrušené slovo básníkovo a vzývá jej za štít pro otčinu, aby posléze v úpěnlivé a nadějně modlitbě oslovil patrona jeho starožité kapličky svatého Jiřího:

*Sám třímej pevně jasné kopí své,
at' blízká saň, jež tlamu lačně šíří,
již ani píď nám vlasti neurve.*

Třebaže při vzniku *Vyhlídky do hor* vloudila se do krajinného dojmu silná inspirace politická a zároveň jest malebný obraz tendenčně vypointován, přece nenazvali bychom tento „list z deníku“ politickou básní v nejužším smyslu slova, chybí zde jednak přímý vztah pojmenované skutečnosti veřejného života, jednak i přesné stanovisko k politickému problému. Sv. Čech přestává na statu quo; neřeší otázky, jak a zda odčinití křivdu národnostního odcizení severních Čech; obranné rozhodnutí, jímž báseň vrcholí, vkládá do rukou moci nadpozemské — tento nedostatek reálnosti ruší právě ve sbírce po výtce politické a programní, jakou jsou *Nové písně*.

Svatopluk Čech hledal korektiv, jak po osmi létech ukázal v *Modlitbách k Neznámému* vysoce důležitou básní *Na Řípu*. Jako valná většina náboženských dum básníkovi pade-

sátky, jsou i zdobné a umné decimy tohoto nového listu z deníku značně rozvětveny; ač lyrickým východiskem jest opětně dojmová zkušenost elegického turisty, nespokojuje se Sv. Čech tentokráte jediným dojmem. Možno říci, že rétorická tato skladba jest netoliko přeplněna, nýbrž již v základě roztržena: v první části hovoří básník s geniem místa, praotcem Čechem, kdežto na to, shodně s rámcem sbírky, modlí se k neznámému a tajemnému Bohu jakožto určovateli drah a osudů národních; ke konci posunuje vlastní osobu a její rozpory v popředí a zapřádá střídavý dialog s českým lidem, o jehož budoucnosti dumá, i s horou Řípem jakožto symbolickou ochrankyní národního příští. Toto střídání pomyslných partnerů poskytuje nejednu výhodu rétorickým sklonům básnickovým, jež se zde mocně projevují, ale vnáší do nábožensko-národní meditace jakýsi roztržitý neklid; skladba byla by nepochybně získala, kdyby byl básník setrval při rozhovoru s bájeslovným patriarchou, jehož velebný duch vlaje nad posvátným Řípem. Tato vstupní apostrofa, vyplňující asi třetinu básně, jest pro umění Svatopluka Čecha zvláště příznačná: z krajinného obrazu naší zděděné vlasti mění se postupně v přehled dějin národních s oslavou Prahy a s pobělohorskou elegií uprostřed — prvek smyslově názorný musí v období básnického stáří Čechova ustoupiti živlu meditačnímu stejně jako živě barvitou přítomnost zatlačuje historikou poněkud konvenční. Velmi působivou antitesí chlumů Středohoří, jak se jevíly zrakům patriarchy-zakladatele a jak mluví k nám, jeho pravňukům národně zneklidněným, Sv. Čech se blíží vlastnímu tématu básně, jímž jest starostlivá úzkost o náš národ, ohrožovaný právě na těchto místech přívalem postupujících nepřátel; zde se panteisticky založený myslitel u vroucí výmluvnosti dovolává tajemné vůle boží, že zachová nám nadále nezmenšenou a neporušenou vlast, neboť zákon pospolité lásky a soudržnosti, jímž Bůh prosytil celou přírodu, zajišťuje i národům důvěru, že jejich sebezáchova jest částkou věčného úradku. Zde, ve druhé třetině skladby, vyčerpáno jest asi to, co ji organicky řadí v celek

Modliteb k Neznámému: národní citění uvedeno jest v dokonalou shodu s panteistickým přesvědčením o zákonitosti veškerého dění vesměrného, v němž se uskutečňuje vůle a jsoucno boží.

Vedle této stránky takřka dogmatické vykazují Modlitby k Neznámému ještě složku mravoučnou; panteistický názor doplňuje se etikou humanitní. V jednotlivcově životě i u vývoji národů usilujtež synové a služebníci všeobsláhlého a tajemného Boha o to, aby odpouštějící a smírná láska i obětavá vzdělanost duchovní překonávala všeliké násilí; neodpírajíce zlu, proměňujtež příkazy evangelia v skutečnost; uvádějtež na zemi království boží v rovnosti všech lidí a pomocné součinnosti veškerých stavů — důsledné odstranění války, politických výbojů a násilí organisovaného ve státě jsou základní požadavky těchto zásad, které se u Sv. Čecha hlásily, třebaže vyjádřeny méně krajně, již dávno, jež se často dovolávaly tradic českobratrských a nyní působením postupujícího stáří i za zřetelného vlivu nauk Tolstého nabývaly strohostí až překvapující. Tyto úvahy, které rozvedl nejzřetelněji a nejsoustavněji v básni V bouři, položené v knize hned za řipskou meditací, stávají se teď při pohledu do zněmčených končin naší vlasti vydatnou brzdou stesku příliš vášnivého, ba působivým lékem proti touze znovu nabýti ztraceného území. Svatopluk Čech se přímo hrozí myšlenky, že by takové úsilí mohlo kdy znamenati nový boj, a sám by prý káravě zvolal *zpět!*, kdyby

*viděl v ruchu bojechtivém
spět k horám těm svých bratří zbrojný šik,
by násilím je znovu opanoval
a jak nám soupeř činil po sta let,
jej moci umlčel a v pouta vkoval
a cizoty tam všechny znaky smet.*

Sloka následující, kterou Svatopluk Čech zdůrazňuje toto mdlé rozhodnutí resignované humanity, dokazuje, že tu pro-

mlouvá spíše slabost a únava básníka předčasně sestárlého, než názor pronikavě domyšlený. Nečiní se tu rozdíl mezi usurpací dobyvatelovou a znovuzískáním území jedenkrát v křivdě ztraceného; staří dědicové země a potomci násilných výbojníků staví se naroveň; Čechy, kteří by se podle právního nároku, ale brannou mocí hlásili o poněmčené části svého domova, přirovnává výstražné slovo poetovo omylem k maďarským utlačovatelům na Slovensku.

Kam uchyluje se básník našeho nacionalismu, aby unikl děsivé představě české *revanche*? Do pohodlných mlh utopie o budoucnosti lidstva, o velké obnově světa, kdy *nebude se dějem slavným zváti vražd, klamů, loupeží rej surový, a kdy též mocný sok náš zhrdne slávou, již i triumf řinčí jiných okovy*; tak jako náš národ stál kdysi v první řadě obnovy reformační, má se i nyní postavit na čelo přerodu světa. Politická realita rozplynula se v matném chiliasmu; beránčí morálka přisuzuje se vlkům; etik nadobro zapomněl, že jádrem veřejné a mezinárodní mravnosti jest křivdy odstraňovati. Před léty vzhlížel k Řipu důvěryplně muž, dnes sestupuje s něho unavený stařec, hledící oslabeným zrakem a beze schopnosti i chuti k zápasu do životního západu.

Skutečně, toť vlastní osvětlení závěru básně Na Řipu: Hasenburk hoří v barvách podvečerních, jež se čarovně přelévají od hory k hoře; Řip noří se do prvního soumraku; tichý soulad odumírajícího dne klade se kol čela básníkovi, jenž do rovinných niv, šeptá si jako nejdražší výtěžek zbožné meditace před tváří Středohoří:

*že v době oné příští jiných zbraní
bez bojů, jež nám byly osudem,
jen silou lásky své a pilnou dlaní
hor těchto krásných opět dobudem.*

Co můžeme odpovědět na tento projev upřílišené lásky, jež není než zakuklenou slabostí? Leda slova Faustova v noci

velkonoční: *Já slyším blahozvěst, však schází mně, ach, vira!* Zde se rozcházíme se starým Svatoplukem Čechem, abychom mohli zůstatí věrni národním ideálům jeho mužných let, kdy sám ve varovné básni Nevěřme nikomu odmítal smírný pozdrav a lákavý úsměv lahodně mluvícího *mocného soka*, od něhož nyní lehkověrně očekává součinnost na humanním obrození světa.

V téže době, kdy chiliastický přelud a humanitní utopie kalily Svatopluku Čechovi unavený zrak, odnímajíce mu porozumění pro skutečnosti veřejného života, rostla i mohutněla v Čechách nová politická poesie, jejíž síla a prudkost zakládala se právě na politickém pozitivismu, na pronikavém zhodnocení aktuálních poměrů, na pohledu střízlivém i kritickém. Byl to J. S. Machar, temperamentem, názorem i výrazem pravý protínožec Svatopluka Čecha. Ten jakoby odezvou na humanitní modlitbu řípskou vzýval Prozřetelnost, aby nás učinila nad ocel tvrdšími. Obrození českého nacionalismu ve světové válce nepřijalo všech zásad, výzev a protestů staršího Macharova politického básnictví a reagovalo proti nejedné z nich; naopak vděčně si osvojilo od Sv. Čecha mnohý příklad a podnět. Avšak s drahým poetou českého Středohoří nedovedeme a nechceme vystoupiti na jeho Říp, abychom tam všemu odpouštěli a se vším se smířovali — rozhodně míníme na chlumech i v údolích, ve vnitrozemí i na pomezí podle Macharovy pobídky živiti v sobě tvrdost ocele nejen proti nepřítelům, ale i proti sobě samým. Neboť to, čemu podlehl Svatopluk Čech na Řípu, byla hodina pokušení.

VIDĚNÍ EZECHIELOVO

Mocný dech starozákonního básnictví prorockého, který tak plným proudem vane z národně myslitelských projevů náboženských stesků a tuch Jana Amose Komenského, zmlká nadobro v slovesném tvoření obrozenském. Na rozdíl od Adama Mickiewicze a jiných polských básníků, neučili se naši vlastenečtí romantikové ani od Izaiáše a Jeremiáše ani od Ezechiela, a ochudili se tím o vzácné možnosti výrazové. Čím mohl pro ně býti veliký příklad nejskvělejších rétoriků světového písemnictví, kteří stejně jako oni vedli před nepřátelskou tváří světa při svého národa jako při boží! Co mohl jim znamenati úchvatný vzor zanícených mluvčích, u nichž citové vytržení bylo nerozlučně spojeno s pevnou představovou názorností! Jak by byli vyrostli ve škole dávných mistrů smělého a nového obrazu nasyceného svalstvem a krví skutečnosti! Bohužel, nestalo se tak, a marně bychom hledali ohlasy a vlivy slohu prorockého i tam, kde bychom se jich nejspíše nadáli, u Jana Kollára, v jehož Řečech a kázních soustředěno jest tolik čisté kultury biblické, jako u Františka Palackého, který se naučil jasné prostotě od evangelií a vážné vznešenosti od Starého zákona; předčasná smrt zdusila v zárodku podivuhodné náběhy Karla Hynka Máchy, podnícené patrně poesíí polskou a zkamenělé v temném fragmentu Návratu.

Teprve v sedmdesátých letech usedl významný český básník u tohoto mohutného lyrického zdroje prorážejícího prahorské vrstvy věků; jako v antice tak i v starozákonním básnictví odhaluje mladistvý Jaroslav Vrchlický vydatný inspirační pramen pro moderní poesii českou, chystající se k rozletu vesmírem i světovými dějinami. Není pravděpodobno, že pro světové porozumění biblickému písemnictví posloužilo budoucímu tvůrci Bar Kochby plemenné dědictví po židovských předcích, ale vlastní popud k studiu hebrejských proroků dal mu největší učitel jeho mladosti, Viktor Hugo. Hle-

daje uměleckou i tradiční oporu pro svou básnickou rétoriku s obrazovými a výrazovými antitézami, se směsí osobního vzrušení a požadavků co nejjobecnějších, se sdružením živlu fantastického a reální určitosti, Victor Hugo pozdravil v druhém období své činnosti, hlavně když psal svou politickou lyriku, jakožto své spřízněné předchůdce židovské proroky, jmenovitě Ezechiela a v hlavním lyrickém díle své mužnosti, v *Kontemplacích*, poklonil se Ezechielovi celou kapitolou *Magů*. Jaroslav Vrchlický, jenž si od Huga osvojil, alespoň pro hlavní období svého básnění, jeho ideál slohu básnicko-řečnického, převzal též Hugův kult Ezechiela, jak již naznačeno F. X. Šaldou. Hned na prahu svého hugovství nazývá v dopise milostné přítelkyni Sofii Podlipské z Livorna dne 26. prosince 1875 Ezechiela svým nejmilejším a největším básníkem bible a tak pojímá i jmenuje jej často také později, až téměř po dvaceti létech opěvoval ve skvělé své kancóně *Jana Kollára* za to, že konal zázračné dílo proroka Ezechiela.

Kdekoliv Victor Hugo nebo Jaroslav Vrchlický projevují nejživější podiv pro Ezechiela, vždy jim tane na mysli především slavné vidění kněze v zemi chaldejské u řeky Chebaru, které se čte v 37. kapitole proroctví Ezechielových a jež uchvacovalo také našeho Jana Nerudu. Proroku pochybujícimu s lidem svým o budoucnosti národa israelského, živořícího a hynoucího v zajetí, zjeví Hospodin obrazně svou podivnou vůli a starost o lid vyvolený. Postaví proroka doprostřed údolí plného suchých kostí a zkoumavou otázkou vyzpovídá se důvěrníka svého, zda jest možno, aby suché ty kosti ožily. Ezechiel neodvažuje se odpovědět a skládá vše na vůli Hospodinovu. Ale ten uloží mu, aby tlumočil kostem rozkaz, podle něhož duch boží má naplnit kosti životem. Ihned v zápětí pokrývají se kosti masem a žilami, potahují masem a hřmotně přibližují se k sobě, tvoříce zástup, jenž duchem ode čtyř větrů vanoucím mění se v mocné shromáždění domu israelského. A tu praví Hospodin ke svému žasnoucímu proroku:

A já otevru hroby vaše, lide můj, a uvedu vás do země

israelské. I zvíte, že já jsem Hospodin, když otevru hroby vaše a vyvedu vás z hrobů vašich, lidé můj. A dám Ducha svého do vás, abyste ožili a osadím vás v zemi vaší, i zvíte, že já Hospodin mluvím i činím.

Nelze odolati působivosti tohoto věšteckého vidění ani dnes, když nás odděluje tma půltřetího tisíciletí od jeho napsání. V době nejhlubšího pokoření národního, když stát židovský roztržen jest na dvě království, a když část lidu úpí v zajetí, koná se vrušený dialog mezi Hospodinem a jeho prorokem — lidská nedověrnost a malátnost ocitá se ve srážce se zázračnou vůlí všemohoucího Boha a přijímá žasnouc poučení i povzbuzení od něho. Antitésa vyhnána jest do krajností, neboť co může se právě Židu, pochybuujícímu o životě záhrobním a o vzkříšení mrtvého těla, vůbec zdáti nemožnějším než oživení kostí? Tento div odehrává se s dramatickou názorností před očima žasnoucího proroka, jenž nyní hlásá lidu, že národ není mrtev a ztracen, nýbrž předurčen Bohem k velikosti dějinné i mravní. Celé Ezechielovo umění slohové jest tu shromážděno: naléhavost řečnického slova a prudká dějovost; duchovní pojetí života zobrazené s realismem drsně útočným; perspektiva prorockého vidění, vyrůstající z politické skutečnosti; věty prorokovy, nabývající váhy tím, že jejich původce vystupuje jako pouhý nástroj a tlumočník Hospodinův. Pojímáme-li Ezechielovu vísí jen liberalisticky, jak učinil V. Hugo, když spatřoval v oživujícím duchu symbol svobody, stíráme mnoho z tragiky této úchvatné kapitoly; lépe jí rozumějí ti, kdož v ní zdůrazňují prvek národní a čerpají ze starozákonného proroctví Ezechielova důvěru v nepřetržitý a věčný život národa vedeného a řízeného duchem božím: kde jest, ó Smrti, osten tvůj?

Takto vtěže době, kdy Jaroslav Vrchlický dupal podle Hugova návodu nad starozákonními proroky, začal se do Ezechiela a jeho vidění jiný básník český, jemuž zpravidla nepřisuzujeme zvláštní kultury biblické — Svatopluk Čech. Ve dvou básních, nasycených mocným uvědoměním slovanským a nesených

prudkým vzletem visionářským, vepředl v létech sedmdesátých Sv. Čech do lyrické meditace základní motiv 37. hlavy Ezechielovy a docílil tím mocného účinu; jsou to Čechovy nepříliš populární skladby *Handžár* a *Zimní noc*. Obě zrodily se ze samotářské dumy o válečných a politických událostech na Balkáně v l. 1875—1878, a v obou pojal básník srbské, černohorské, bulharské a ruské boje proti Turecku jako společnou věc celého Slovanstva i jako pokračování v jeho dějinných tradicích. Kdežto však v *Handžáru*, psaném na počátku bitevních událostí r. 1876, dospívá víry v konečné vítězství jihoslovanských zbraní jenom nesměle a ne bez počátečních pochybností, zpívá r. 1879 již po míru v San Stefanu v *Zimní noci* z plných plic hymnu slovanského světového triumfu a neváhá horovati o dobytí Cařihradu spojenými voji slovanskými — takto jsou obě skladby průpravou k nadšeně nadějnému panslavismu Slavie.

Handžár, který vzdáleně souvisí s *Dýkou* od Lermontova, jest samomluvou básníkovou, v níž se samotář ve své jizbě obrací ke zkrvácené zbrani hrdinů balkánských, stihaje *duchem věků tajemství*. Biblické obraty a obrazy tlačí se v řadách do teskné a pobouřené dumy Čechovy: celá pokolení piji z kalicha muk; slovanské plémě vodí Bůh jen pouští; osud věnčí zedrané téměř Slovanstva trnovou korunou; bratří na jihu naříkají, pláčí, ječí jako kdys kol babylonských řek — a v této biblické temné a hořké náladě utrpení připadá Čechovi vidění Ezechielovo, tvoříc takřka prolog k řadě krutých výjevů z útisků Jihoslovanů od Turků, výjevů, jejichž uslechtilé a přísné patos namnoze připomíná hrdinské obrazové kompozice Jaroslava Čermáka; náhlý odboj junáckých bohatýrů srbských s *handžáry* v rukou a s písní na rtech přerušuje tyto vise útisku, násilí, hanby a hněvu.

Děsivá nálada smrti a osudu chvěje se mátožným křídlem nad onou slokou Čechova *Handžáru*, kde si vyvolává vidění Ezechielovo:

*Jako kněz, jenž nad Chebarem snil,
 v údolí jsem kostí zabloudil.
 Stál jsem v bílé, neobhledné tříšti
 kostí rozmetaných v šir i dál,
 ztrouchnivělých sterém na bojišti —
 ve Slovanstva kostnici jsem stál.
 A jak onen Hebrej v pole hluché,
 nad kostmi jsem zvolal: Kostí suché,
 zdali oživnete, bůh jen ví — —
 Předemnou se handžár jasně skví.*

Jak patrně, převzal Sv. Čech v Handžáru pouhou polovicí více prorocké: hrůza kostí celého Slovanstva ovívá jej svým morovým dechem; i kdybychom následující sloky básně, líčící jihoslovanská muka pode jhem tureckým, pojímali jakožto přímé pokračování této strofy, musili bychom usouditi, že básník kosti slovanských bojišť oživuje proto, aby svědčily o tíze minulosti.

Jinak v Zimní noci. Z temných hloubek vnitřního života Čechova prodrala se tato skvělá improvisace, jejíž působností nezmenšuje ani uvolněná stavba ani matnost v dějových obrysech noční fantazie: stesk nad ztracenou mladostí, neuspokojení z nynější inspirace básnické, vzpomínkové a bolestné kouzlo sněžné noci krouží kolem básníka, než si vybaví zrak jeho duše před sebou postavu otce nedávno ztraceného. Ale milovaný prelud nepřichází vábiti do krajů dětství, nechce vyčítati, nechce přejímatí úkol přísného svědomí, jako v jiných současných básních Čechových, nýbrž přichází, aby pochybovačného syna strhl s sebou ke vzdušné pouti, odhalující vítězství Slovanstva na Balkáně a na Černém moři, vyvrcholené obsazením Cařihradu Rusy a Jihoslovany a povýšením kříže na skvělou báň Svaté moudrosti. Nejsou to však jen hrdinové budoucnosti, kdož vítězným mečem upevňují na východě a na jihu Evropy věčné parství Slovanstva: všichni velcí předkové z dějin a pověstí, z báje a z poesie účastní se

rozhodného zápasu — Ezechiellovo vidění přeneseno tu na Slovanstvo :

*Ba zdá se, jak by Hospodinův dech
byl náhle zavál u nesčetné hroby,
jež vyryly v zem tuto zašlé doby,
a jakby z kůry ztuhlých plání těch
slovanských kostí miliony vzrýval,
zas těla podobou je přiodíval,
hnát v rezavých jim tyčil třemenech
a toužením, jež druhdy nevyplnil,
zas mrtvá prsa bouřlivě jim vlnil.*

Zde si Svatopluk Čech osvojil samo jádro Ezechiellova proroctví, aby je přizpůsobil své slovanské víře a naději ; hrdinové slovanských dějin ožívují, chtějíce spoluvytvářeti velkou budoucnost svého kmene — není v národě mrtvých, vše jest skrytou možností dalšího živého činu, vše slibem pro zítřek, vše pobídkou, abychom neklesali na mysl. — I výrazově nasvědčuje uvedený úryvek Zimní noci, že Svatopluk Čech s prospěchem zabral se do proroka starozákonního : jeho vidění, podobně jako příbuzný děsný sen Žižkův v básni skoro současné, má názornost a sílu, dramatický vzruch a pohybovou účinnost ; jest v něm hrůza a sláva, vytržení sna a útočnost skutečnosti.

Myslím, že Ezechiellova víse ve ztlumočení Čechově zaslouží, abychom se k ní častěji než posud vraceli, nejen pro básnické, pro tendenční hodnoty její, ale snad i pro zvláštní její ojedinělé místo v tvoření Čechově. Zde podařilo se ctiteli a opěvovateli českých dějin reformačních totiž to, oč marně se pokoušel v rozsáhlejších a nákladnějších svých skladbách — přiblížiti se na okamžik v šťastném blesku inspirace slohově i myšlenkově kultuře biblické, zanedbané u nás od dob bratrských.

Jarní slavnosti položení základního kamene Národního divadla roku 1868 nevzbudily v českém básnictví díla, jež by bylo jen poněkud úměrným výrazem obecného národního nadšení ze symbolického činu kulturního. Kdo zná důvěrněji poměry v naší poesii za oné doby tak osvícené politicky, avšak umělecky spíše jen přechodní, snadno si vysvětlí, proč se čeští básníci opozdili za politiky, ale i za hudebníky: škola Májová, která tenkrát vtiskovala našemu písemnictví ráz, a jejíž oba vůdcové se ostatně výborně osvědčili v novinářské kampani pro velké a samostatné divadlo národní, nevládla slovem dosti vzletným a slohem dosti výmluvným, aby dovedla vzosnou fugou básnicko-řečnickou zachytiti horkou a světlou vlnu mladistvého entusiasmu, rozkošně zachvátivšího český lid za oněch památných dnů — slovesný odlesk její kmitavé a hřející záře třeba hledati spíše v Nerudových a Hálkových žurnalistických statích a v pádné slavnostní rétorice Karla Sladkovského.

Následujících patnácte let, za nichž svornou součinností národní štědrosti a národního umění zpod vltavského dna, tváří v tvář Hradčanům, vyrůstala krásná renesanční stavba, milovaná všemi Čechy tak horoucně, zapsáno jest významně v dějinách českého básnického slova: náš verš, dotud suchý a střízlivý, nabyl barvy a lesku, snahu po prosté melodičnosti nahradil úsilím o výtvarnou plnost a zdobu, v architektonické šíři a dekorační vnaďe přizpůsobil se dobovým ideálům renesančním: zářivý příklad mladých virtuosů v básnickém verbalismu a v umné rétorice Svatopluka Čecha a Jaroslava Vrchlického zválil na čas i dozrávajícího mistra protilehlého slohu, Jana Nerudu. Nešlo při tom o pouhou kulturu slova — toto zezápadnění a poevropštění českého básnického výrazu bylo sourodým doprovodem nových ctížádostí české myšlenky, která dychtila udomácniti se a změřiti svou sílu

ve všech oblastech ducha a světa ; při tom mladí slovesní umělci nebyli vlastně příliš vzdáleni záměrů, jež při stavbě Národního divadla sledovali kružidlem, dlátem a štětcem jejich výtvarní druhové, oddaní klasické monumentálnosti a renesančnímu jasů. Bylo tedy úplně přirozeno, jestliže nejskvělejší a nejpohotovější básník této vítězné družiny, Jaroslav Vrchlický, zatoužil přispěti svým dílem k dokončení pomalu postupujícího díla stavebního, jehož slavné začátky z povzdálí a patrně bez zvláštního porozumění zažil jako drobný studentík klatovský ; stál již v plné a skvělé básnické zbroji, když r. 1880 nabídl své služby *zdaru důstojného*. Neuvazoval se tím ve lhůstevný a nahodilý úkol pouhého vlasteneckého rétora-básníka, nýbrž byl zároveň povzbuzován osobními zájmy uměleckými ; kolem roku 1880 vyhraňovaly se v něm již mohutné plány dramatické, pro něž si dojistá přál jevištního ztělesnění na divadle co nejdůstojnějším.

Čtyřdílný cyklus básnických rhapsodií na počest a ve prospěch Národního divadla, vzniknuvší po částech v letech 1880—1883, sluje *Pantheon*, a řecký ten název národní svatyně české, ražený šťastně ve velkorysém vkusu klasické renesance, jest sám o sobě příznačný a poučný ; ukazujel, kterak básník, oddaný dotud skoro výhradně látkovému i názorovému světoobčanství, dostává se domů přes cizinu, a kterak porozumění pro význam a krásu teprve vznikající vzdělanosti domácí vzhází mu jejím srovnáním s hotovou uměleckou kulturou staroklasického světa. Ve zdařilém svém rozboru pražských motivů u Jaroslava Vrchlického ukázal Miloš Weingart nedávno, že byl to právě Pantheon, jímž Vrchlický roku 1880 vstoupil básnicky po prvé na pražskou půdu a přisoudil mu proto správně význačné místo ve vývoji Vrchlického ; podrobnější rozbor skladby doplní postřeh filologův v ten smysl, že hned v první rhapsodii snaží se Vrchlický udomácniti svou myšlenku v oblasti názorů našeho národního obrození, zmocniti se po svém obsahu českých dějin a pověstí, zdůrazniti ideu česko-slovenské jednoty — tím

vším řadí se Pantheon v těsnou blízkost prvního svazku Mythů, kde po prvé se Jaroslav Vrchlický přiklonil epicky k látkám domácím, vykládaje dávnověkou pověst o Šárce a o Ctíradu a parafrasuje dvě klášterní legendy, o svatém Prokopu a o kříži Božetěchově.

Tento návrat domů nebyl mladému kosmopolitovi Vrchlickému nikterak lehký a dál se proto takřka oklikami. První zpěv Pantheonu napsaný r. 1880 a povzbuzující k oživení sbírek na Národní divadlo, vyvolává svými malebnými jambickými verši plnozvukých ženských rýmů nejprve biblický výjev stavby babylonské věže a hlásí se barvitostí východního koloritu, hromaděním upřílišených přímětků, řečnickými prvky a hlavně visionářským pojetím mytické pověsti jako výtvar dílny hugovské. K této věži vzdoru proti vůli nebes čnějící nad vřavu a zmatek přirovnává nezcela logicky a nezcela jasně českou svatyni nad Vltavou, zbudovanou proti nepřízní osudu a zvedající téměř k nebesům — básník blíží se v pomalých a nejistých kruzích ke svému vlastnímu námětu, až ve třetím odstavci zasáhne přímým slovem do otázek a potřeb dne i národa: proti nadšení při základech Národního divadla staví ochabnutí v práci i ve štědrosti a horlivě volá po tom, aby otevřená dlaň všech umožnila dokončení stavby. Zde — po prvé, tuším, v básnickém svém díle vůbec, — pojímá Vrchlický národní úkol přítomnosti jakožto pokračování vlastenecké obrody české, poukazuje na Jungmannovo a Kolářovo dědictví, ano vypůjčuje si přímo ze Slávy dcery řečnické patos, letící a hřímající vichrem nad Šumavou a Tatrami — štědrost pro divadlo, štědrost všech, nikdy neochabující, štědrost demokratická, stává se heslem. Jako v mladším básnickém období zpravidla jest i zde spojena plamenná výmluvnost Vrchlického s upřílišováním, jež nedomýšlí ani obrazu, ani pointy a zhusta zkresluje velmi libovolně dané motivy. Nikde se to nejeví tak rušivě, jako v závěru této první rhapsodie, kde národní svatyně nad Vltavou se zlatým svým hřebenem krotí Žižkův hněv na Prahu, kde Libušino vidění

města budoucnosti dovršeno jest obrazem „střechy zlato-
skvěle dotýkající se pyšným čelem hvězd“, ano, kde zpráva
o dobudování Národního divadla stává se повеlem blanickým
rytířům, aby vyrazili — jest velmi povážlivo a násilno vkládati
takové novodobé pointy do starodávných pověstí národních.

Řečnické aperçu svedlo na chvíli Vrchlického s pravé cesty,
síla básnického vidění hned jej však zpět zachraňuje. Druhý,
poměrně pozdě a mimo příležitostný podnět psaný zpěv
Pantheonu, jest ven a ven dílem tvůrčího zraku, jenž se po-
divuhodně vyškolil u Danta, překládaného právě tenkrát,
a visionářský dar jest ještě doplňován hrou velkého oživo-
vatele hmoty, který dává dumati, trpěti a hovořiti kamenům
i řece, podzemním temnotám i osvobozujícím paprskům. Smě-
lou invencí ocitá se čtenář ve vlhké tmě podzemní, do níž
v hymně a elegii pláče Vltava; v chmurném tom sklepení ro-
zeznává balvan, snesené do základů Národního divadla, kus
blanické skály, balvan z Tábora, kámen z Radhoště a útes
z Řípu. Z dlouhého monologu balvanů v noci šumí vzpomínky
na přírodu doma, zpívá láska k českému lidu, zaznívají hrdé
reminiscence dějinné, ale především také naléhavé napome-
nutí národa k velikosti, pokroku. V duchu mohutné minulo-
sti, napomenutí to přechází v burácivou výstrahu. Zmaten
a zdrcen přísnou mluvou podzemních těch gigantů, poděšen
nad to hukotem řeky, jež se mu zdá býti krvavou a plnou mrtvol,
vychází básník do měsíční noci, jejíž tajemné šero vyvolává
obrazem nezapomenutelným. Vydechnuv, odpovídá balvanům
řečí, která jemu samému jest vysvobozením, shrnujíc veške-
rou důvěru v další národní vývoj kulturního národa, hlásícího
se o prosté právo na své žití a vytrvalého v práci pospolitě.
Také v této druhé rhapsodii vytryskla z vise retorika, jejíž
dvojí výbuch sráží se takměř v dramatickém konfliktu: ale
jak nutně a neodvratně dere se toto úchvatné řečnictví bás-
nické ze samého nitra visionářských představ Jar. Vrchlického,
který na půdě drahé stavby divadelní prožívá ne již příleži-
tostné vzrušení, nýbrž mocnou inspiraci tvůrčí!

Třetí, nejkratší zpěv Pantheonu, vznikl hned po tragickém dvanáctém srpnu 1881 a jest vedle Dvou požárů Svatopluka Čecha nejzávažnější slovesnou památkou na tehdejší žal národní. Prudce názorný obraz ohnivé zkázy Národního divadla, kdy zdálo se, že *slunce chytlo do svých spárů ten zázrak náš, na jeho žárlic krásu, nám chtělo unéstí jej*, vystřídán jest hořkou a Vrchlickému dosti běžnou dumou o národním osudu, kdy *každá hvězda zklamati nás musí*. Ale vše vyrovnávající a mravně útěšný optimism Vrchlického dospívá na konec přece vítězství nad pochybnostmi a smutky, ukazuje ke kladům, jež nám přineslo neštěstí národní:

*Před požárem tím my jsme nevěděli,
kdo vlastně jsme; on ukázal nám, celý
že národ nyní jedno srdce vroucí;
a láska taková je všemohoucí,
a vůle taková se nepoddává!*

— — — — —

*Jsme děti bouře, zvyklí na zápasy,
a otužení, v neštěstí jsme bratři, —
co takých slzí křest má — věkům patří!*

Tímto třetím zpěvem Pantheonu zařadil se Jaroslav Vrchlický mezi zvláště účinné znovubudovatele Národního divadla: proslulý tragéd Josef Šmaha, jenž již první rhapsodií vybízel k horlivějším sbírkám, dosáhl velkých uměleckých i hmotných úspěchů, přednášeje tento působivý oddíl Pantheonu, u výrazu značně zjednodušený. I mohl Jaroslav Vrchlický při znovuotevření národní svatyně pohlížeti na dílo dovršené s hrdým vědomím, že se účastnil sám platně obnovy jeho — velkou písní pyšné vděčnosti jest tento čtvrtý díl skladby, lišící se od předchozích částí nespojitou úryvkovitostí, v níž se láme plesný výkřik básníka, nabízejícího se za ústa národu celého. Trojí postřeh smyslový dodává této improvisaci síly a zachraňuje ji před matností mnohoslovného výlevu řečnického.

První jest dojem sluchový: z mohutných úderů kladív, upevňujících štít Národního divadla, slyší básník velikost ducha národního. Na to opět dva pohledy visionářovy: jeden z osamělé básnickovy pracovny, druhý ze zamýšlených nočních toulek mimo novostavbu již dokončovanou. Po prvé uvidí noční snílek moderní zázrak volného světla, linoucího se z elektrické lampy po houstnoucím krovu, po druhé střetne se dumající samotář o půlnoci s fantómem J. K. Tyla, který se přichází k Národnímu divadlu přesvědčiti, že přece nežil nadarmo. Zde, v rétorice skutečně úchvatné, může se básník vrátiti k tématu prvního zpěvu Pantheonu, a rozváděje s umným důmyslem heslo *Národ sobě*, ukazovati, jak Národním divadlem se dovršují tužby a naděje probuzení národního. Jako by slavnostními zvony vítá Jaroslav Vrchlický do svatyně již dokončené světové básníky i domácí tvůrce krásy a hledatele pravdy, nezapomíná však ani obětavých otců našeho divadelnictví, *již české myšlenky, českému citu k povzletu první propůjčili křídla a učili lačný lid, kde krásy zřídla*. Všichni bez rozdílu mají jíti ve své dědictví, mají jíti domů! —

Horoucí láska k Národnímu divadlu, kterou Jaroslav Vrchlický v prvních třech rhapsodiích Pantheonu národu tak naléhavě ukládal, zůstala neochvějně věrna tomuto vůdčímu ústavu českého umění po celé půlstoletí; to víme bezpečně, z toho se dnes radujeme. Avšak naplnila se v neobmezené míře také výzva, kterou stejně vřele pronášel Jaroslav Vrchlický v závěru své slavnostní skladby, aby Národní divadlo bylo vždy svatyní básnictví, naplňujíc je šťastným pocitem, že jest tam u svého krbu, že jest doma? Osud Jaroslava Vrchlického samého nepřisvědčil by rozhodně k této závažné otázce. Až na tři hry začátečnické, provozované na jevišti na Prozatímním divadle a na pozdní visitku mladému jevišti vinohradskému, odevzdal Jaroslav Vrchlický Národnímu divadlu svou veškerou dramatickou tvorbu, ale marně čekal, že tam nalezne bezpečný útulek. Kusy jeho, veselohry i

tragédie, někdy uvolněné stavby dramatické, ale často vzácných hodnot básnických, alespoň v detailu, se tu provozovaly dbaleji, tu povrchněji; leč až na jedinou výjimku populární Noci na Karlštejně, propadaly příliš rychle a příliš trvale archivu divadelnímu. Nezdomácněla ani česká trilogie přemyslovecká, ani velkorysá trojdílná Hippodamie, a jasný úsměv rozkošné komedie Soudu lásky jest dnešním návštěvníkům Národního divadla stejně neznám jako rosná lyrická Trojího políbení. Ano, přišly v 90. letech trpké chvíle, kdy básnický spolubudovatel Národního divadla rozhodl se zřít dramatické dráhy, nabyv dojmu, že nadbytek jeho poesie Národnímu divadlu překáží. Bohužel, jeho případ nebyl ojedinělý: po něm a po Zeyerovi následovala řada dramatiků dnes žijících, pro jejichž nejbásničtější výtvořky nebylo místa v našem Pantheonu; byla odčiněna víra divadelní správy tím, že dodatečně uznala, jak se mýlila a že svou pochybovačnou nepřízeň vyhradila opět dramatikům mladším? —

Národ náš obnovuje v těchto dnech s radostným nadšením slib lásky, jež v obou předchozích pokoleních učinil Národnímu divadlu. Myslím, že jest to zároveň nejkrásnější a nejdůstojnější chvíle, aby Národní divadlo samo obnovilo svůj slib povinnosti k českému básnictví, že chce býti vždy věrným, nevyhasínajícím jeho krbem, kde nezajdou plameny účasti a zájmu, trpělivé pozornosti a teplé důvěry. Neboť pouze tak může býti i pro naše básnictví skutečným pantheonem.

Národové nemilují svých velkých básníků u přímém poměru k mohutnosti jejich myšlenkového i uměleckého díla. Bývá to pouze chladná, akademická úcta a odtažitý podiv teoretický, jichž se za života dostává od pokrevných vrstevníků největším mistrům básnického slova a tvůrčí ideje. Živý a teplý vztah chybívá také vzdělaným současníkům k těm, v jejichž výtvořech se ztělesnila nejvyšší myslitelská a výrazová schopnost vlastního národa; pozvédajíce jejich díla do vznešených oblak svrchovaného uctívání, netouží a nedovedou s nimi srůst; neumějí v nich naléztí své duše, nesnaží se čerpati odsud radost a sílu, štěstí a svěžest, věčné mládí a zlaté opojení životem. Jenom těm ze svých vrstevnických básníků přisuzuje lid ochotně hodnot poetů národních, kteří jsou mu zároveň těšiteli a vychovateli, trpělivými účastníky jeho dobového hoře a místních radostí, výmluvnými pomocníky v zápasech i úzkostech. Vždy bude si přátí lid, aby jeho pěvec bydlil s ním pod nevysokým klenutím průměrného života ve vlažném ovzduší domácího mravu a rodových zvyklostí, hotov kdykoliv zabzučeti melodickou ukolébavku nadějším starostlivě hýčkaným i vyvolati v bohatýrské elegii zimního večera duše velkých předků z podsvětí. Rozsvítí-li se pak tomuto patriarchálnímu bardu za slavnostní hodiny tvůrčího vnuknutí zornice, aby bezprostředně nazíraly národní budoucnost, a dovede-li svou visi vtělití do rytmů obecně přístupných slovy zároveň prostými i důraznými, nemá vděčné nadšení soudobých pokrevenců mezi; rázem uznala jej srdce i ústa všech za básníka národního.

K poetům tohoto rodu nenáležel Otokar Březina nikdy a jistě nebude již náležeti. Uctíván hloučkem oddaných a zasvěcených svých obdivovatelů až ke zbožňování, zůstává lidovému čtenáři i průměrnému vzdělanstvu záhadou, ke které třeba vzhlížeti s pokornou zdrželivostí a němým ustrnutím.

Nejeden z básníků, s nimiž Otokara Březinu spíná pouto generace a současnost tvoření, zdál se kdysi rovněž těžkým, nedostupným, výlučným, ale přešla léta, a jeho obrazy, symboly, ideje proboujaly si cestu k porozumění čtenářů, kteří zde našli účastný zájem o svůj dnešek a svůj zítřek. Novotář Machar, který vyplul do českého světa pod rudou vlajkou na pirátské lodi, aby popíral, bořil a podvracel kde kterou tradiční zvyklost, stal se tak populárním, že zastínil básníky předchozího pokolení. Těžký snivec a závratný tušitel nejistých zítřků, Antonín Sova, podmanil naléhavostí svého věrného a úzkostlivého češství i krvavě opravdovou svou humanitou chladně zdržlivé vrstevníky a donutil je, aby mu přiznali důstojenství národního básníka. I zámlkové nápovědi a dvojsmyslné ironie Viktora Dyka, žádající velkého soustředěného intelektuálního i zvláště nastrojené chápavosti, vžily se pozvolna, takže dnes pronikavý a obmyslný jejich strůjce právem jest ctěn nejen jako subtilní umělec, ale i jako člověk hluboké a složité kultury citové. Pouze patero básnických knih Otokara Březiny zůstává pro své okolí zapečetěno i nadále sedmi pečeti, a třebaže sedmnácte let, jež uplynulo od vydání poslední z nich, rozptýlilo poněkud záhadný opar esoterična, obklopující je při publikaci, přece ještě v den zrozenin padesátých dělí jejich tvůrce hluboká a prázdná propast nepochopení a nedocenění od těch, mezi něž toužil vstoupiti jako družný rozsévač a zároveň jako štědrý sadař s plným náručím ovoce, od českých čtenářů, hledajících v poesii rozvití, prohloubení a posvěcení duchovního života národního.

Pro básníka vysokého typu Otokara Březiny, jenž jako do věže, zvedající se vysoko mezi oblaky, vedl do své nadosobní myšlenky lidský svůj osud, nemá příležitostný podnět, jakým jsou zrozeniny padesáté, takřka významu: kdo se pokorně a odříkavě nabídl za posla věčnosti, zřekl se malých slavností pozemských a ztratil zájem pro hodinový stroj měřící odstavce časnosti. Neboť nač by se ohlížel za bílým rojem padesáti krátkokřídlých ptáků kroužících kolem chatrče

poustevníkovy ten, kdo uložil svému dílu, aby na neochabujících perutích plulo od hvězdy k hvězdě modrými vlnami století? Avšak pro nás, stále dlužníky Otokara Březiny, udeřila právě při sváteční zastávce chvíle, abychom přezkoumali svůj vztah k jeho dílu, pokoušejíce se najít i jíž v něm i to, co bude drahou a pyšnou jistotou budoucích pokolení po padesáti, po stu a dvou stech letech — národně tvůrčí hodnotu a výraznou českost, které doposud čtenáři i obdivovatelé Březinovi tak obecně zneuznávali.

Budoucnost pokloní se Otokaru Březinovi především jako velikému dovršiteli básnické kultury české v století devatenáctém. Barevné a obrazné slovo české, nad jehož skromnou kolébkou jako tvořivý nálezcce stál Josef Jungmann, rozkvetlo a zavonělo netušenými kouzly blízkého léta pod teplým dechem dvou velikých lyriků, kterým jen neprávem odpírá Evropa doposud jména světového, Karla Hynka Máchy a Jaroslava Vrchlického. Kdežto však osamělý pěvec večera, noci a nicoty podřídil metaforu a epiteton namáhavé službě zádumčivé meditace zbarvené citově, zapřáhl je jásavý chvalořečník světla, lásky a vývoje do slunečného vozu myšlenky opojené smyslým obrazem širého světa — Otokar Březina svedl do své poesie oba tyto proudy lyrického umění a ukázal se stejným mistrem slova plaše elegického, teskníciho ve vášnivě prožité krajině náladové i širokého hymnického tónu, letícího zářivým kosmem, kde odehrává se odvěké drama neúnavné přírody a člověčenstva nestárnoucího v utrpení a v práci. Při tom prokázal Otokar Březina všechny cnosti dovršitele, jemůž přísná mravní kázeň nad to uložila v cele samotářově odříkavé povolání leštiče drahokamů a brusíře vzácných čoček optických; nesvěřoval se nikdy po máchovsku temnému varu první inspirace, ani nespolehal jako geniální improvisator Vrchlický na své kypivé umění slova, jež spontánně vytváří řetězce obrazů, metafor, symbolů. Opustiv hned na začátku své prudce vzestupné dráhy opalující mlhy rozkošné náladovosti a rozhodnuv se pro poesii symbolickou, v níž každému obrazu při-

padá hodnota dvojitá, totiž samoučelný život vlastní a cena transparentního podobenství, Otokar Březina učinil velmi záhy uměleckým svým pravidlem kulturu a disciplínu obrazu co nejpřísnější. Jeho metafory, vážené jednou z odvážného poznání exaktních věd, podruhé vytvořené monumentalizujícím pohledem do věčných dějů přírodních a do pracovní účasti člověkovy v nich, po třetí však lehce zrosené kapkami krve a slzí, vytrysknuvšími vzpomínkou na osud vlastní, jsou domyšlené, prožité a přesně logické: v nich vyhranila se druzovitě nejvyšší schopnost českého ducha pro obraz, který však již od dob Štítného a Chelčického jest spíše jen sluhou myšlenky. Teprve Otokar Březina, nejsa v tom nepodoben jinému mystiku, nadanému bohatým životem smyslovým, Juliu Zeyerovi, pasoval stříbrným mečem svého symbolismu obraz na bratra myšlenky.

Ale básnické umění Březinovo neopírá se výhradně o schopnost a kulturu zrakovou, jako se o ni neopíralo ani u Máchy a Vrchlického. Oba tito velcí tvůrci výrazových hodnot českého verše byli zároveň duše hudební, Mácha komorní solista, jenž hrál se zalíbením závratné variace na nejvyšších polohách strunného nástroje, zrobeného ze dřeva, které vyrostlo vysoko na horách, Jaroslav Vrchlický, dirigent básnického orchestru, kam uvedl rafinované pomůcky slok, rytmů, rýmů, u nás v Čechách dotud neznámé, někdy hlučné až k ohlušení, jindy milostně hravé a rozmarné, ale občas zvuku tak stříbrného, že srdce tálo slastí. Komorní hudba Otokara Březiny z první fáze jeho tvoření jest málem zapomenuta, ale otevřme Tajemné dálky neb Svitání na západě, a zateskní k nám (z oněch osamělých komnat s prostřenými stoly, s rozžatými, lampami, s kvítím ve vásách, do nichž nikdo nepřichází) flétnové tóny srdce opuštěného a uchylujícího se posléze pokorně do dumy nadosobní, do zbožnosti mystické. Místrem všech mistrů české poesie jest Otokar Březina tam, kde jakoby zdviženými stavidly spouští orchestrální příval zvuků, rytmů, vět, kadencí, symfonik beethovenského rodu, pod jehož no-

tami vlní a vzpínají se kosmické děje, zrání hmoty, proci-
tání národů, výboje dějin, chorovody hvězd i závratné tance
myšlenky. Tu již mu nestačí uzavřené polyfonické formy Jar.
Vrchlického, rytmická pravidelnost byla by přítěží, rým mar-
ným zvoněním pout otroků, kteří osvobození prchají z ne-
volnictví — volný rytmus přestává být experimentem ne-
únavného umělce a dozrává ve výrazovou nutnost ducha, jenž
chce podati úměrnou zprávu o svém rozletu. Kdežto však
Jaroslav Vrchlický toužil ve svém kosmickém monismu, aby
z jeho symfonické epeje věků bouřil a jásal především
vesmír, hmota oživená duchem a přerozující se nekonečně,
přířkl Otokar Březina, jakmile dostoupil klasické své výše,
hlavní podíl sborovému živlu lidských hlasů, chóru velikých
typických skupin, vladařů snů a vítězů, mučedníků a stavitelů
chrámů, věřících bratří a bdících stráží na půlnočních místech
nebezpečnosti, milenců ženy a tajemství, proroků a dělníků.
Bylo správně vypořádáno, že v tomto principu lyriky nad-
osobní a kolové uskutečnil Březina hlubokou tužbu moder-
ního básnictví, které prahne vyjít ze začarovaného kruhu
ohrazeného já a že ji vtělil v nový patos, podstatně odlišný
od patetiky schillerovské neb hugovské. Avšak doposud zů-
stal nepostřehnut národně český rys této hromadné lyriky
Březinovy, její shoda s tradicí naší reformace, která neznala
vyšší a dražší formy nad sborový zpěv chrámový, nesoucí na
vzrušených vlnách k Bohu city, touhy a naděje celého zá-
stupu a podřizující všecku chválu a slávu stvořené země vzne-
šenosti základních vztahů srdce lidského. Tak hluboko do
minulých věků sahají národně tradiční kořeny našeho básníka,
jehož tvůrčí rázovitost byla vymezována srovnáním s Whit-
manem, Verhaerenem, Claudelem či Jammesem!

Jest to doslovně chorus mysticus, co proudí k nám z hymnů
Březinových od zádumčivé Ranní modlitby po jásavý Kolo-
zpěv srdcí, od roztouženého Vína silných po těžkomyslné
otázky Se smrtí hovoří spící, od oslavné Písně o slunci, zemi,
vodách a tajemství ohně až po záhadné Vigilie. Český duch

nebýval náklonný k mystice. Bezohledně důsledné přemýšlení Petra Chelčického o Bohu a člověku nezapírá ani na okamžik přízvuku racionalistického; v rozlehlém chrámu všemoudrosti Komenského tmí se v dočasném mysticismu výklenek zcela nepatrný; blouznivci osmnáctého věku zašli na pomezí mystiky pouhou náhodou neuvědomělé chvíle. A v nové době? Karel Hynek Mácha, jehož duchovní půlnoční svět se tak podstatně odráží od střízlivě klidného racionalismu všech vrstevníků, prodírá se sice odvážně k samému pokraji tajemství, ale klesá v křeči hrůzy, než by se pokusil jím proniknouti, kdežto Julius Zeyer jeví se právě jen katechumenem mystiky. Pro Otokara Březinu není však naléhavější záležitosti než proniknouti tajemství Boha i světa a zmocnit se ho: intuice básníkovy má k tomu napomáhati svorně s metodou myslitele vědecky vyškoleného. Není to mystika ani podsvětná ani zászvětná a nerozevírá proto dualistických propastí mezi Bohem a vesmírem, životem a smrtí, moudrostí a osudem. Křtěna prameny přírodovědeckého monismu a vývojesloví, z nichž naivněji čerpal již kosmologický optimismus Nerudův a evoluční moudrost Vrchlického, opojená, souzvučkem ducha a světa, Březinova mystika zjišťuje a velebí jednotu a smysl veškerého dění, ať duchovního či hmotného, vycházejícího z Boha a ústícího do něho, dění, jež Boha nejen promítá, ale i uskutečňuje a dovršuje.

Samotářská tragika srdce zrazeného ženou a pozemským štěstím i léta ztrávená ve škole myslitelů křesťanských a filosofů nihilistů — jejichž nauka zušlechťuje, ale zabíjí štěstí — zachránily Otokara Březinu před bludem povrchního optimismu. Nezavřel zraků před vinou, kterou stížen jest lidský rod a vedle něho všechno živoucí tvorstvo; pojal zákon boje o život a války všech proti všem jako nejvyšší hrůzu bytí; cudnými slovy hořkého smutku vypěl křtetbu pohlaví; sklonil květné kalichy svého básnického soucitu nad každým projevem bolesti, této tíže kosmu; naslouchal tichu, jež zeje na člověka z nekonečna a otrásl se odrazem hluku způsobou-

vaného bezcílnou jízdou vesmíru. Ale mystika indická a křesťanská, odkud záhy přejal živou nauku soustrázně netoliko s člověkem a bylinou, ale i s kamenem a vlnou, obdarovala jej ideou vykoupení: bolestí a prací odčिňuje každý z nás část tajemného provinění, jež přinesl na svět; bolestí a prací blíží, se dokonalostí a Bohu, bolestí a prací překonává samotu, která obklopuje jednotlivce černým okeánem hrůzy. V bolestí a v práci vyvíjí se celý vesmír k Bohu, který není než nejvyšší spravedlností odvčkého zákona a nepřetržitého rytmu. A pro tuto zákonnost, pro tuto spravedlnost, pro toto stálé uskutečňování se Boha — sladko jest žítí!

Mystika Otokara Březiny, ačkoliv napojena moudrostí východní i vědou západní, náboženskými tuchami pradávné Indie a přírodozpytnými hypotesami nauk nejnovčjších, nezapře přece příbuzenství s českou reformací duchovní. Není snad náhodou, že básník sám zopakoval v pozemském svém putování dráhu, kterou prošlo české hnutí náboženské: zamyšlený Jihočech dozrál myslitelsky na oné stranč Českomoravské vysočiny, nedaleko Kralic a Ivančic. Který společný rys slučuje naše reformační duchy od Štítného po Husa, od Chelčického po Blahoslava, od Jana Amose Komenského po Palackého? Poslední Český bratr nazval to překrásně *božností*, tuto neochabující snahu žítí v Bohu a skrze něho, připodobovati se mu na každém kroku, nazíratí na krásu jako na odlesk boží tváře a na svůj osud jako na uskutečňování vůle Hospodinovy. Na témž platonismu vybudoval Otokar Březina svou myšlenku a své básnické dílo, třebaže jeho božnost jest žhavčjší, opojnějši, ekstatičtčjši než u evangelických myslitelů českých. Filologové najdou u Březiny jednou vedle ohlasů vedanty a středovčkých mystiků stopy hluboké kultury biblické, literární psycholog vyloží asi narážky na domácí dějiny reformační v několika Březinových básních, filosofickému vykladači ujdou sotva v jeho veršich i prósách podivuhodná místa, kde se tiše a významně ozývá křesťanská pansofie i národní věšctví Komenského a lahodná dějinná humanita Palackého — tak

uhaduje znalec a milovník rodiny s pohnutím spřízněné rysy ve zryté tváři pradědově i v kresbě sličného líce vnukova.

Česká božnost, kterou vyznavači i dědicové Jednoty pojímali spíše racionalisticky, kdežto Otokar Březina s ekstatičností mystickou, měla vždycky silně vyvinutý smysl etický; životní praxe znamenala pro ni více než odtaziť hloubání o záhadách bytí a poznání, království boží bylo třeba hledati a uskutečňovati především na zemi; spása svítala právě tak v hořícím srdci a dělných rukách jako v myšlence jasnovidné. V úplné shodě s tím zdůrazňuje též Otokar Březina, hlavně v pozdějších svých knihách, mravní důsledky své mystické soustavy světa proniknutého Bohem. Se zanícenou naléhavostí vrací se k základním etickým zásadám, na nichž vybudoval svou světlou nauku o člověku jakožto plniteli božské vůle a dotvořovateli nehotového všehomíra: soucit a účast s trpícími a zbloudilými bydlí v nižší, snáze přístupné celle, kdežto vykupitelská spravedlnost a tvořivá spolupráce na vývoji kosmu bez umdlení činí člověka málo menším andělů, bezprostředních to poslů úradku božího. Otokarem Březinou dostalo se mystického posvěcení oné, progresivní humanitě, kterou odvodil Fr. Palacký z našich národních dějin a již lidu českoslovanskému uložil za základní zásadu postupu i politického, a básník Rukou to byl, jenž plnýma dlaněma naházel vonné květy opojných barev na cestu těm, kdož hledají své místo na zem i před obličejem Hospodinovým pouze výboji spravedlností, slitování a práce, pohrdající zápasem o moc, prodlužujícím a kupícím jen odvěkou vinu bolesti a utrpení. Jenom tak směl Otokar Březina toužiti po bojích, kde nepřítelům jsou přisouzeny *rány sladké a nezmenšující počet živých, ale zvětšující!*

Důsledně věren své estetice, která za všemi zjevy chce postihnouti věčný a obecný zákon a proto vůbec nejmenuje jednotlivých krajin, osob, dějů, nemluví Otokar Březina nikdy výslovně o svém národě ani o jeho historických skutečnostech ani o přítomných a budoucích podmínkách jeho vývoje. Není

Čechem podle úst a podle hesel, nýbrž podle nejvnitřnějších náklonností svého srdce. Ano, prohloubil v mladších pokoleních našich pojem a pocit národnosti stejně intenzivně jako kritický nacionalista Machar, jako hrdě pudový národovec Sova neb jako tragický pěvec pobouřené krve plemenné Petr Bezruč. Mluví-li Otokar Březina s vroucí přesvědčivostí a s významným opakováním o jednotícím spolupracovníctví generací na božském díle věčnosti, myslí tím především na národ, který stejně z pracujících a bojujících vrstevníků jako z mrtvých praotců a nenarozených pokolení skládá svůj řetězec, nekonečně živý, napiatý boží rukou nad propastmi století. Nebyl by praktickým etikem nejcitlivějšího svědomí, kdyby i tento článek nadosobní své víry nepřenášel do oblasti mravní; činí to s větším důrazem než křesťanští vyznavači dogmatu o obcování svatých a než comtovský pozitivism vykládající o podstatném podílu mrtvých předků na díle civilizačním. Otokar Březina neučí národ pouze vděčností k praotcům a naději v příští generace, nýbrž hlásá těžkou a posvátnou odpovědnost k těm i k oněm při každém činu: jdou nepřetržitě s námi a dívají se do našich plápolajících srdcí i na naše pracující ruce. Národ jest tomuto básníku velkých životních skupin vůbec posvátnou skutečností, jednou ze základních forem, v níž se promítá architektonická vůle boží; nelze se jednotlivci z ní vymknouti, běda však tomu, kdo ji poruší a zborťí svévolně! Jako každý jedinec prožívá také národní celek veliké drama viny, vykoupení a zbožštění; i on musí odčiňovati kletbu, která spočívá na všem živoucím, bolestí a prací; i on dorůstá k spravedlnosti, která různost životních útvarů nepojímá již jako tíhu a záminku k rozvoji, nýbrž jako obohacení země a podnět k rytmické součinnosti. Poslední svorník Březinovy myšlenkové klenby, rozpiaté nad přemítáním o národě a jeho poslání, jest mysticky zanícená víra ve sbratření národů: *bolestí souzvuk nejvyšší, všech stínů skrytý jas, všech životů a smrtí objetí a sladký rozhovor a z bouře zápasů, jenž věky hřmí, zpívající mystický hodokvas.*

V dobách útisku, úzkosti a zkoušek měl by národ přimknouti se těsněji k učiteli-básníku tohoto rodu. Od něho měl by nabývati jistoty, že národnost jest cosi věčného, nezmaritelného a posvátného, co Tvůrce vezdil jako pevný pilíř nesmírné nosnosti do architektury světa a dějin. U něho měl by čerpati posilující víru, že každé pokušení jest nutnou zástavkou na cestě k dokonalosti, každá bolest zkouškou síly a očištěním od viny, každá pohana a urážka ostruhou, bodající, aby rychlejším klusem dosaženo bylo svrchované spravedlnosti. Na Otokara Březinu bylo ke škodě všech nás nepochybně zapomínáno v posledním čtyřletí: o jakou posilu jsme se sami připravili touto slepotou nevděčníků!

Ale vyhneme-li se geniovi na jedné ze svých pozemských cest, zalije jeho obsáhlé slunce slavnou svou září jinou naši stezku. Není snad daleka chvíle, kdy se náš národ bude ohlížeti po velkých básnících radosti a vítězství, radosti, která v čistý a mladý svůj rej strhuje celé zástupy vykoupených trpitelů, vítězství, jež s přílb bojovníků padá stříbrným a posvátným leskem do kolébek nenarozených pokolení. Kde najdeme pěvce, jehož jasná víra, prostá optimistických sebeklamů, má rytmy dosti slavnostní a dech plný kosmické síly? Jest možno, aby pak opět zůstal neslyšán největší náš dithyrambik sborový, nejslastnější chvalořečník naděje a vývoje, neúnavný hlasatel možností nevyčerpaných, života nekonečného? Není v Evropě současné básníka, jehož jazykem by mohl jeho národ přivítati *nové nebe a zemi novou* tak, jako my Čechové paianem Otokara Březiny:

*Pozdravujeme jaro! Když blíží se v jáсотu bystřin,
v mateřském pohnutí země, v zrychlení času a krve!
Vsen slávy nás věky ukolébaly. Slity v oddechu omamujícím
třesou se růže a slunce, rytmy nader a písní!*

*Pozdravujeme jaro! Víťame netrpělivost duší!
Třesení křídel zesílených! Odvahu zraku zjasnělého!*

*Nekonečnosti čekají na nás, jiná slavnější jara,
věčnosti hřmící písně, vysvobození!*

Předposlední svazek důvěrných veršů Viktora Dyka, *Lehké a těžké kroky*, vydaný již za války a přinášející z části její ohlasy, nebyl básnickým celkem ve vyšším smyslu. Lyrické drama poetovy duše, která se z malosti doby a z hanby ulice dopínala jednoznačného hrdinství vůle a činu, bylo zastíráno bodavým rozmarem satirických kupletů; odvážně obnažující pohledy do tajných koutů srdce zrazeného, ale neschopného zrady, mizely co chvíli pod zběžným komentářem malicherného veřejného života; písním a vzkazům, zpovědím a invektivám, lyrickým podobiznám a časovým glosám chyběly jako jednotící princip zákonnost stavby, úhrnný klíč, promyšlená souřadnost — cosi ze zjitřené a poplašené nervosy roku 1915, kdy jsme chvílemi až pochybovali, že by bylo možno klidnou rukou uměleckou proměnit var nitra v bezvadný útvar básnický, přešlo do toho dokumentárního zápisníku, jež také ničivá spolupráce censury označila jako bolestnou památku *děsného roku*.

Nová sbírka básní Viktora Dyka *Anebo* jest časově i motivicky pokračováním Lehkých a těžkých kroků a ve shodě s nimi rozbila za putování po poušti své temné stany, obrácené k východu, na samém rozhraní důvěrné lyriky a politické poesie; opětně zaněcuje se její silný lyrism zsinálými blesky, padajícími hustě z mračen světové bouře a osvětlujícími hned bledostí hrůzy, hned jasnou nadějí ohroženou českou kotlinu. Na rozdíl od onoho improvisovaného sešitu básní budoval tuto knihu rozvážný a úzkostlivý umělec podle komposičních zákonů; okolnost, že nemusil hrubě porušit sledu chronologického, svědčí o organickém růstu a zrání lyrického díla v létech 1912—1916.

Předválečná doba dala knize prolog o čtyřech číslech, v nichž houstne trpká a čpavá mlha české resignované mdloby; vytíraje si jí z očí do krvava zjitřených a z neúchylně

hrdého srdce, básník si ukládá za nejistých dnů, kdy kolísají říše, *jít za svým cílem pevnou nohou, ať zvítězit, at umřít*, a rozhoduje se ve lhostejných městech pro postoj potulného proroka, který varuje, budí, káže svůj marný ideál a připravuje znuděné i nevěřící oči na žádoucí zázrak. Vlastní kniha člení se ve dvě symfonické věty, první nazval Viktor Dyk dle hlavního cyklu Promenádami Diogenovými, druhá sluje jako celý svazek podle ústřední básně Anebo. Rozdíl obou oddílů nevysvítne na ráz: první příklání se spíše k záporu a k námitce, ryje ve vlastních ranách, káře, soudí, vyčítá a pod nebem beznadějně zataženým vypíjí veškeré hoře těžké a přísné samoty; druhý sleduje dráhu slunečného paprsku a veřejné důvěry, vychovává se i za hodin zkoušky k víře v lidi a v národ, pohřbívá osobní žal pod mužnou a zjhlou družností. Začínal-li první cyklus hněvivými a zahanbujícími protesty Jeremiášovými — jak často v politické lyrice české z r. 1915 ozvaly se starozákonní tóny prorocké! — cítí se v závěru druhého oddílu Mojžíšem, jemuž popřáno, aby ve vyvolené zemi, kde květ dob lepších vykvete, z hořčího keře slyšel mluvití Boha. Kdežto onde se Viktor Dyk viděl v postavení hořkého a samotářského cynika Diogena, hledajícího za dne na české ulici se svítilnou marně opravdové muže, a ocítá se proto posléze v pokušení rozbítí svou zbytečnou lucernu, dospívá tuto ke zralé a útěšné moudrosti, *kdo ztratil ilusi, rozvahu nalezne* a povzbuzuje se sám: *Ty věren pouti své, byť, abys došel slabý, hled v jasný zítřejšek jasnýma očima!* Takto v bojích a pochybnostech ozdravělo, otužilo se a zesládlo jeho srdce, které nechce býti ani smutným, ani hořkým, ani hrdým, nýbrž touží i jiné učiti radosti ze vznešeného poslání, v družně něže sluchující účastníky téhož úkolu, pokoře před slavnými možnostmi nevýzpytných zitrků.

V knize Anebo prožívá se, jak vidno, stejná dráha obrodného kladu a důvěryplné lásky, jaká byla tématem Dykovy sporé balady v próse Krysař i scénické jintajitelné báchorky Veliký Mág. Finale lyrické knihy Cestou podle potoka, nad

jehož melodickými šestiveršími stře se stříbrná mlha mladistvých zádušných vzpomínek, zabývá se procesem ozdravení ze sobeckého hoře a konečného zakotvení ve víře a činnosti nadosobní, přímo tématicky; báseň, jež intonovala v dráždivě smutných akordech zhrzeného milování pyšného hochy, má tolik síly, aby přes dvaadvacet let života zklenula tento most mužného rozhodnutí :

*Ku předu, lodi má! A ne už pouze moje.
Ne m é jsou bolesti, ne m é už pouze boje
Ne m ů j už tento smír.
Ku předu, lodi má! A k mojí ne, k všech spáse
Ať bouře zvedne se, ať orkán rozpoutá se.
Ku předu přes ten vír!*

*Ku předu, lodi má! Ať cíl je kdesi v dáli.
A v bouři šilené můj koráb ztroskotá-li,
zajdeme s klidem oddaným!
Zajdeme smíření, zajdeme s jasným čelem.
Neb nemohu-li býti Spasitelem,
chci býti Ukřižovaným. —*

Vlastní klíč k porozumění knihy Anebo obsahuje, tuším, překrásná báseň teplého, intimního kouzla, která dala sbírce jméno; odhalen jest tu zároveň základní dualism v bytosti Viktora Dyka. Dvojdílná báseň Anebo jest hlasem rozcestí. Na křižovatce života rozbíhají se diametrálně dvě dráhy před očima sebezpytujícího básníka. Jedna, klidná beze vzestupu a překážek, tratí se záhy v kvetoucím štěstí dosažitelného, vábí k požitku a zapomenutí, radí příjemně se vyrovnati s daným životem. Druhá, kamenitá a neschůdná, poskytuje zpětný pohled do krajů mladosti, vine se kolem hřbitova minulosti, aby naslouchala hlasům, vycházejícím z jeho rovů; mizí v nekonečnu bílém buď záplavou čistého světla nebo ledem smrti; vymáhá bdělost a statečnost a jest zatížena odpovědností

netoliko slibům, ale i touhám smělé mladosti. Viktor Dyk nemůže se rozhodnouti než pro *tuto* cestu, k níž plesně a důtklivě doléhá tento zpěv mrtvého, ale nepohřbeného mládí a věčně živého ideálu:

*Zachytit neřčená slova,
dát výraz němým tradicím,
dát mluvit mrtvým ze hřbitova,
dát mluvit mrtvým žijícím.*

*A vyloviti z řeky hlubin
po přešlém stopy takové:
cos jako perlu, cos jak rubín.
Můj domove, můj domove!*

Rozpor obou cest jest osudnější, než by se mohlo zdáti letnému pohledu. První širokou drahou valí se rozkoš se zlatým smíchem, láska se šťastnou smyslností, samospasitelnost optimismu i sebemilství odborníků; slaboši opojení vlastním pohodlím a lidé malé víry, kteří vědí, jak krušno jest zůstatí věrně ideálu, srovnají se tam s pesimisty, jimž pohrdání vším dovoluje nebratí na sebe risiko ničeho. Nelítostnou Diogenovou lucernou osvětluje si Viktor Dyk v prvním oddílu knihy jednotlivé skladné typy zástupu neodpovědného a blaženého ve svém sobeckém slabošství — proto první díle knihy jest většinou dílem satirika a karatele, jenž se pro své bezohledné a pevně dopadající sarkasmy neučil nadarmo od svého Victora Huga, od svého Barbiera, ačkoliv není mu dána jejich zdrcující, románská jasnost a jejich široká kadence řečnická.

Ale mýlil by se, kdo by soudil, že Dykovo rozcestí jest souznačné s biblickou křížovatkou dráhy k dokonalosti a cesty k zatracení — tak prostoduchý není dualismus antitetickeho básníka. I cesta, která slove *Bud'*, měla pro lyrika svůdný půvab a ženský úsměv — jdeme-li po ní, jeví se nám život v čistém umělectví barevnouskvrnou, rozkošným akordem,

smyslovou neb rozumovou sensací. Právě kniha přítomná, nad níž od Marnosti Viktor Dyk nenapsal bohatšího svazku lyrického, dosvědčuje, že v něm vedle dialektika dríme impresionista velkého kouzla a syté náladovosti. Stačí jen pročísti mlžný pastel Novoroční noci, podivně záluďnou perspektivu Snu, narážkovou plastiku Krajiny, dojmový dvojzpěv léta a smrti ve vzpomínce na K. Kamínka, lyrický feuilleton Májovou idylu nebo zvláště opojnou a vlašnou navečerní harmonii středočeského venkova v básni Anebo, aby rázem vysvitla tato jeho nedoceněná vloha, která se ovšem vyjadřuje sporým a hutným slovem, střídou barvou, úsečným veršem úzkého rozpětí.

Avšak Viktor Dyk nezaváhal. Ničeho nehrozí se více než chvíle, kdyby mohl zapomenouti: hlas mladosti, hlas mrtvých druhů, hlas praotců, ale především hlas budoucnosti přehlušují hlas štěstí a zavazují, aby zvolil cestu, která sluje Anebo. Nevidí se na ní posléze sám; může pozdraviti statečné druhy neb alespoň načerpatí síly z jejich čerstvých rovů; smí (jako v grandiosní Apostrofě) ujistiti se, že postup světové spravedlnosti a evropské mravnosti jest na jeho straně; tuší, že jeho pout neztrácí se v Nekonečnu věčně nedosažitelném, nýbrž že vede bezpečně do země vyvolené, kde *hovoří s nebem vrchů témě, z hořících kerů mluví Bůh*. Nezapochoyboval nikdy o svém ideálu, ale proto nebyl nikdy prostomyslným důvěřivcem, jenž myslí, že jeho splnění jest na dostřel.

Ale co na tom? Cíl nedosažený mnou aneb mně nedostupný, nepřestává býti proto cílem. Stačí, abych k jeho uskutečnění dal to, co mám nejlepšího. Viktor Dyk dal celý svůj charakter a svou sloku, tak podobnou této nehonosné a diskretní povaze. Podobá se kalené oceli, neboť hluboký cit prošel studenou a posilující lázní přesné a nepodplatné úvahy rozumové. Jest pružná a břitká, zároveň zbraň i nástroj. Její zatmělá barva teskného svítu neupoutá náraz, ale pohlédněte blíže a postřehnete, jak na temných plochách, přecházejících dó modra, hraje odraz oblohy a Nekonečna.

DVĚ VÁLEČNÉ KNIHY OBŽALOBY A SOUDU

Ještě dlouho nenadejde pravý čas, aby básník-vypravovatel a psycholog mohl v románovém díle zvládnouti strašnou a širokou duši přítomné války. Posud stojíme stále v samém středu událostí, nemajíce nutné perspektivy, jež by dopouštěla přehlédnutí vnitřní souvislost dějů zevních i vnitřních. Prudký náraz, jenž ohlušil veškeré myšlení a cítění, porušil spojitost mezi světem předválečným a chaosem vojny, a kdo odvážil by se dnes dohadovati, co zachrání si lidstvo neporušeného a nezměněného z dnešních plamenů a zřícenin? Ale pravý epik potřebuje nezbytně distance, má-li nalézt v toku dějů rytmus, bez něhož není dokonalého díla výpravného; psycholog, zvláště zpytuje-li duši davu a duši doby, nesmí ji zkoumati beze zřetele k souvislostem vývojovým. Jestliže chováme oprávněnou nedůvěru k těm, kdož předstírají, že již dnes mohou podati skutečný naukový dějepis světové vojny, musíme býti krajně zdrženliví i k spisovatelům, jejichž romány a povídky nabízejí se jako její dějepis básnický: onde neúplnost a jednostrannost dokumentů, tuto intuice, zevně omezovaná a znásilňovaná, brání nadobro žádoucímu úspěchu.

Co mohou nám romanopisci a povídkáři přítomné chvíle dáti ve svých knihách výpravných, mluvíce o současné válce všech proti všem? Dokumentární zповěď těch, kdož prožili otřes všech sil a hodnot v člověčenstvu a kdož sami jako bojovníci na otřesu spolupůsobili, zповěď, jež nepřestává býti výrazem zkušenosti nejsubjektivnější i tehdy, když napěchována jest fakty věcnými a postřehy nadobro zbavenými přízvuku citového. Vyznání taková čtou se dnes jako naléhavé protesty — tím naléhavější, čím přílehavěji líčí krutou skutečnost; mají žlučovou příchut obžaloby i v případě, že nesledují prázdné tendence; soudí lidstvo a jeho porušené svědomí, třebaže zobrazují malý úsek dění válečného s krajním obmezením

národním. Tedy, nikoliv umělecká díla, nýbrž dějinné dokumenty vyššího slohu. Místo schopnosti, vytvořiti ze skutečnostních prvků jiný svět hlubší logiky a jasnější zákonnosti, pouze umění zachytiti pomíjející realitu ostrým postřehem a výstižným slovem — a to ne v totalitě, nýbrž ve zlomcích. Díla spíše reproduktivní, než tvořivá, popisná než dramatická, obtížena krátkozrakostí detailu, než nadaná freskovými liniemi tvůrců dalekozrakých. Metoda, již se básnické knihy tohoto rodu domáhají, jest blízka naturalismu, o kterém se kritika s krasovědou dohodly, že jest nadobro pohřben: východiskem bude pro ně dokument, získaný soustředěnou činností pozorovatelskou; předmětem bude člověk, podmíněný zevními událostmi a hmotným prostředím; individuální zvláštnosti budou zastřeny znaky, které jednotlivce spínají s hromadou a davem; trpící a rozvrácené člověčenství bude zdůrazněno na úkor lidství tvořivého a vítězícího. Ale právě tento naturalism může zvýšiti dokumentární cenu takových knih pro kulturního psychologa doby; ta zde stojí nahá a zbrocená krví na prahy, který zalit jest plným proudem ostrého světla, padajícího náhlou prorvou mezi černými mraky. A pohled na ni jest obžalobou lidskosti a zdrcujícím soudem nad ní.

Obě románová díla, s nichž jsem sňal souhlasné znaky tohoto dokumentárního umění vypravovatelského o světové válce, vycházejí z naturalismu: dotud skoro neznámý francouzský epik zákopových bojů v Artoisu, *Henri Barbusse*, jemuž kniha *Oheň* (výtečně zčeštěná Hanušem Jelínkem a vydaná v Topičových Dobrých knihách) rázem dodala proslulosti, seděl ve škole Zolově stejně učelivě, jako proslulá německá kronikářka berlínského ženství za války, *Klára Viebigová*, která románem o *Dcerách Hekubiných* (vyšel u nakladatele E. Fleischla v Berlíně) uvedla ve zmatek své dosavadní čtitele. Proti dílu typicky mužnému kniha příznačně ženská: tam hrůzy muk a vraždy, podané s nelítostnou krutostí, jež střídavě v čtenáři budí ořesy zděšení, soustrázně, hnusu, hanby a jež zvyšuje svůj účín mučivými sarkasmy ne v podání, nýbrž

v samých dějích, zde úzkost strádání a touhy, líčená soucitným slovem, která oddaně a chápavě se zastavuje u každého projevu porušeného a uraženého ženství a která bez pruderie, avšak shovívavě zastírá clonou nápovědi výjevy pohlavního rozvratu. Ale obě knihy statečné ve své upřímnosti a proto doma přijaté s nedůvěrou: francouzská válečná strana odsoudila Barbusse za to, že pracuje do rukou pacifistům, vše-německá kritika prohlásila dotud osvědčenou chauvinistku Kláru Viebigovu jako úmyslnou zeslabovatelku národní vůle vydržet a vytrvat, dokud prušti orlové nepřiletí na Brandeburskou bránu s palmou a vavřínem míru vítězného. Nemluví tedy z Ohně a ze Dcer Hekubiných pouhý individuální názor umělecký o soudobých událostech, nýbrž zaznívá k nám od tud hromadné a autentické mínění, významnější a důsažnější tím, čím se proti němu rozhodněji staví běžný soud politiků oficiálních. Naslouchejme mu co nejpozorněji: snad právě knihy básníků poučí nás o tom, u kterého z obou národů, zda u Francouzů či u Němců vůlí i schopností vydržet i vytrvat projevuje se vědomí vítězné převahy.

Nedaleko Lensu na strašné silnici u Souchezu válčil po patnáct měsíců jako prostý pěšák Henri Barbusse. Jeho roj, desátníkem Bertrandem vedený, který posléze skoro na veskrz vykrvácel na osudné kótě 119, byl ve svém nesččetněkrát zdecimovaném pluku vždy na místě nejvíce vystaveném. Konal, spíše umdlen než osvěžen nepohodlím a strádáním domnělého odpočinku v záloze, zákopnické práce na místech, ohrožených německým bombardováním; poslán byl na hlídky, které byly sestupem do pekel; dostával se vždy znovu do bubnové palby, vystřídávané bodákovými útoky; tábořil pod zemí na mrtvolách svých druhů a v jamách výkalových; dostalo se mu cti, vždycky vyzkoušetí na vlastní kůži nové technické vymoženosti dělostřelectva pruského; jeho obvaziště ocitalo se zpravidla na dostřel nepřátelských houfnic, jeho posice pak na půdě úplně zpustošené a zbavené zákrytů přirozených; byl z prvních bitevních skupin, které poznaly děs potopy ze

zákopů, úmyslně zavodněných ze sousedních průplavů, a tak ti, kdož zbyli ještě z roje kdysi Bertrandova, nyní však zba-veného vůdce, poznali, že nejstrašnější z bitevního pekla ne- jsou jícny plivající oheň, nýbrž kratery chrlící příval bahnité vody a v ní jako příšerné leklé ryby zohavené mrtvolky kama- rádů i nepřátel. Na první pohled se zdá, jako by Barbusse podával jen úžasně věrnou a nelítostně pravdivou kroniku zkušeností tohoto roje, spoléhaje netoliko na svou paměť, nýbrž hlavně na deníkové zápisky přinesené ze zákopů a zpra- cované s nejmenším nákladem komposice ihned po návratu, když bitevní dojmy pálily ještě jako čerstvé rány, a kdy se řadový voják Barbusse cítil v zadní zemi cizincem, jenž ná- leží vlastně spíše k roji nežli mezi klidné civilisty. Tato kro- nika, v úvodních kapitolách poněkud vleklá, ale kapitolu za kapitolou se stupňující, až dospěje úchvatných, skoro visio- nářských výjevů bubnové palby, bodákového útoku a pod- zemní zátopy, jest úžasným dokladem naturalistického daru pozorovatelského. Oko, nadané vysoce vyspělou kulturou malířskou a schopné namnoze divoké fantastiky, zabíhající až v grotesku, zachycuje tu v letu prudkém a vysilujícím sled výjevů, které snesou srovnání s přízraky Dantovými a Bla- kovými.

Zvolna však poznává čtenář Barbussův komposiční plán, provedený virtuosně, byť poloskrytě. Podzemní a noční litice, dříve než zadává znamenavý roj, vybaví u každé své oběti utajenou, ale nejmocnější stránku jejího lidství, aby ji pře- vrátila v jízlivou karikaturu: smyslný voják posedlý pohlav- ností, najde krásku, která jej stále dráždila blízkostí a únikem, jako mrtvolu odporně hnijící; manžel roztoužený po ženě, zanechané nedaleko před frontou, jenž jest otřesen, pohléd- nuv podivuhodnou náhodou do jejího úsměvného života, pře- koná v sobě osten žárlivosti, ale hned na to pohlcen jest pla- menem dělovým; ze dvou nerozlučných bratří zkroucen a zkomolen jest jeden v bubnové palbě a utlívá v samé blíz- kosti bratra, jenž ničeho netuší a hyne v touze a hledání

ztraceného ; hrdinský vůdce roje desátník Bertrand, vtělená přísná krása mužnosti a povinnosti, dostává ve smrti směšnou a trapnou grimasu pitvorného paňáci. V této ironii, která jest bolestnější než tragika vznešeného skonu, jest cosi čistě francouzského a zároveň umělecký rys vysoce individuální. Barbusse má ještě jiný záměr, jež by bylo možno uvést v těsnou souvislost s pozdním výběžkem naturalismu, tak zv. unanimumem, a s Le Bonovými a Durkheimovými sociologickými teoriemi o duši davu. Ukazuje, kterak společný způsob života, utrpení, hrůzy, vytváří *duši roje* a pak postupně zahazuje osobu, plemenné a sociální znaky svých příslušníků, individualisovaných jen povrchně; samo zvláštní podřečí roje, drsné a brutální v lidové plastičnosti a přece hluboce lidské ve svých názorných zkratkách a naivních obrazech (překladatel Hanuš Jelínek vystihl je skvěle) tlumočí osobitý život této rojové duše.

Hromadná tato osobnost, již nemohou zničití stálé ztráty, protože každý z rezervistů hned přijme její znaky, nežije pouze primitivními počitky a chvílkovými představami, nýbrž dospívá určité koncepce ideové, kterou poněkud vtíravě zdůrazňuje závěr románu, a jež Barbusse tolik zneprátelila s nacionalisty francouzskými. Vraždění, o němž zmužilý desátník Bertrand tak přílehlavě praví, že buď se dá přirovnatí k činům hrdin Plutarchových a Corneillových nebo k činům apačů, bylo nutné; bláto podzemní, odporná špína krajiny znásilněné, neřest mrtvol zkomolených a hnijících bez pohřbu, měly smysl; nekonečná jednotvárnost běd, přerušená ostrými dramaty a končící se hromadnými jatky, nebyla protrpěna nadarmo. Byla to dojista hanba, hodná odsouzení, na niž bude musiti lidstvo zapomenouti, chce-li najíti rovnováhu. Neomlouvá toho myšlenka revanche, sláva francouzské vlasti, vítězství věci národní. Cíl je vyšší a smělejší: vyhlazení války vůbec, záhuba militarismu jako principu, obnova mezinárodností místo myšlenky mocenské. A proto — tak volá desátník Bertrand i Henri Barbusse sám — nutno přinéstí tyto

oběti všech obětí, nutno vydržet, vytrvat, bít se do posledního dechu, vzít na sebe tíhu prokletí a zasvěcení smrti. Kdo zde odhazuje zbraně, kdo se cítí vyčerpán, kdo přiznává převahu domnělému vítězi? Nikdo z roje desátníka Bertranda, nikdo z krajanů Barbussových. Moudrost Ohně jest krutá, moudrost to spartanská: *vydržet a vytrvat*, v boji dokud militarism nepodlehne, aby se nevztyčil více. —

Když Klára Viebigová, skladatelka hakatistického románu *Spící vojsko* a velebitelka pruské soustřeďující politiky v kronice Stráž na Rýně, ohlásila válečný román, očekávali četní ctitelé berlínské naturalistky, že zasvětili osvědčený dar, slučovatí obraz veřejného dění s malbou mravů společenských, tomu, aby ukázala, jak německá žena bojuje bok po boku německého vojáka a jak celou svou mravní sílu vynakládá na to, aby zamezila životní rozvrat v zadní zemi, zamýšlený čtyřdohodou. Ale Dcery Hekubiny nadobro zklamaly tuto naději. Osnova knihy, dějově rozestřené přes válečné roky 1915 a 1916, nese úplně znaky své umělecky vyzrálé tvůrkyně. Na dobovém pozadí, naznačeném výraznými, byť zběžnými tahy freskovými, rýsuje se souběžně několik osudů žen z berlínského předměstí, jejichž vzájemné spojení motivováno jest spíše jen vnějškově a nahodile než s uměleckou nutností. Všecky vrstvy měšťanské a dělnické společnosti mají tu své představitelky: vedle ženy generálovy stojí zámožná, ale primitivní domkářka předměstská, vedle bohatých kapitalistů chudé úřednictvo, prodavačky, služky, zřízeňkyně doplňují tlum dělnic továrních a domácích. Klára Viebigová proniká nazírání a cítění všech těch žen ze stavů tak různých nejen naprostým pochopením věcným, ale i hlubokou a věrnou účastí laskavé humanistky, již není žádné hnutí ženského pudu, citu, toužení, smutku cizí: v řeči i gestu, ve zvycích i fysiognomii stojí před námi plasticky a názorně berlínské dcery Hekubiny. Válka určuje osud všech a dává mu tragické zbarvení, zasahující silně pudové hrdinky románu v obou primitivních instinktech — v hladu a v lásce.

Nepokrytěji než by se směl kterýkoliv novinář odvážiti, líčí Klára Viebigová vládu nedostatečné výživy v lidových vrstvách berlínských, plynoucí odtud chabnutí sil, zoufalství oslabených těl, pokusy o vzpouru — vedle efektních výjevů davových, v jakých si básnířka knihy *Když muži ze vsí odejdou* odedávna libuje, znázorňují hladovou náladu Berlína četné diskretní a výmluvné nápovědi. Vlastním tematem Hekubíných dcer jsou však krise ženské lásky a pohlavnosti přivozené válkou. Nechybí v románě psychologicky propracovaných dokladů probuzené citovosti ženské z oné oblasti, již si za vlastní svou říší osobují odedávna německé ženy a jejich spisovatelky: matky se zžírají hořem nad ztrátou synů ve válce a otřásají se jejich nebezpečím pod zemí i ve vzduchu; mladé manželky ocitají se tím, že jejich mužové stojí v táboře nepřátelském, v kolisi mezi náklonností a uraženým vlastenectvím; dívky z měšťanstva vrhají se slepě do náručí válečným hrdinům, nepomyšlejíce na budoucnost manželství uzavřeného v opojné inspiraci války. Ale ještě silněji jest zdůrazněna fyziologická stránka erotiky vyšínuté z kolejí: nedočkavost čekání zvrhne se u přezrálé panny v temnou horečku šilenství; touha oddati se muži odcházejícímu do boje, láme všecku cudnost dotud zachovávanou úzkostlivě; neukojené pohlaví ženy násilně odloučené od manžela dohání k cizoložství, na samý kraj prostituce, až drtí posléze krásnou a smyslnou dceru Hekubinu, když rozevívá objetí po vlaku u nášejícím muže-naplнитеle, byť jen chvilkového. V zadní zemi mezi ženami rozpoutala válka pudy, jež se staly silnějšími než mravní tradice, než citové posvěcení, než společenská kázeň.

Ženy, vstoupivší do války s pevným přesvědčením, že *vydrží a vytrvají*, pozorují s hrůzou, že již nemohou; mnohé z nich však již ani nechtějí... Jediná důvěra zachraňuje mravní naděje v myslích žen nejrozvážnějších — blízký mír. Kniha, do níž zaznívají občas vzdálené ohlasy fanfár vítězných, končí první mírovou nabídkou ústředních mocností čtyřdohodě na konci roku 1916: jest to skutečně sebevědomí

vítězů, jest to ultima ratio vnitřně přemožených? Klára Viebigová úmyslně přetrhuje knihu uprostřed, nedořeší mnohé z rozpředených příběhů ani nerozřeší záhadu německé hromadné duše ženiny. Neodvažuje se doznati, že její hrdinky odhodily zbraně, jsouce vyčerpány, neboť to by znamenalo doznati převahu domněle poražených. Není tu spartanské moudrosti, není tu kategorického příkazu, jest zde pouze výkřik lidství rozvráceného. Dějiny doplňují německý román Kláry Viebigové: mírová nabídka ústředních mocností nebyla dohodou ani po prvé ani později přijata, naopak německé vojsko připoutalo nové branné úspěchy ke svým praporům, avšak ženy doma, popleněny krisemí hladu a lásky, se táží tónem obžaloby: vy máte vítězství zbraní, ale my — —?

VÍDEŇ A BERLÍN

Z opojného preludu německého imperialismu, jenž roze-
stíral své mocenské síti od Berlína až po Bagdad, ano i ze
skromnějšího snu naumannovského o střední Evropě, sesku-
pené kolem zájmů a potřeb říšskoněmeckých, nezůstalo mno-
hem více než Balkánský vlak, spojující Berlín s Cařihradem.
Na této cestě, která dnes vede přes zříceniny samostatného
Srbska a Rumunska, jsou politickými i obchodními zástavkami
obě hlavní města habsburské říše, Vídeň a Pešťbudín; nechybí
prostoduchých optimistů, již se domnívají, že také v budoucno-
stí se bude ubíratí mocenská myšlenka a snad i kulturní po-
stup, tíhnoucí směrem jihozápadním, po této trati.

Občas však dočítáme se v českých novinách rozhořčené žá-
loby a protestního stesku do toho, že Balkánský vlak, jenž se
našemu království nemůže vyhnouti, přece zcela úmyslně mjí
naši Prahu, a mimoděční přísluhovači středoevropského mo-
nopolu v duchu vídeňsko-berlínském dovozují, že Praha přece
zůstane vždy uprostřed cesty mezi Berlínem a Vídní; tato my-
šlenka domněle úplně empirická líbí se českým Středoevro-
panům, ano naplňuje je zvláštní pýchou. Ale ne jeden z nás Če-
chů, kteří si zakládáme na citlivé hrdosti svého národního
uvědomění, ocítl se v této věci v rozhodném rozporu s úsudky
národních hospodářů a obchodních politiků a nepocítil ani
v nejmenším zamýšlené urážky, kterou několikráte v týdnu
nám vrhají do tváře osnovatelé a konduktori Balkánského
vlaků. Přiznám se, že jsem se nejednou zastihl při modlitbě
k Bohu, utajenému v hloubkách naší mravní vůle a vznášejí-
címu se v jasu našeho plemenného ideálu: *Učiň, mocný, ac
nenarozený posud Bože, aby Praha přestala nadobro ležeti
uprostřed mezi Berlínem a Vídní!*

Vím, že jest hříšno, žádati Boha za nemožnosti, ale pouhý
pohled do dějin přesvědčí, že politická ta modlitba neobsa-
huje nic nemožného. Praha byla již dávno netoliko středem

mocného národního státu, ale i kvetoucím městem duchovní a umělecké kultury, když Vídeň měla ráz čistě provinciální, a když Berlín neznamenal mnohem více, než nepatrnou osadu slovanských rybářů; jestliže Praha cítila tenkrát potřebu, navazovati a udržovati styky, ať hospodářsko-obchodní, či kulturní s ostatní Evropou, napínala spojovací vlákna zcela jinam, než do Vídně nebo do Berlína. Ještě dnes cizinec, který s některého povýšeného místa hradčanského přehlíží zrakem, vyzbrojeným jen poněkud dějinnou psychologíí, rozlohu a založení, mohutnost a krásu Prahy, pochopí rázem, proč národ, pyšníci se tímto hlavním, opravdu královským městem, domáhá se státu samostatného.

Žijí však uprostřed Prahy cizinci — a nejen německého jazyka — kteří tomu úmyslně nechtějí porozuměti a raději prohlašují Prahu za předměstí Vídně nebo Berlína. Obávám se, že tento blud, prosycený nadobro smýšlením otrockým, rozšířen jest daleko více, než se snažíme přiznati a proto nazval jsem Boha, kterého zde třeba volati za vysvobození, Bohem, utajeným v hloubkách naší mravní vůle.

Vídeň a Berlín nejsou toliko živá a názorná ztělesnění dvou politických principů, proti nimž dlužno soustředěnými silami bojovati: tu bychom nemusili se jich obávati. Ale v duších většiny z nás číhá dějinnou výchovou a vlivem nejbližšího kulturního prostředí dvojí pokušení, kterému není snadno vzdorovati, a jež nás mimoděk přepadá na cestě za kulturními skutečnostmi vnitřního i politického života: jméno jednoho zní Vídeň, druhého Berlín. Teprve překonáme-li obě toto nebezpečnosti vzdornou silou své samosvojně statečnosti, přestane Praha ležeti mezi Berlínem a Vídní.

Vídeňskému pokušení nepodléhají pouze ony tisíce českých duší, které se každoročně nad Dunajem odnárodní, ani hloučky našich poslanců a učenců, již na pravé i levé straně Luegrova náměstí se dávají ochočovati příjemnými svody lehkého vzduchu a lehčího ducha vídeňského — tato trvalá nákaza, získávaná s krátkou rozkoší, vniká k nám novinami a divadlem,

hudbou a komfortem, feuilletonistikou a tancem. Bylo by stejně laciné, jako povrchní, charakterisovati vídeňské pokušení valčíkovým rytmem, který se opojně a líbivě kolébá nad hrdou a nespravedlivou skutečností životní, podmíněnou útlakem celých národů a vykořisťováním celých společenských tříd pracovních. Vídeň, toť mnohem více: úsměvný a vděkoplý relativismus bezodpovědnosti, luzná a příjemná hra hodnotami a pojmy, provozovaná za naprostého klidu mravní úsoby, pohodlné umělectví, které si z bolesti i z náboženství učinilo nástroj rozkoše, měšťanský humor, jenž vyloučil ze své oblasti slzy a slitování. Zpravidla toto vídeňanství přistupuje k nám ve formách velmi zhrubých, jež samy odpuzují; ale nejnebezpečnější jest nám tehdy, když běře na sebe kostým vysoce kulturní. Elegickému vděku Grillparzrovu a Hofmansthalovu i světelnému impresionismu Bahrova neb Klimtova není tak lehce odolatí, ale nevěřme jim, říkají-li s ženskou úlisností: nebuďte tvrdí; nevědí snad ani sami, že slouží těm, kdož budou nejvíce těžiti z toho, nestaneme-li se nikdy tvrdými.

A přece nebezpečí Berlína jest daleko vážnější. Důsledný a promyšleně zdůvodněný povel: buďte tvrdí vzbuzuje souhlas a ozvu právě u těch, kdož pohrdají mravní lehkovážností a uměleckým požitkářstvím vídeňským. V soustavu uvedené heslo kázně a řádu, do níž zapíná se každý jednotlivec celou vůlí a celým rozumem, zdá se mravní pobídkou pro odpůrce života lehce improvizovaného a pohodlně rozkošnického. Pokazila-li nás Vídeň elegií a snem, hrou a ilusí, má cosi vítaného Berlín se svou mužnou naukou tvrdé skutečnosti a energické přítomnosti. Mnozí z nás děsí se v Berlíně sice zmilitarisování života, ale podivují se upřímně soustavě tuhé, organizované práce, po níž jako v Římě císařském — plní lačný zástup cirkus a divadlo opětně ovládnuté vzornou režii. Ale již dávná legenda obávala se nejvíce ledového ďábla: což neviděl ho nikdo, jak za nocí, v ledu a sněhu jiskřivých, syčí spokojeně — nemyslete, že jest to pouhý oddych továren a arsenálů! — nad veleměstem pruským, opřen jednou nohou

o zlacený štít parlamentu a druhou tlapou o-barokní kopuli zámku císařského? Jeho jméno jest mechanismus; mění ve stroj, řízený technikou nejskvělejší a výpočtem úplně bezvadným, armádu i školu, rodinu i úřad, vědu i umění, náboženství i neřest, hospodářství i obchod, divadlo i prostituci. Nezná jednotlivce, pouze celek nechápe svobodného rozvoje radostného ducha, nýbrž toliko hromadný účel; pod svobodou rozumí státní tyranii a pod socialismem organisaci výrobních těles; věda má v jeho soustavě výhradně služební úkon, a umění směřuje toliko k tomu, aby bojovníka a dělníka na chvíli se rozptýlil, a aby při představení svaly odpočívající vyrobily novou energii. I peklo má své básnické mystiky: v Berlíně slují Kleist a Fichte v minulosti, Dehmel a Simmel za našich dnů. Neubráníte se jim snadno: kde nezávítězí logikou a ideologií, překonají vás dramatickou důsledností a náhlým vzplanutím pudovým; zatím co naši mužové vzdorují intelektuální odolností svodům Berlína, jeví smysly žen vlídnou ochotu, dáti se očarovati týmž pokusením, jen vezme-li si na pomoc tanec a režii, rytmus a osvětlení.

Stojíme mezi dvěma ohni. Ani jeden nehřeje, ale oba fascinují — na severu plamen vysoko šlehající, jehož se hned užívá k účelům technickým, na jihu ohňostroj s raketami, s baletem, s hudbou operetní. Nedejme se oslňovati ani tímto, ani oním. Uvědomujice si stále v politickém zápase, že naše fronta směřuje na dvě strany, proti Berlínu a Vídni, snažme se kulturně zapomenout, že Praha leží mezi Vídni a Berlínem. Hledejme — a po válce s úsilím zesateronásobeným — kulturní svazky s evropským severem, západem a východem, jež vedou mimo Berlín a Vídeň; především však živme vlastní plamen duchovního života národního, který posud nešlehá vysoko, ani nezáří v barvách ohňostroje, ale hřeje teple a důvěrně, jako domácí krb, kol něhož sedí shromážděna celá rodina, nejen se starci a dětmi, ale i s duchy předků, kteří přišli přisednout mezi nás v hodinách vzpomínek a nadějí!

* Celá stať byla ve *Venkově* dne 25. listopadu 1917 potlačena censurou.

OSVOBOZENÍ

Arabesky na okraj podobizny Masarykovy

Nazývali jej na samých začátcích jeho vědecké a filosofické dráhy nihilistou, ač byl povahou v podstatě kladnou a tvořivou; vytýkali mu za prvních křepkých bojů se zkostnatělým tradicionalismem domácím nebezpečnou, ano záhubnou přemíru rozkladné kritičnosti, třebaže již tenkrát nemohlo býti při prozíravém pozorování pochybnosti o tom, že popírání a odsuzování jest mu jen nutnou průpravou k činnosti budovací; varovali před ním mládež, kterou vedl k víře a k duchovému nadšení, jako před skeptikem, jemuž není nic posvátno a jenž nachází soběstačnou rozkoš v kácení model. Posílil sám tato malodušná podezření tím, že přijal pro svůj směr nezcela přílehlavý název realismu: byl v tom dojistá správný osten jak proti běžné romantice tak proti jednostrannostem historismu, a souviselo to těsně se zakladatelovou statečnou láskou ke skutečnosti poznané v jádru a bez ilusí, ale přece bylo to přijetí málo přesné: od začátku svého myšlenkového vývoje jevil se Tomáš G. Masaryk daleko spíše idealistou než realistou. Nelze si představití jeho zjevu, aniž by nás nezalilo stříbrným svým proudem velmi mocné a pronikavé světlo, jaké prýští z vrcholů zasněžených hor a nekonečných vodních plání — není divu, že si před tímto jasem mnozí zacláněli oči. Vzpomenu-li na první filosofické činy, jimiž si mladý Moravan, zabloudivší na cizorodou vídeňskou půdu, dobyl uznání ciziny a vůdčího učitelského místa na nově zařízené universitě v Praze, nemohu se ubrániti dojmu, že tato světelná zářivost náleží k samé podstatě jeho osobnosti.

Těžkým ovzduším beznadějně a soumravné doby prodírá se v knize o sebevraždě silný paprsek náboženského idealismu Masarykova, který neprošel nadarmo školou Platonovou a Fechnerovou, nehovořil bez prospěchu se vznešenou úzkostí Pascalovou a nezůstal neoploďněn západoevropským hnutím

novokřesťanským. Již tenkrát bylo jasno, že zde nemluví pouhá touha po náboženství, která není věru vzácností ve skeptickém věku, nýbrž skutečná plnost vlastního náboženského života, vyvěrajícího z citových hloubek, i když důvody byly vázány z poznání vědeckého. Masaryk sesiloval postupně svůj náboženský spiritualismus, v němž tkví všechny kořeny jeho světového názoru: zdůrazňoval svou víru v stálou přítomnost osobního Boha, odkudž plyne jeho důsledný požadavek důstojné božnosti ve veškerém konání lidském, a ještě snad rozhodněji vyhlášoval základní jistotu o nesmrtelnosti lidské duše, což vedlo jej přes úctu k přesvědčení bližních a přes činnou účast na jejich blahu až k podivuhodnému sociálnímu idealismu. Kdo srovná Masarykovy kritické úvahy o moderním socialismu s obdobnými pracemi katedrových socialistů německých, nemůže nepozorovati podstatného rozdílu mezi tvrdou, studenou a temnou věcností germánských teoretiků a citlivým, teplým a světlým účastenstvím sociálního praktika českého, jemuž materialistický výklad dějin jest hrůzou, požadavek třídního boje bludem, naděje v spasnou moc náhlé, násilné revoluce křiklavou romantikou tmavých běsů, proti nimž Masaryk mobilisuje jasné síly v hrudi člověka i společnosti. Takto vykládal a hodnotil Masaryk také konkrétní dějinné zjevy, jimiž se zabýval podrobněji: mravně náboženský idealism podmiňuje celou jeho koncepci českého národního obrození do té míry, že jej filosofický interpret shledává jako uvědomělou tendenci i tam, kde byl leda matnou tuchou; na staletý vývoj myšlení a nazírání v ruském národě pohlížel se snahou vybavití z revoluční změti tvořivé hodnoty, schopné obroditi Rusko a připnouti je trvale k demokratické Evropě západní. T. G. Masaryk shrnoval rád svůj dějinný a sociální idealismus heslem humanity, které pronášel přímo s náboženským zanícením a jež, převzato z myšlení XVIII. století, nabývá v jeho podání nového života — ono jest tím principem světla, kterým v Masarykově pojetí vykupuje se lidstvo z krisí doby nevěrecké, aby došlo mravního bezpečí.

Masarykovo světlo není studené. Tím se český myslitel liší tak podstatně od severských duchů protestantského založení a mravní přísnosti, s nimiž jinak těsně souvisí. Tento Slovák z vinorodého kraje, obdařený od přírody pronikavým bleskem v hlubokých zracích a neodolatelnou ohnivostí řeči, která není ani rétorická ani básnická, chová na dně své duše mocný plamen, jenž každou chvíli vyšlehně z pohledu, pohybu, myšlenky, činu. Tato slovácká vatra v nitru Masarykově mohutní a nabývá záru léty, a proto T. G. Masaryk opravdu nestárne. Postřehl sám, že mu postupně přibývá radikalismu a rozhodnosti, a jen slepec mohl by neviděti, oč ohnivěji jednal Masaryk v drubé své kampani politické než v mladočeském období svého parlamentarismu, a jak se jeho plamennost ve vystupování stupňovala průběhem světové války. Jest to iracionální rys, kterého si Masaryk buď úplně neuvědomuje aneb snaží sám vyložiti racionalističtěji, než učiní jednou psycholog z dějinné vzdálenosti. Není dojísta náhodou, že před Palackým, jenž jest v tolika směrech jeho myšlenkovým blížencem, dává po hlasu své lásky zřejmou přednost ohnivému Havlíčkovi; že, ač jest takovým odpůrcem romantismu i retoriky, přilnul tolik k Mazzinimu; že ze všech francouzských básníků se zabýval jedině Mussetem — najdou se pro to různé výklady a důvody u Masaryka samého i u jeho žáků, ale vše marno: ohnivý genij s plamenem v žilách přimkl se mimoděk ke svým podobencům. Temperament určuje ráz myšlení často větší měrou, než by rozumová úvaha ráda připustila: proto Masaryk odmítal vždy filosofii, jejímž základním rysem jest chladná střízlivost: hned jak vstoupil na filosofickou katedru pražskou, udivil svou odmítavostí vůči Kantovi a brzy dopomohl herbartismu v Čechách k zaslouženému konci. Jen tak se mohl státi obroditelem filosofického myšlení v Čechách, že je z vědecké střízlivosti přenesl do varu života, do zápasů mravních principů, na horkou půdu skutečnosti životní — v jiném smyslu než pastorský syn z Naumburku zafilosofoval si Masa-

ryk, někdejší kovářský pomocník z Čejče, nejednou kladivem, až létaly jiskry na všechny strany.

Pokládám za hrubý omyl, velebí-li se Masaryk občas za to, že národ vychovával ke střízlivosti. Dost možno, že se mu budoucí pokolení budou v neposlední řadě naopak podívat, že nadal své žáky, své stoupence, svůj národ nebývalou schopností oddáváti se nejvyššímu opojení, jež poskytuje život: opojení dobrem, humanitou, Bohem, pracovní energií, obětavou láskou k mravním hodnotám, sebezapíravým hrdinstvím. Jaký div, že zavrhoval — a to s nejplamennější rozhodností, jaké byl jeho domněle střízlivý duch schopen — nižší a nejnižší formy opojení smyslového a rozkošnického, jen aby zachránil bytost jednotlivcovu i národní pro opojení nejvyšší, které na rozdíl onoho jest tvořivé, kladné, vzestupné.

Světlo a plamen zářily a šlehaly v Masarykově osobnosti nejmocněji v posledním čtyřletí: jejich záře osvětlovala cestu netoliko nám vděčným pozorovatelům nepřítomného vůdce, abychom neupadli v propast beznaděje, ale i celému národu československému na strmou dráhu státní samostatnosti; mnozí pochopili teprve nyní, jaký světelný zdroj jest ukryt v Masarykově hrudi a jaký oheň dán byl Bohem za zbraň tomuto Michalu archandělu. Dík za to, tisícový dík, Otče vlasti! A jsme-li dnes, hlavní zásluhou Tvou, svobodní, chceme toho především užítí k tomu, abychom se vykoupali v stříbrném proudu Tvého světla a abychom rozplamenili svá srdce ve Tvém ohni. Ten plaň, sviť a tryskej do výše po mnohá léta v svobodné republice československé!

LIST O TVŮRČÍ RADOSTI, KTERÝ
V ÚNORU R. 1919 POSLAL PRAŽSKÝ
SPISOVATEL SVÉMUPŘÍTELI,
UČITELI NA ČESKOMORAVSKÉ
VYSOČINĚ

Vracím se znovu, drahý příteli, k Tvému dopisu, jímž jsi mne pozdravil po vánocích, a jest mně, jako bych slyšel z dálky pomalý, trochu trhaný rytmus Tvého hlasu, který mi vždy připomínal podivný spád vody na skalnaté stráni v naší oblíbené úžlabině, tam u Vás v horách. Nemýlím se snad příliš, zjišťuji-li si, že spodním tónem celého Tvého listu jest smutek, podobný bolestné, ale velice plaché výčitce, a jest to všecka něha Tvého jemného přátelství, jež se snaží nezranití mne tím, že mně projevuješ, alespoň mezi řádky, jakési zklamání z mého domnělého a neočekávaného obratu. Píšeš mi zastřeným Svým způsobem: *Zdá se mně, jakoby koruny dubů a lip v alejích, pod nimiž jsme po léta chodívali, neměly již nikdy přistě se slíti v zelenou klenbu souhlasu a jednoty, a jako bych navždy osaměl u černého jezu svých smutků, zatím co Ty ses rozhodl pro zlatou cestu radosti, kvapící z hor do luk rozkvetlých jásosem pryskyřníků. Ale dovolíš, abych naslouchaje teskně hudbě slapu, házejícího své noční stříbro do nenasytného klína hlubin, vyvolával si chvíle, kdy naše melancholie shlížely se v těch temných hloubkách sestersky, a snad Ty sám také...* Zde se končí náhle Tvá obrazivá věta, a já snadno si ji domýšlím.

Jak bych mohl nevzpomínati vzácných těch hodin? Bylo to těsně před podzimem, když jsme usedli na vyhloubeném žulovém balvanu uprostřed vřesoviště a četli si polohlasitě verše Tvého nejdražšího básníka. Sdílel jsem se tenkrát věrně o Tvou *vesměrnou bolest*, jak jsi to tehdy jmenoval, a byl jsem Ti vděčen, že ses tak neúnavně vracel k jeho knize

nejtemnější a nejzávratnější. Vidím jasně před sebou cudné a energické semknutí Tvých panických rtů, any recitovaly zvolna a žalobně verše, kde kvílí, podoben vysokému snu klášternice, smutek nad věčným odcizením muže a ženy, neboť *dni našich duší nikdy se nepotkávají. Slunce, jež nad sebou stejně vysoko zříme, je pro ni a pro nás rozdílno v čase.* A jak jsi pak pohodil sklesle a přece toužebně rukama, viděl jsem v jejich posunu obžalobu osudu, který objetí, zasvěcené jen ženám hodným nejvyššího obdivu, vyplnil leda parou a stínem. Vzmuzil ses potom a čta sloky téže symfonické skladby o zemi, přetvářitelce forem, o bolesti, tíži to kosmu, a o černých rukách minulosti, měl jsi soustředěnou, až ztrnulou tvář učitele, jenž vykládá před lavicemi, ale vlastně jen sobě to, co považuje sám za nejdůležitější. Opustil jsi na okamžik tekst a s vášní přírodozpytce vysvětloval jsi mi podivuhodný obraz *o tragické hudbě přírody, vždy nové a nové a přece plné tisíciletých reminiscencí*, kam básník zaklel biologickou myšlenku atavismu. A četli jsme dále, když tu zažili jsme náhlou, takřka živelnou ilustraci mistrových slov: *Víme, že všechno zasáhla kletba. Ptáci výšší i plazové země chvějí se před mocnějšími.* Hnědá a bílá káně spustila se střelhitě s oblak k zemi a padala s přitaženými křídly. Pak rozpíala krásná a pružné své perutí a vrhla se dychtivě na zmi, která se zatřpytila mezi vřesem a vítězně unášela ji, zpozorovavši nás, do oblak. Tento příklad, smutek podletí i soumrak našich souhlasících myslí dávaly za pravdu mystikovi, a hluboko do jeseně jsme si rozváděli veškeré odstavce hovoru, který se smrtí vedou spící.

A Ty bys mohl, drahý příteli, skutečně sám sobě uvěřiti, že jsem bezstarostně a lehce zaměnil tuto přísnou a bolestnou koncepci života a vesmíru, s níž jest nerozlučně spíato mé — nikoliv mé, nýbrž *naše* — celé mládí, za úsměvný optimismus a za pohodlnou radost?

Neupírám ovšem, že jsem nevýslovně šťasten, ba po druhé

se Ti vyznávám písemně, že prožívám v posledních třech měsících hodiny tak závratného blaženství, jakých jsem od dětství netušil ani ve snách. Dovol mně, abych Ti popsal ten nový a světlý stav. Jest ráno : Ty ze staré sroubené chatky s lipou před vstupem již jdeš pomalu do školy ; cestou potkáváš sousedy a výměnkáře, mluvíš s nimi zasvěceně a útěšlivě o polním hospodářství, o světovém dění, ale i o starostech jejich vnitřního života; pozoruješ cestou vryp šterkového kamene, pátráš po zkamenělinách, sleduješ měnivou architekturu oblaků ; zase noříš se do Svého soustředěného přemítání, které pak klidně vplyne do usilovné práce denní. Zatím já, pozdní besedník, teprve procítám a protíraje si oči, mám dojem, jakoby nehmotný zlatý prach éterný vířil opojně přede mnou. Pociťuji zprvu v nervech a ve svalstvu, brzy však o mnoho silněji v duši zářivé a slastné teplo. Mínil jsem zprvu, že jest to snad jen tělový pocit odpočatého organismu, který podivně a podivuhodně prochází nějakým doposud nevysvětleným stadiem omlazení, leč rozebírám-li svůj stav opatrněji, shledávám, že tělesná jeho stránka jest pouhým průvodním přízvukem této rozkošné rovnováhy mé bytosti, z které mne po celý den nic nemůže vychýlití. Přirovnal bych tuto milost, již se mně v poslední době dostalo, k blaženému a čistému pocitu, který mne zachvacoval vždy, kdykoliv jsem vystoupil na vysoké hory, nebo hleděl na širou hladinu moře, ale jest to o mnoho více : osvobození, jež jsem prožíval na horských hřebenech a tváří v tvář vlnícímu se nekonečnu, zasahovalo přece jen hlavně mou krev, můj dech, můj zrak a uhasínalo příliš rychle, jsouc podmíněno dojmově, kdežto nyní cítí se rovnoměrně uvolněna celá má bytost bez výhrady.

Takto absolutně jsem pojal a v životní jistotu proměnil převrat, či raději přerod loňského požehnaného podzimu; dávno mně není pouhou změnou politické formy, tím méně snad přechodem od válečných úzkostí k bezpečí míru. Teprve nyní jsem poznal, co to značí celistvě a určovatí si sám svůj osud bez zevního nátlaku a mravního ohrožení ; nemohu

nemyslí na tvary antického státního života, kde samo občanství bylo pokládáno za nejvyšší dar bohů. Jak se shovívavě usmívám těm malodušným a krátkozrakým lidičkám svého okolí, jimž nový řád našich věcí není než záminkou starého snažilství, udychtěného shonu po důstojnostech a úřadech, příliš ochotné zrady dosavadní činnosti a působiště : nezbývá jim ani okamžiku, aby se oddali zlaté rozkoši pocitu úplného osvobození!

Proč bych právě Tobě zatajoval, že jsem zprvu se zkoumavou nedůvěrou přímo odmítal tuto blaženou radostnost, která mne uváděla až ve zmatek? Teprve, když jsem si opětovanými zkouškami zjistil, že můj stav není pouhým trpným a samolibým rozkošnictvím, nýbrž že stále podněcuje mou tvořivost; že leccos z dávných plánů, které ležely pod prahem vědomí, a k jejichž uskutečnění se mně po leta nedostávalo sil ani inspirace, nabývá teprve nyní životného tvaru; že se v mé uvolněné bytosti živěji než jindy probouzí živel rytmický, bez něhož spisovatelova práce klesá na pouhé řemeslo, nahlédl jsem, že nejde o pokušení slabosti, nýbrž naopak o milost boží.

Vidíš, že jsem postupoval drahou, po níž jsme se ubírali pospolu, když jsme si analysovali různé stupně bolesti a melancholie. Zprvu jsme chodili pod hustými korunami černého pesimismu docela zálibně, ba rozkošnický, podobní evropskému poutníku, který bloudí první půldne v pralese, nemoha se nasytiti jeho teplého přitímí. Ale pak jsme uznali, že se kocháme docela bez zásluhy a bez odpovědnosti požitkem a opojením smutku, propadající při tom naprosté pasivnosti. To nás zarazilo a zároveň zahanbilo. Nebyli jsme arcí schopni, bolest a pesimistickou dumu rázem překonatí, neboť jsme prožívali právě v myšlence i v cítění své nutné černé období, avšak promyšlenou a tuhou kázní jsme vzestupovali k vyšší formě bolesti, která jest tvořivá a činná. Rozhodl ses, drahý příteli, že budeš ve svých horách, mezi svými knihami a uprostřed svých školních lavic i nadále

bydliti s touto mlčelivou družkou, zahalenou do hustého závoje, která si nepopřeje chvilky, aby složila své bledé ruce do klína, a já myslím s láskou na Vaše teskné společenství, přinášející koldokola požehnání. Jest příliš daleka chvíle, kdy nahlédneš, že Tvá tvůrčí bolest a má tvůrčí radost jsou vlastně dvě rodné sestry a nikoliv snad sokyně zneprátelené nesmířitelně ?

Užil jsem o svém stavu v tomto listě několikrátě náboženského výrazu: *milost* a obávám se, že to jen podnítl Tvou nedůvěru. Jako vzdornému básníku mladistvých hořkostí, plynoucích ze šlechetné pýchy, byla i Tobě milost vždy *hrůzným úpěním noční šedé sovy*, a často jsi říkával s krásnou umíněností rytířského ducha: *Čeho jsem si sám nedobyl, toho nemám*. Nuže, tvůrčí svou radost nenašel jsem laskavou náhodou nezasloužené chvíle, jako oráč v poli nachází pod ornici zlatý poklad z římské doby. Smutkem, o nějž jsem se s Tebou po léta sdílel, dotrpěl jsem se svého radostného blaženství; nemyslím, že by to byla cena příliš nepatrná. Bral jsem na sebe všechny mlhy a páry sychravých soumraků neutěšené a churavé doby, aby z nich mohlo vysvítnouti mladé a nahé slunce čistého štěstí; dusil jsem se v suchém parnu srpnových večerů tísnivých až k zalknutí, aby moje ovoce se smělo zardít lesklou červení; krvavil jsem si dlaně trny nelítostně přibroušenými, abych dosáhl růže, která naplnila můj domov vůní omlazení. Znáš se mnou (a o to lépe, čím máš jemnější smysl pro záhady bolesti) celou kupní cenu a podceňuješ jen hodnotu dosaženého; prozatím, či navždy? Případ můj není jedinečný, a snad se raduji též proto, že mé štěstí jest vším spíše než výsadou sobcovou. Valná většina z těch, kdož se mnou prožívají zářivé blaženství, platili za ně po leta vysokou mincí, na níž lpí krev a slzy, a ti, kdož neplatili, nemají ani pravé schopnosti radovati se čistě a dokonale. Mýlil jsem se tedy, mluvě o milosti.

Snad se pamatuješ ještě, jak jsi sám za neúprosné doby svého bořivého kriticismu stíhal posměchem laciné a ne-

spolehlivé stavby všech optimistů a všech příliš ochotných přítakačů života a jak jsi mne, nevím, zda úmyslně, dráždíval skvěle inscenovanými útoky na honosné chvalořeči, jimiž básnické mládí Jaroslava Vrchlického jako květinami o Božím těle zasypávalo milostné tělo ženské, přítomnost boží v přírodě, domnělá vítězství dobra v dějinách. Vůní kvetoucích lip a zrajícího obilí sládne v mé vzpomínce doposud onen letní den, kdy jsem si přišel k Tobě pro soud o *Stromu života*, dojistá čekajerozhodného Tvého nesouhlasu. Ale Ty jsi vykládal mně s plavnou výmluvností, že tuto jest odvaha k radosti, odvaha k štěstí nejen oprávněna, ale i hodna podivu a navazuje na daktylickou moudrost perutné básně o vichru, dovozoval jsi, kterak básník zasloužil si svou odvahu ke štěstí, nastaviv statečně svou „obnaženou hrud“ krupobití osudu, které sviští v *Oknech v bouři*, prošed lesklým labyrintem světa, známým z *Písní poutníka* a oslniv vnitřní svůj zrak pozorováním protimluvů ve vesmíru, jak o tom mluví *Skvrny na slunci*. Byl jsi málo kdy tak krásný jako za tohoto výmluvného návalu spravedlnosti a líbil ses mně tolik! Hned v zápětí jsi mně vypravoval o svém prastrýci, náboženském bludaři a hloubalu, který po těžkém životě na vzdorné hroudě a v rozvrácené rodině různými oklikami skepse a nihilismu došel posléze slunné víry v nekonečnou hodnotu věčného života, aby umřel za zlatého poledne podzimního s radostným úsměvem, klada těžkou ruku něžně na plavou hlavičku své vnučky. A doslova znám ještě Tvou závěrečnou poznámku, provázenou nevyrovnatelným půvabem kolem rtů, vlastní těm, kdož se usmívají toliko svátečně: *Bůh ví, zda jednou nesáhnu po dědictví strýcově?*

A v tom jsem Tě, drahý příteli, předešel. Nemysli, že chci Tebe vábit, aby ses také vzdal *odvaze k radosti, odvaze k štěstí*; odpověděl bys mně dozajista oblíbeným Svým slovem biblickým: *Jest čas rozmitání kamení a čas shromažďování kamení, čas objímání a čas vzdálení se od objímání*. Dovol mně pouze jedině! Popsal jsem Ti hroznou moc své radosti

a zabarvil jsem své podání jednostranností svého spisovatelství. Bylo to rozhodně neúplné, ježto cítím sám, kolik prvků tvořivosti mravní a společenské obsahuje slastný můj stav, který přímo nutká, abych připravoval půdu pro radost mezi těmi, kdo dosud žijí o popelu a slzách pod mrakem. Oč způsobilejší byl bys pro to Ty, tichý a věrný hrdina mravní práce pospolitě! Vím dobře, že konaje ji ve svém kruhu, tam u Vás, *mezi černými bratrstvy lesů*, jak dí Tvůj vyvolený mistr, šíříš kolem sebe radost a blaženství, sám jsa smuten. Jaké ještě vidím pro Tebe možnosti, kolik stupňů k dokonalosti, která mně, muži fikcí, navždy zůstane odepřena! Jest to láska k Tobě, jež věří, že i u Tebe *světlo umírá jenom příchodem ještě většího světla, ještě většího, většího světla*.

Buď zdrav ve Své sroubené chyšce, na níž mlčí stříbrná návěj krásného, čistého sněhu!

O B S A H

Předmluva

- Legenda blanická 11
Husovy listy 17
Rozhovor o tragice našich dějin 24
Josef Jungmann 29
Smetanovské otázky literární 35
Trojí poslání studentstvu 47
Básník selských tuch a jistot 62
Svatopluk Čech na Řípu 72
Vidění Ezechiellovo 80
Pantheon 86
Národní význam Otokara Březiny 93
Kniha politické lyriky Viktora Dyka 104
Dvě válečné knihy obžaloby a soudu 109
Vídeň a Berlín 117
- ### Osvobození
- Světlo a oheň 123
List o tvůrčí radosti 127

MEZI KNIHAM I A LIDMI

I

Arne Novák

Z ČASU ZA ŽIVA POHŘBENÝCH

—

Upravil V. H. Brunner

Vytiskl

František Obzina ve Vyškově na Moravě

Vydalo

Zátiší, Knihy srdce i ducha

B. M. Klika

Praha II. Podskalské nábřeží 28

v máji 1923

—